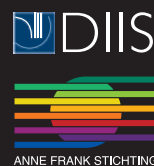

Intolerance i Europa – før og nu

Undervisningsmateriale om antisemitisme, racisme og diskrimination
Dansk Institut for Internationale Studier, OSCE/ODIHR, Anne Frank Huset

LÆRERVEJLEDNING

Indhold

Introduktion til undervisningsmaterialet	3
Baggrund og mål	4
Emnet i undervisningen	4
Elever på internettet	5
Fag og trinmål	5
Supplerende materiale	8
Uddybnings og idéer til hæfte 1: "Antisemitisme i Europa frem til 2. Verdenskrig"	10
Jødisk? (s. 2-3)	10
Jøder lever i hele verden (s. 4-5)	11
På vej... (s. 6-7)	13
Livet i nord (s. 8-9)	14
Kampen for lighed (s. 10-11)	16
Holocaust (s. 12-13)	17
Ekstra opgaver (s. 14-15)	21
Fra Danmark til Theresienstadt (s. 16)	21
Uddybnings og idéer til hæfte 2: "Antisemitisme – også i dag"	24
Tilbage til livet (s. 2-3)	24
Aldrig mere? (s. 4-5)	25
Antisemitisme i dag (s. 6-7)	27
Antisemitisme og zionisme (s. 8-9)	29
Kritik eller antisemitisme? (s. 10-11)	32
Amal og Odelia (s. 12-13)	33
Ekstra opgaver (s. 14-15)	34
Giv racismen det røde kort (s. 16)	34
Uddybnings og idéer til hæfte 3: "Forskellige – og hvad så?"	36
Hvem er du? (s. 2-3)	36
Dømt på forhånd (s. 4-5)	38
Selv uden racer er der racisme (s. 6-7)	39
Når forskelle er en ulempe (s. 8-9)	41
Sig, hvad du vil! (s. 10-11)	42
Grønland: fællesskab og fordomme (s. 12-13)	44
Gør noget! (s. 14-15)	46
Kampagner (s. 16)	47

Da materialet skal være genanvendeligt, beder vi dig understrege for dine elever, at der **ikke** må skrives i elevhæfterne. Denne lærervejledning samt ordlisten, der er knyttet til undervisningsmaterialet, kan downloades eller printes fra Afdeling for Holocaust- og Folkedrabsstudiers undervisningswebsted www.folkedrab.dk/sw64804.asp

Introduktion til undervisningsmaterialet

Hvorfor dette undervisningsmateriale?

Antisemitisme er ikke et nyt fænomen. Mistro, fordomme og had mod jøder går mere end 2000 år tilbage og har påvirket mennesker og samfund i hele Europa. Jødehadet kulminerede op til og under 2. Verdenskrig, hvor nazisterne førte en systematisk udryddelsespolitik med ét klart mål: at udslette alle jøder i Europa. Mere end 60 år er gået siden afslutningen på krigen og folkedrabet på Europas jøder, men antisemitisme er ikke et overstået kapitel. Nogle peger ligefrem på, at antisemitisme er et voksende problem i det nye årtusinde. Samtidig oplever Europa fornyede problemer med racisme og fremmedhad. Dette er baggrunden for, at Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa (OSCE) har øget sin indsats for at bekæmpe de forskellige former for intolerance og forskelsbehandling i Europa. OSCE's Afdeling for Demokratiske Institutioner og Menneskerettigheder har derfor taget initiativ til at udvikle et fælleseuropæisk undervisningsmateriale med fokus på disse problematikker. Undervisningsmaterialet "Intolerance i Europa – før og nu" er udarbejdet i en europæisk arbejdsgruppe med dansk deltagelse af Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS), Afdeling for Holocaust- og Folkedrabsstudier.

Rammen for undervisningsmaterialet er antisemitismens historie på det europæiske kontinent. Det beretter om en gruppe menneskers kamp for at finde sin plads og blive accepteret som ligeværdige i forskellige samfund i Europa. Det jødiske folks historie er særlig, og den kan lære os meget om, hvordan mennesker opfatter, kategoriserer og behandler hinanden. Men ikke kun jøder er blevet og bliver stadig mødt af fordomme. Der eksisterer fordomme om mange grupper. Fordomme, der kan udvikle sig og få alvorlige konsekvenser. Dette undervisningsmateriale søger at ruste unge mennesker i Danmark til at bekæmpe fordomme og forskelsbehandling. Det skal give de unge en baggrund for at forstå, hvordan fordomme opstår og udvikler sig samt give dem redskaber til at genkende tegn på diskrimination. Derfor sætter materialet fokus på historiske såvel som nutidige problemstillinger og situationer, som de unge konfronteres med i deres hverdag: Fx at hudfarve, baggrund eller seksualitet kan have betydning for, hvordan mennesker ser på og vurderer hinanden.

Nye perspektiver

Dette undervisningsmateriale lægger op til en ny måde at arbejde med mellem menneskelige forhold og samfundsrelevante spørgsmål. Ved at tage udgangspunkt i antisemitismens historiske udvikling får eleverne en forståelse for, hvordan en bestemt gruppe har oplevet fordomme og forskelsbehandling – og hvad stereotyper, fjendebilleder og udelukkelse i yderste konsekvens kan føre til: nazisternes forsøg på at udrydde alle jøder i Europa. På den måde giver materialet eleverne et fagligt fundament for at forstå dynamikker, der er relevante for vores samfund, og som handler om, hvordan vi opfatter og behandler hinanden.

Lærervejledningens opbygning

Denne lærervejledning er bygget op omkring en indledende indføring i materialet, dets baggrund og formål. Der fokuseres bl.a. på det at undervise om emnet antisemitisme og internettet som informationskilde. Herefter forklares de muligheder, materialet giver for at opfylde fagmål og krav for en række af grundskolens fag, og der gives ideer til supplerende materiale. Denne indledende del følges af en udførlig gennemgang af de tre undervisningshæfter. Alle opslagene i hæfterne gennemgås ved først at præsentere opslagets formål og derefter give baggrundsinformation og forslag til perspektiveringer.

Afsnit med denne **overskrift** er generel information om et af de emner, som det pågældende opslag omhandler.

Afsnit med denne **overskrift** er yderligere oplysninger om et specifikt afsnit på det pågældende opslag i et af de tre undervisningshæfter.

Afsnit med denne **overskrift** er tips, ideer eller forslag knyttet til opslagets opgaver.

For hvert behandlet opslag er der ligeledes henvisninger til yderligere materiale. Materialehenvisningerne er opdelt i afsnit, der henvender sig til henholdsvis elever ("Materiale til brug i undervisningen") og til lærere ("Information og inspiration – til læreren").

Undervisningsmaterialet

DIIS, Afdeling for Holocaust- og Folkedrabsstudier har udviklet undervisningsmaterialet om antisemitisme, racisme og diskrimination i samarbejde med OSCE/ODHIR, Anne Frank Huset i Holland samt eksperter fra Holland, Kroatien, Litauen, Polen, Tyskland og Ukraine. Materialet er en undervisningspakke bestående af tre undervisningshæfter, en lærervejledning og en ordliste. For hvert land er undervisningspakken blevet tilpasset den nationale kontekst, hvad angår sprog, eksempler, undervisningstradition osv. Den danske version af undervisningsmaterialet er udarbejdet med støtte fra Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere & Integration samt Undervisningsministeriet.

Undervisningsmaterialet dækker tre temaer:

Hæfte 1, "Antisemitisme i Europa frem til 1945", handler om de historiske årsager til antisemitisme, jødisk historie generelt og antisemitisme i forbindelse med 2. Verdenskrig.

Hæfte 2, "Antisemitisme – også i dag", handler om nutidig antisemitisme og kommer bl.a. ind på Holocaust-benægtelse og nynazisme.

Hæfte 3, "Forskellige – og hvad så?", omhandler fordomme, racisme, andre former for intolerance samt diskrimination og fokuserer primært på det danske samfund i dag.

Baggrund og mål

Målsætninger

1) Materialet skal give elever i den danske grundskole indsigt i, hvordan fordomme kan opstå og udvikle sig til fjendebilleder, der kan ende med diskrimination, udelukkelse og forfølgelse. Herunder skal det give eleverne viden om antisemitismens historie og Holocaust og herigennem gøre dem i stand til at forholde sig til historiske og nutidige former for intolerance.

2) Materialet skal give lærere i den danske grundskole en pædagogisk indgangsvinkel til at arbejde med emner som fordomme og forskelsbehandling. Herunder skal materialet bidrage med baggrundsviden om antisemitismens opståen, udvikling og stadige eksistens samt perspektivere denne viden til racisme og diskrimination i Danmark i dag.

Målgruppe

Materialet henvender sig til grundskolens ældste klasser (7.-9. klasse). Materialet sætter fokus på nogle grundlæggende, men også relativt komplekse spørgsmål om, hvordan mennesker behandler hinanden, og hvilket ansvar vi hver især har for at bekæmpe fordomme og forskelsbehandling i vores samfund. I arbejdet med materialet kommer eleverne i berøring med aspekter af historien og nutiden (fx Holocaust, homofobi, nynazisme m.m.), der kan opleves som ubehagelige og voldsomme. Derfor skal eleverne have et vist fagligt niveau og være tilpas modne for sagligt og seriøst at kunne diskutere undervisningsmaterialets svære emner.

De tre hæfters struktur

Hver af de tre undervisningshæfter består af syv opslag med forskellige temaer. Hvert opslag indeholder tekst, illustrationer, ordforklaringer og opgaver, mens bagsiderne er tænkt som perspektivering eller kreativ afrunding på det pågældende hæfte.

Både opgaver og tekst er af varierende sværhedsgrad. Nogle emner er af natur mere komplicerede end andre, og nogle kapitler vil derfor i højere grad end andre kræve, at du som lærer må træde til med uddybende forklaringer eller eksempler.

Opgaver

De første opgaver på hvert opslag er gennemgående de nemme og af beskrivende eller refererende karakter. De efterfølgende opgaver lægger i højere grad op til analyse, personlig stillingtagen eller diskussion og stiller større krav til elevernes argumentations- og refleksionsevne. Ofte afsluttes hvert opslags opgaverække med en tidskrævende eller aktivitetsbaseret opgave, hvor eleverne skal undersøge eller producere noget særligt. Disse kan fx bruges som hjemmeopgave eller projekt i klassen.

Det er ikke nødvendigt at gennemføre alle opgaver, for at eleverne opnår et fuldt udbytte af hæfterne. Det er op til dig som lærer at udvælge de opgaver, som du synes, er meningsfulde og udfordrende for din klasse og jeres forløb.

Opgaverne angiver, om de skal løses alene, i grupper eller i fællesskab i klassen. Igen er det op til dig at vurdere, om der er tid til og mulighed for fx gruppearbejde, eller om nogle spørgsmål hellere skal diskuteres fælles i klassen. Mange af emnerne egner sig bedst til diskussion, hvorfor der lægges op til meget gruppearbejde.

De fleste opgaver er markeret med linjer. Disse tjener dog kun til grafisk at markere, at der er tale om opgaver. Da materialet skal være genanvendeligt, opfordrer vi derfor til, at du gør eleverne opmærksomme på, at der **ikke** må skrives i hæfterne.

Hæfterne sammen eller hver for sig

Undervisningshæfterne udgør tilsammen én undervisningspakke, der dækker forskellige temaer. Hæfterne kan benyttes i sammenhæng eller hver for sig, og de kan anvendes i forskellig rækkefølge. Vores erfaring er dog, at særligt hæfte 1 og 2 fungerer bedst, når de bruges i forlængelse af hinanden. Hæfte 2 bygger til en vis grad videre på viden, som eleverne har tilegnet sig i hæfte 1, mens hæfte 3 i højere grad er opbygget tematisk, hvilket betyder, at det også kan anvendes forud for de øvrige to.

Emnet i undervisningen

At undervise om antisemitisme

Antisemitisme er ikke kun en del af vores fælles europæiske fortid. Også i dag er der eksempler på, at jøder bliver overfaldet på gaden, og at synagoger og andre jødiske bygninger udsættes for hærværk. Der fortælles vittigheder om rige og nærige jøder, og nogle elever bruger skældsord som ”jøde” eller ”jødsvin”. Den politiske situation i Israel – konflikten mellem palæstinensere og jøder – er en del af forklaringen på, at antisemitismen fra tid til anden blusser op i Europa.

Skoleelever, der stifter bekendtskab med antisemitisme, gør det næsten alle som del af undervisning om 2. Verdenskrig og Holocaust. Men antisemitisme går meget længere tilbage – og eksisterer også i dag. Derfor har dette materiale både et historisk og et nutidigt perspektiv. Ved at benytte eksempler på antisemitisme fra både fortid og nutid belyser materialet en række af de konsekvenser, fordomme kan have. Det endelige mål for materialet er at fremme tolerance, både i klasseværelset, på skolen og i samfundet generelt.

Med udgangspunkt i jødernes historie

Arbejdet med antisemitismens historie giver indsigt i, hvordan fordomme opstår og udvikler sig. Samtidig relateres dette til andre former for intolerance og diskrimination såsom homofobi, islamofobi og racisme. Eleverne opnår på den måde indsigt i, hvad det vil sige at være del af en gruppe, der bliver mødt med fordomme og modvilje, og eleverne vil i diskussionerne kunne tage afsæt i egne oplevelser af at stå uden for eller inden for en given gruppe.

Undervisningsmaterialet er blevet til i dialog med lærere samt pædagogiske og faglige konsulenter. Lærernes udmelding har været,

at et undervisningsmateriale om antisemitisme er særligt brugbart, når det giver mulighed for at koble jødernes historie til eksempler på nutidige fordomme og forfølgelse. I den forbindelse er det også givtigt, hvis arbejdet med materialet åbner for, at eleverne kan fortælle om deres personlige oplevelser med antisemitisme eller andre former for intolerance.

Tidsvidner i undervisningen

Det kan tilføre undervisningen en anden dimension og fremme indlevelse og forståelse at invitere tidsvidner til at holde et foredrag i klassen. Både hvad angår overlevende fra folkedrab og dem, som har været med til at hjælpe mennesker på flugt, gælder det for eleverne, at mødet med et menneske, der har stået i en sådan situation, kan være en unik oplevelse. Det kan vise, at det handler om ’virkelige’ mennesker, der tænkte, følte, valgte og handlede. Det kan særligt være givtigt at inddrage tidsvidner, når emnet er Holocaust eller andre folkedrab, da emnet ligger langt fra elevernes hverdag – både hvad angår tid, og hvad eleverne opfatter som relevant.

Elever på internettet

Søgning på internettet

Internettet vinder større og større udbredelse som kilde til information og er ofte elevernes foretrukne sted at søge efter information. Der er mange fordele ved internettet, men naturligvis også en række faldgruber, der især har at gøre med, at alle kan publicere på nettet, og at det kan være en sand jungle at finde frem til gode, brugbare websider. Internettet kan i et vist omfang reguleres, men i forhold til trykt materiale er det svært at kontrollere websiders rigtighed og/eller lødighed. Det betyder, at det kan være særdeles svært at skelne mellem rigtig og forkert eller ’farvet’ information, hvis man ikke ved noget om et emne, inden man går i gang med en søgning.

Det er vores erfaring, at mange elever tror, at man kun finder racistiske websider, hvis man søger specifikt efter dem. Mange forestiller sig ikke, at man tilfældigt kan støde på dem i en generel søgning efter fx oplysninger om antisemitisme eller Holocaust. Desværre findes der utallige websider med ubrugelig og usaglig information – lige fra direkte benægtelse til ufuldstændige og amatørhistoriske oplysninger. Derfor anbefaler vi, at eleverne guides til lodige sider med indhold af en vis faglig kvalitet, hvis de benytter internettet til informationsøgning i forbindelse med dette materiale.

Holocaust-benægtelse på internettet

Med udbredelsen af internettet har Holocaust-benægtelse verden over fået et nyt medie, hvorigennem de kan nå langt flere mennesker end tidligere. Da man ved en simpel Google-søgning på fx ordet Holocaust bliver henvist til bemærkelsesværdigt mange benægter-sider, er der reel risiko for, at danske skoleelever vil støde på sider af fejlagtig eller vildledende karakter. Dette er en væsentlig årsag til at dvæle ved problematikken om brug af lodige kilder – såvel som Holocaust-benægtelse – i undervisningen.

Information og inspiration – til læreren

TROVÆRDIGE KILDER PÅ INTERNETTET

Litteratur

- **”Find det på nettet. Spar tid og besvær”**

Michael Holm & Tommy Kaas, Ajour, 2006.

- **”Vær kritisk, når du søger på internettet”**

Simon B. Heilesen & Niels Erik Wille, Borgen, 2002.

Links

- www.emu.dk/elever7-10/webetik

På Danmarks undervisningsportal EMU findes en overskuelig guide til god webetik. Siden er tilrettelagt for elever i 7.-9. klasse og fokuserer bl.a. på kildekritik, råd og retningslinjer, når man indsamler information på nettet.

Fag og trinmål

Fag og mål

Undervisningsmaterialet er emne- og diskussionsorienteret og er ikke specifikt målrettet ét fag. Materialet er oplagt for fag som historie, samfundsfag, dansk og kristendomskundskab. Det kan også anvendes tværfagligt, da der i alle tre hæfter findes emner, der er relevante for flere fag. Mens hæfte 1 og 2 mest er relevante for fagene historie, samfundsfag og kristendomskundskab, retter hæfte 3 sig i høj grad mod samfundsfag og dansk med dets fokus på intoleranceproblematikker i det danske samfund i dag. Endelig er materialet grundet sin brede, tværfaglige karakter oplagt at anvende i forbindelse med 9. klasses projektopgave.

I det følgende anskueliggøres undervisningsmaterialets relevans for historie, samfundsfag, dansk og kristendomskundskab i forhold til Undervisningsministeriets bekendtgørelse af fælles mål for undervisningen. Følgende er baseret på de trinmål, der træder i kraft for skoleåret 2009/10.

Historie

Med sit fokus på antisemitismens lange historie og behandlingen af en række historiske begivenheder og samfundsforhold er materialet oplagt for faget historie. Det behandler indgående det jødiske folks historie, jødeudryddelserne under 2. Verdenskrig og krigens efterspil, bl.a. gennem følgende historiske nedslagspunkter: Udviklingen af det internationale retssystem fra Nürnberg-retssagerne til den Permanente Straffedomstol (ICC), oprettelsen af FN, vedtagelsen af Verdenserklæringen om Menneskerettighederne, Israels oprettelse og den efterfølgende konflikt mellem områdets jødiske og arabiske beboere.

Materialets behandling af fortidens fordomme – antisemitismens rødder – i hæfte 1 og den efterfølgende kobling i hæfte 2 og 3 til nutidens manifestationer af fordomme og intolerance er en måde at arbejde med samspillet mellem fortid, nutid og fremtid, der giver eleverne et kronologisk såvel som tematisk indblik i menneskers skiftende vilkår.

Materialets behandling af antisemitisme og racisme som historiske fænomener, bl.a. i forbindelse med Kolonitiden, Oplysningstiden og 2. Verdenskrig, er med til at give eleverne et bredt historisk overblik, som ruster dem til at diskutere forskellige perioders opfattelser af menneske, magt og ret – og særligt forholdet mellem det enkelte individ og fællesskabet. Hæfte 1 og 2 giver ligeledes et indblik i, hvordan nazisternes verdens- og menneskesyn influerede både samtid og eftertid – sidstnævnte med så forskellige udtryk som oprettelsen af FN og udbredelsen af demokrati, retssamfund og menneskerettigheder, men også gennem politiske strømninger som nynazisme og andre former for højreradikalisme. Hæfterne giver i den forbindelse eleverne en række redskaber til at karakterisere sammenhængen mellem historiske begivenheder og den tid og kontekst, de foregår i. Det er gennemgående for materialet, at elevernes meninger og holdninger udfordres via indsigt i forskellige værdisæt. Undervisningsmaterialets tidsmæssige progression har til formål at sikre indsigt i forskellige kultur- og menneskesyn og disses foranderlighed ud fra et kronologisk perspektiv.

Hæfte 2's emne om Holocaust-benægtelse kan knyttes til forskellige fremstillinger af historien ved fx at fokusere på udbredelsen af benægtelse på internettet. Dette kan imødegå målet om dels at gøre eleverne i stand til at fortolke oplysninger i forskellige fremstillinger, dels at vurdere forskellige fremstillings troværdighed. I klasser, der allerede har et vist kendskab til Holocaust, kan man vælge at undersøge en benægter-website og herigennem lade eleverne træne deres kilde- og materialekritiske færdigheder. Vi anbefaler i denne forbindelse, at I samtidig konsulterer andet kildemateriale, således at eleverne får et bredt kendskab til fakta og materiale om Holocaust.

Arbejdet med alle tre hæfter indebærer, at eleverne beskæftiger sig med aspekter af historien (jødedommens opståen, Middelalderens jødiske samfund, migration i Europa, Holocaust, Israels oprettelse, Danmarks kolonisering af Grønland m.m.) og nutiden (konflikten i Israel, nynazisme, overfald på fx homoseksuelle m.m.) og derigennem stifter bekendtskab med periodernes menneskesyn, idealer og andre filosofiske og videnskabelige strømninger. Således kan materialet være med til at styrke elevernes historiebevidsthed og øge deres forståelse af samtiden.

Opslaget om Grønland i hæfte 3 er en oplagt mulighed for at fokusere tematisk på dansk kolonihistorie og relatere Danmarks forhold og historie til udviklingen af andre områder af verden. I den forbindelse vil det være oplagt at perspektivere til fx Guldkysten eller De Vestindiske Øer. Opslaget kan også indgå i et større tema om Vestens kolonisering af tredje verdenslande og sætte eleverne i stand til at redegøre for sammenhænge mellem dansk og international historie. På samme måde er der i forbindelse med hæfte 2's beskrivelse af Nürnberg-retssagerne mulighed for at introducere Den Internationale Straffedomstol og herigennem tematisere det internationale samfunds håndtering af internationale forbrydelser, hvilket kan være en del af indføringen i forskellige konflikt-håndteringsmodeller.

Ifølge historiefagets målsætning skal eksempler på kulturmøder og kultursammenstød i dansk, europæisk og global sammenhæng behandles. Her er bl.a. hæfte 3's diskussion om Muhammed-tegningerne relevant, idet sagen om tegningerne kan relateres til sammenstød mellem forskellige kulturer og religioners traditioner mht. skikke, samfundskritik og ytringsfrihed. Samtidig kan dette opslag perspektiveres til en mere overordnet behandling af nutidige globale kultursammenstød.

Samfundsfag

Set i samfundsfagets optik kan undervisningsmaterialet være med til at fremme elevernes kendskab til forskellige kulturer, deres værdier og normer. Derudover kan det give et indblik i, hvordan nationalisme kan opstå og udvikle sig, og hvordan kulturmøder påvirker mennesker og samfund. Materialet kan inddrages i en behandling af, hvad særlige opfattelser af mennesker med anderledes levevis, tilhørsforhold og forestillinger betyder for udviklingen af identiteter, kulturer og sameksistens.

Materialets brede fokus på samfundsdynamikker omkring inklusion/eksklusion, migration, love og regler (fx ytringsfrihed og racismeparagraffen) samt det internationale samfund kan relateres til fagets formål om at sikre viden om samfundet og dets historiske forandringer. Dette fokus kan ligeledes medvirke til at udvikle elevernes kompetencer, kritiske sans og personlige værdigrundlag.

Hvad angår trinmålene for området "Sociale og kulturelle forhold", kan materialets fokus på grupper og fællesskaber, religiøse såvel som politiske og sociale, styrke forståelsen for, hvordan og hvorfor det enkelte menneske indgår i forskellige grupperinger. Eksempelvis giver emner som den jødiske diaspora og nynazisme (som behandles i henholdsvis hæfte 1 og 2) indsigt i, hvordan gruppe-tilhørsforhold påvirker menneskers identitet. Dette kan samtidig bidrage til et øget indblik i, hvordan sociale normer, holdninger og adfærdsmønstre karakteriserer forskellige etniske og/eller sociale grupper og kan give anledning til konflikter mellem dem.

Hæfte 3's behandling af Muhammed-tegningerne kan i samfundsfag anvendes i forbindelse med kravet om at kende til globale medier og deres indflydelse på menneskers reaktioner og relationer. Det kan også danne udgangspunkt for en diskussion af, hvordan medier øver indflydelse på omverdenen, herunder på international politik. Afsnittene om Muhammed-tegningerne og Israel-Palæstina-konflikten (hæfte 2) kan ligeledes være afsæt for en diskussion om forskellige aktions- og reaktionsformer (demonstrationer, boykot, læserbreve, voldelige angreb, etc.), som er relevant for området "Politik. Magt, beslutningsprocesser og demokrati".

Dansk

Undervisningsmaterialet er oplagt i danskundervisningen, og særligt materialets hæfte 3 har et klart fokus på nutidige problematikker i det danske samfund. Materialets form og fokus på diskussion og argumentation giver mulighed for at fremme elevernes evne til at formulere egne meninger samt lytte til og respondere på andres.

Muslimere fejrer den årlige fest Eid ul-Fitr.

Hæfternes refleksioner over identitet og forskellighed er centrale i forhold til målsætningen om at udvikle elevernes personlige og kulturelle identitet. Opbygningen af en identitet og de 'byggekloster', der indgår heri, fx barndom og venskaber, ses bl.a. i Paul Aron Sandforts beretning fra Theresienstadt og i Amal og Odellas fortælling om venskab på tværs af kulturer og nationaliteter. Samtidig vil eleverne gennem arbejdet blive opfordret til at reflektere over egne holdninger samt moralske og etiske værdisæt, de kender fra deres dagligdag.

Hæfternes relevans i forhold til danskundervisningens trinmål findes ligeledes i den fortsatte udvikling af elevernes evne til at bruge det talte sprog og til at kommunikere nuanceret. I den forbindelse er oplæg af varierende genremæssig karakter endnu en mulighed for at udvikle elevernes evne til at formidle tekst til andre i en længere, mundtlig fremstilling. Materialets opgaver søger ligeledes at øge muligheden for at dele viden og erfaring samt drøfte faglige og sociale problemstillinger, fx i diskussionen af antisemitisme, fordomme og forskelsbehandling. At kunne argumentere for og formidle sine meninger er centralt i danskfagets formålsformulering, og undervisningsmaterialet kan, ved at træne eleverne heri, være med til at styrke elevernes lyst til at bruge sproget på alsidig vis. I flere af de skriftlige opgaver er det desuden oplagt at lade eleverne arbejde selvstændigt med at indsamle og disponere over informationer.

Undervisningshæfternes gennemgående behandling af forskellige propagandaformer og særligt hæfte 3's fokus på medier giver eleverne mulighed for at arbejde med kildekritik og kommunikationsforhold. Brug af bibliotek, tv og internet giver mulighed for at

stifte bekendtskab med og udnytte medier til informationsøgning samt forholde sig analytisk og kritisk til såvel trykte som elektroniske mediers formål og rigtighed.

Endelig styrker tekst- og billedanalyseopgaverne elevernes evne til at vurdere og perspektivere værdier og værdiforestillinger i udsagn, billeder, tekst og andre udtryksformer. Dette gælder ikke mindst for hæfte 3's bagside, der med udvalget af forskellige plakater imod fordomme og racisme er oplagt som en anderledes tilgang til reklameanalyse, hvor bl.a. afsender, modtager samt budskab og virkemidler kan analyseres.

Kristendomskundskab

Materialet er på flere måder relevant for undervisningen i kristendomskundskab og imødekommer især fagets målsætning om at give eleverne indsigt i ikke-kristne religioner og livsanskuelser. Særligt giver materialet et indblik i jødedom og til dels islam. Forskelle og ligheder religionerne imellem behandles både i et historisk og et nutidigt perspektiv. Indholdsmæssigt behandles særligt jødedommen gennem dens hellige bøger, dens centrale mytologi og påbud samt via en indføring i jødiske traditioner. Ligeledes behandles elementer af jødedommens, islams – og til dels kristendommens – rolle i politik. Her diskuteres fx religionernes fælles orientering omkring Jerusalem samt de vedvarede politiske konflikter, der findes mellem jøder, kristne og muslimer i dette område.

De tekststykker, der behandler specifikke aspekter i de forskellige religioner (hæfte 1 om jødedommen generelt, hæfte 2 og 3 om islamisk mytologi og nutidige muslimske udtryk), er oplagte til både at brede det religiøse perspektiv ud og fordybe sig i særlige kendetegn ved religionerne. På samme måde giver undervisningsmaterialet indsigt i, hvordan religiøse overbevisninger kan påvirke menneskers livsopfattelser. Når hæfterne anvendes i kristendomskundskab, vil det dog være oplagt at supplere med uddybende materiale om fagets faglige begreber, de religiøse bøgers tekstlige, mytologiske og historiske sammenhænge, rituelle handlinger m.m.

Diskussionen af jødedommen og islam i forbindelse med hæfte 1 og hæfte 3's behandling af fordomme, racisme og diskrimination giver eleverne mulighed for at forholde sig til religioners betydning for livsopfattelser hos det enkelte menneske, for mellem-menneskelige relationer og for forskellige samfund. Materialet opfylder især kristendomskundskabsundervisningens trinmål om, at eleverne lærer at diskutere forskellige religioners rolle i samfundet – lokalt og globalt. På samme måde giver refleksion over etiske spørgsmål eleverne mulighed for personlig stillingtagen ift. at skabe rummelighed og liget for alle.

Undervisningsmaterialets behandling af identitet og kultur samt de forskellige behandlede religioner er et velegnet udgangspunkt for eleverne til at arbejde med spørgsmålet om, hvad et menneske er, og for at de kan forholde sig til varierende livs- og menneskesyn samt til sammenhænge mellem forskellige normer og etikkers bagvedliggende værdier. Gennem materialets behandling af

historiens skiftende værdier, ideologier samt livs- og menneskesyn får eleverne indsigt i – og mulighed for at forholde sig til – egen og andres livsanskuelse.

Projekt opgave

Grundet materialets brede, tværfaglige karakter vil det være oplagt at anvende i forbindelse med den obligatoriske projekt opgave i 9. klasse. Her vil materialet kunne danne baggrund for et fælles tema i klassen: fx antisemitisme, racisme, identitet, diskrimination, menneskerettigheder eller religiøs og kulturel sameksistens. Hver især rummer emnerne underemner, forskellige arbejdsvinkler og oplagte perspektiveringer. Samtidig giver materialet oplysninger om og sammenhænge mellem forskellige problematikker, og det giver konkrete cases eller problemstillinger, der vil være oplagte for eleverne at arbejde videre med, enkeltvis eller i grupper. Dette kan eksempelvis være: jødisk liv i Danmark, propaganda i billeder, skolebøger og medier eller måder at bruge sin ytringsfrihed på. Ligeledes er der flere opgaver i materialet, der kræver, at eleverne selv arbejder kreativt og selvstændigt med et emne eller selv søger at finde handlingsmåder eller løsninger på et givent problem. Anvendes materialet til projekt opgaven, vil det ligeledes være oplagt at gøre brug af henvisningerne til relevant litteratur og film, ligesom følgende bog om projektarbejde kan anbefales: "Mine projekter"

Lola Nielsen, Gyldendal, 2006.

Supplerende materiale

I gennemgangen af de tre undervisningshæfter vil der være henvisninger til yderligere materiale: litteratur, links og film. Nedenfor gives et overblik over websider, vi anbefaler i forbindelse med dette undervisningsmateriale, samt information om de film-henvisninger, der løbende er anført.

Websider

DIIS, Afdeling for Holocaust- og Folkedrabsstudier har udviklet og opdaterer jævnligt to undervisningswebsider om folkedrab: www.folkedrab.dk/UNG og www.folkedrab.dk. Vi anbefaler, at du konsulterer disse sider, hvis du har brug for yderligere information i forbindelse med brugen af dette undervisningsmateriale.

www.folkedrab.dk/UNG

Undervisningswebstedet udarbejdet til brug i grundskolens 6.-10. klasse. Websiden rummer korte introducerende tekster, billeder og filmklip, en lærervejledning samt forslag til yderligere materiale. Siden er tematisk opbygget og inddelt i kategorier som "Medier og propaganda", "Børn og unge", "Krigsforbrydere" og "Tilskuere/beskytter". Siden kan benyttes af eleverne til at finde information om et givent emne eller et bestemt folkedrab.

www.folkedrab.dk

Undervisningswebstedet målrettet elever og undervisere ved ungdomsuddannelserne, men også til gavn for journalister og alment interesserede. Websiden indeholder en forklaring og definition af

begrebet folkedrab, baggrundsmateriale om otte folkedrab (herunder materiale om baggrund, forløb, efterspil, billeder, kildemateriale, kort, ordforklaringer, litteraturhenvisninger og links). Desuden findes der på siden fokusartikler, som går i dybden med forskellige temaer, mediegalleri med adgang til billeder fra forskellige folkedrab samt lydclip med interview og et lærerforum. Endelig giver siden adgang til "Folkedrab på Bantikka" – et online dilemma- og læringsspil om folkedrab.

www.holocaust-uddannelse.dk

Undervisningswebstedet om Holocaust, der indeholder artikler omhandlerende tiden før, under og efter folkedrabet. Desuden er der kilder, tidslinjer, arbejdsspørgsmål og henvisninger til yderligere materiale. Siden opdateres ikke længere.

www.religion.dk

På Kristeligt Dagblads portal, www.religion.dk, kan man søge oplysninger om kristendom, islam, buddhisme, jødedom og andre religioner i Danmark og resten af verden.

www.relguide.sdu.dk

Portal udviklet af Syddansk Universitet og Dansk Flygtningehjælp. Siden giver overskuelige oplysninger om flygtninge og indvandreres religioner i Danmark.

Film

Vejledningen til de tre undervisningshæfter indeholder en række henvisninger til film. For henvisningerne gælder det, at filmene kan lånes på bibliotekerne (se www.bibliotek.dk), hvis der er opgivet DC-nr. Alternativt kan du kontakte det Center for Undervisningsmidler, du er tilknyttet, for at rekvirere filmen. Mange af filmene kan desuden lånes gennem Det Danske Filminstitut (www.dfi.dk). Hvis intet er anført efter en film, kan den købes hos gængse dvd-forhandlere.

Kopier af tv- og radioudsendelser kan bestilles hos Statsbiblioteket i Århus, www.statsbiblioteket.dk/tvradio. Statsbiblioteket dækker hele sendefloden fra DR (tv og radio) og TV2 fra midten af 1980'erne og frem til tre-fire dage fra dags dato. Du skal være registreret som bruger på Statsbiblioteket, ligesom du skal kende udsendelsestidspunktet, hvilket kan fås fra lytter- og seerservice på følgende numre: DR: 35 20 35 20 og TV2: 65 91 91 91.

Neue Synagoge i Berlin.

Hæfte 1: Antisemitisme i Europa frem til 1945

Første del af undervisningsmaterialet undersøger antisemitisme i et historisk perspektiv. Hæfte 1 diskuterer antisemitismens årsager – hvornår og hvorfor fordomme og had mod jøder opstod – og det følger antisemitismens udvikling frem til 2. Verdenskrig. Hæftet er en fortælling om migration: Om at flytte fra sit hjemland, af egen fri vilje eller tvungent, og bosætte sig et nyt sted for her at opbygge et nyt samfund og et nyt liv. Jøder har bosat sig – og lever fortsat – over hele verden. Der gives forskellige eksempler fra historien, som illustrerer, at jøder på den ene side har været en del af de europæiske samfund og på den anden side, på grund af deres status som minoritet, har været sårbare. Nogle steder og til nogle tider er de blevet budt velkommen og er blevet en del af de eksisterende samfund – andre gange har de oplevet fordomme, had og forfølgelse.

Målsætninger for arbejdet med hæfte 1

1. Eleverne kan give bud på, hvad det betyder at være jøde, og kender til centrale elementer af jødedommen
2. Eleverne kan forklare, hvad antisemitisme er, og har diskuteret forskellige udtryk for antisemitisme
3. Eleverne kan komme med historiske eksempler på, hvor og hvorfor jøder er blevet undertrykt, fordrevet eller forsøgt udryddet
4. Eleverne kan vise, at jødernes status har ændret sig afhængigt af tid og sted
5. Eleverne kan analysere og vurdere overordnede samfundsmæssige udviklinger, der har påvirket jødernes skiftende sociale status
6. Eleverne ved, at jøder lever spredt over hele verden, og kan vurdere, hvorfor størstedelen af verdens jøder i dag bor uden for Europa
7. Eleverne kender historiske og nuværende fordomme om jøder og kan identificere forskellige udtryk for antisemitisme

Nøglebegreber

Antisemitisme
Diaspora
Forfølgelse
Ghetto
Holocaust
Jødedom
Syndebuk
Synagoge
Zionisme

Jødisk? (s. 2-3)

Ligesom andre grupper opfatter jøder sig forskelligt og betoner det jødiske mere eller mindre i deres selvforståelse og livsførelse. Derfor beskæftiger dette første oplag sig med, hvad det for nogle vil sige at være jøde, og hvad jødedommen handler om. Formålet er dels at give eleverne et grundlæggende kendskab til den jødiske religion og kultur, dels at sætte tanker i gang om, hvad identitet er.

At være jøde

Før eleverne går i gang med at beskæftige sig med fordomme og forfølgelse af jøder, er det vigtigt, at klassen har en forståelse af, hvad det vil sige at være jøde. Og ligesom tilhørsforhold til andre religioner kan dette ikke afgrænses til én ting. Som en start på forløbet med hæftet kan du bede eleverne om at nævne de associationer, de får til ordene jøde eller jødisk. Kategoriser associationerne, fx i forhold til kultur, religion og historie. Skeln – hvis relevant – mellem fakta og holdninger, og diskuter forskellene i klassen.

Hvem er du?

Tanken med at præsentere eleverne for forskellige udsagn om identitet er at få dem til at diskutere, at identitet er mange ting. Det kan være en god idé at gøre opmærksom på, at det ikke kun er jøder, som er portrætteret i dette afsnit, for pointen er netop, at religion eller nationalitet ikke altid er afgørende for en persons identitet. Det er oplagt at tage begreber som fordomme og stereotyper op i denne forbindelse og relatere dem til elevernes egen hverdag.

Opgave: Dit kort

Idéen med Jacob og Yasmins kort er at få eleverne til at tænke over, at det at være jødisk opleves forskelligt, og at en persons identitet består af mange dele. Tro er ikke vigtig for alle, men for nogle er den afgørende. Når eleverne har udfyldt deres kort, kan du lave en optegnelse over, hvad eleverne tilsammen opfatter som vigtigt i livet, og hvad der gør dem til det, de er. Pointen er at vise, at forskellige mennesker – selv dem man går i klasse med og føler sig lig med – lægger vægt på meget forskellige ting i livet. Forskelligheden mennesker imellem giver grundlag for dynamik og udvikling, men den kan også føre til konflikter.

Opgave 1: Jeg er...

I denne opgave skal eleverne diskutere udsagn om identitet fra tre

meget forskellige personer: Albert Einstein, Isam Bachiri og Georg Brandes. De kommer alle ind på, hvad det vil sige at blive sat i en kasse, som man ikke selv synes, man hører hjemme i. Citaterne illustrerer, hvordan mennesker opfatter sig selv og hinanden, og hvordan sådanne opfattelser er skiftende og afhængige af øjnene, der ser.

Hvis eleverne har svært ved at forstå eller forholde sig til citatet fra Georg Brandes, kan du vælge at uddybe diskussionen med et eller begge af de nedenstående citater. Spørg bl.a. eleverne, hvilken tankegang Georg Brandes søger at gøre op med i sine udsagn. Det skal i forhold til citat 1 bemærkes, at navne som Levi og Nathan på Georg Brandes tid var typiske jødiske navne.

1. "De danske er som besatte af dette jøderi. Jeg har fået samme opdragelse som de andre, er født her, skriver sproget, vel så godt som de bedste, for ikke at tale om de fleste, og evigt skal jeg hedde Levi og Nathan." Den dansk-jødiske forfatter Georg Brandes i 1899.

2. "Jeg er ikke jøde. Jeg er ikke dansk og ikke medborger. Jeg er Georg Brandes." Georg Brandes i Henri Natansons roman "Mendel Philipsen & Søn" fra 1932.

Opgave 2: Fra Danmark eller...?

Denne opgave har til formål at bygge bro til næste oplag og således spore eleverne ind på folkevandringens betydning i jødiske familiers historie. Den giver anledning til at diskutere udfordringer og problemer – men også fordele og positive forandringer – som følger med, når man flytter til et nyt land.

En måde at arbejde med denne opgave er at give eleverne en hjemmeopgave, hvor de spørger deres familie, hvor deres forældre, bedsteforældre og/eller forfædre stammer fra. Stammer de fra samme egn, land eller verdensdel? Og hvad var grunden, hvis de flyttede? Alle elever vil have deres egen individuelle historie og vil kunne fortælle den i forbindelse med opgave 2. Dette kan være en god måde for særligt elever med anden etnisk baggrund end dansk at fortælle klassen, hvor de kommer fra. Samtidig vil det blive tydeligt, at selv de elever, der er 'helt' danske, ofte også har migrationshistorier i deres familier.

Materiale til brug i undervisningen

JØDEDOM – OG ANDRE RELIGIONER

Litteratur

• "Jødedom – tro og livsforståelse"

Bent Melchior, Gyldendal, 2004.

Hvad er en jøde? Bogen giver bl.a. en grundig indføring i den jødiske hverdag, højtid, ritualer og traditioner.

• "Tre religioner 1. Ligheder og forskelle i kristendom, jødedom og islam"

Merete Engel, Haase og Søns Forlag, 2007.

Indeholder introduktion til de tre religioner, tekster fra Biblen, Torahen og Koranen samt præsentation af Moses, Jesus og Muhammed.

• "Tre religioner 2. Tro og traditioner"

Merete Engel, Haase og Søns Forlag, 2007.

Giver et indblik i de tre religioners traditioner, ritualer, højtid m.m. Fortæller også om religionernes kvindesyn og om begreber som næstekærlighed, synd, tilgivelse og livet efter døden.

• "Abrahams Hus"

Danmarks Kirkelige Mediecenter, 2005.

Videomateriale om jødedom, islam og kristendom. Tager udgangspunkt i den omstændighed, at alle tre religioner har fælles rødder.

Information og inspiration – til læreren

JØDEDOM – OG ANDRE RELIGIONER

Links

• www.relguide.sdu.dk/jodedom.html

Overskuelig og informativ hjemmeside om flygtninge og indvandreres religioner i Danmark. Udviklet af Syddansk Universitet og Dansk Flygtningehjælp.

• www.religion.dk

Kristeligt Dagblads internetportal, hvor man kan søge oplysninger om kristendom, islam, buddhisme, jødedom og andre religioner i Danmark og resten af verden.

Jøder lever i hele verden (s. 4-5)

Dette oplag beskriver jødedommens opståen i det, der i dag er Israel, og følger det jødiske folks udvandring (eller flugt) og indvandring fra forskellige lande frem til Middelalderen. Formålet er at klargøre, hvor jøderne oprindeligt kommer fra, og vise, hvorfor de har bosat sig så mange forskellige steder i verden. Det er også her, eleverne for første gang bliver introduceret for nogle af de fordomme, den forskelsbehandling og de fordrivelser, der har præget den jødiske historie.

Migration

Migration eller folkevandring er en del af den jødiske historie. Der har ikke altid været tale om tvungen migration, altså at jøder har måttet forlade det land, de var bosat i pga. fattigdom, politiske spændinger eller pogromer. Handel var en anden faktor. Jøder var respekterede handelsmænd, men fordomme om jøder vandt med tiden indpas rundt om i Europa. Derfor valgte mange jøder at flytte til mere tolerante samfund, hvor vilkårene for samhandel med lokalbefolkningen var bedre. I Europa boede jøder oftest i det samme område. Dette tjente bl.a. et religiøst formål: En gudstjeneste kan først afholdes, når der er ti mænd til stede i synagogen.

Middelalderen

Det kan være nyttigt at forklare eleverne, at Middelalderen tidsbestemmes forskelligt i Europa. I et bredt europæisk perspektiv fastsættes perioden almindeligvis til ca. 500-1500. Mere præcist bruger man ofte det vestromerske riges fald i år 476 som det ene

yderpunkt og det østromerske riges fald i 1453 som det andet yderpunkt. Den danske Middelalder omtales normalt som perioden fra ca. 1000 til 1536. Dette er perioden, hvor den romersk-katolske kirke var den officielle kirke i Danmark. Man kan dog også fastsætte Middelalderens begyndelse til vikingetidens ophør i ca. 1050 – eller til omkring 965, hvor kongemagten konverterede til kristendommen.

Den spanske inkvisition

Den spanske inkvisition berøres kort i dette opslag, og du kan vælge at uddybe det over for eleverne. I Spanien var det ikke paven, men kongemagten ved Ferdinand og Isabella, der var ansvarlig for inkvisitionen. Inkvisitionen var ikke kun rettet mod jøder, men mod alle, som ikke ville følge den katolske kirkes levregler. I Middelalderen konverterede mange jøder, ofte under tvang, til kristendommen. Men ofte stolede man ikke på disse 'nye' kristne – gjorde de bare som magthaverne forlangte, eller var de konverteret af oprigtig overbevisning? Under inkvisitionen blev disse konvertitter jævnlige udsat for strenge forhør. De, som ikke var konverteret, risikerede at blive dræbt. Mange 'nye' kristne i Portugal blev også mistænkeliggjort og søgte derfor tilflugt andre steder.

Jerusalem

Det er en god ide at understrege, at Jerusalem var og stadig er af stor betydning for jøder såvel som kristne og muslimer, da byen både geografisk og mytisk er helt central for alle tre religioner. Betydningen af byen berøres igen i hæfte 2, bl.a. på opslaget "Amal og Odelia" (s. 12-13). Man kan se al-Aqsa-moskeen, Vestmuren (også kaldet "Grædemuren") og Gravkirken i Jerusalem ved hjælp af Google Earth.

Maimonides

Moses Maimonides var en betydningsfuld filosof, der fik stor indflydelse på jødisk teologi, og hvis værker stadig læses i dag. En af Maimonides' læresætninger lyder: "Hvert enkelt menneske er blevet givet friheden til at handle. Hvis han vælger at følge retfærdighedens vej og ønsker at være et retfærdigt menneske, har han friheden til at gøre det. Hvis han vælger at følge ondskabens vej og ønsker at være en synder, har han ligeledes friheden til at gøre det."

Ud over Maimonides-statuen er der i Cordoba en statue af Averroes (1126-1198). Averroes var en berømt spansk-arabisk filosof, læge og jurist og levede samtidig med Maimonides. Averroes er bl.a. kendt for sine oversættelser og fortolkninger af Aristoteles' værker, der på denne tid stort set var glemt. Interessen for Aristoteles delte han med Maimonides. Trods Averroes arabiske herkomst og islamiske tilhørsforhold havde han en stor indflydelse på bl.a. jødisk filosofi, og han anses endda af nogle som værende grundlæggeren af den vestlige sekulære tradition, der adskiller videnskab og filosofi fra religion. Ligesom Maimonides forlod han Spanien under det muslimske styre i Cordoba og rejste til Marokko.

Averroes og Maimonides' historier viser, hvordan migration var et vilkår for både jøder og muslimer på denne tid. Vælger du at ind-

Jødisk skrædderfamilie i København i starten af 1900-tallet.

drage de to personer i undervisningen, kan det illustrere, at tænkere fra flere forskellige kulturer og religioner har præget det, vi i dag opfatter som den vestlige kulturarv. Var det fx ikke for Averroes, havde Aristoteles muligvis ikke været kendt i dag. Samtidig viser historien også, at filosofi, videnskab og religion i Middelalderen var langt mere forbundet end i dag: Averroes var aktiv inden for islamisk lov og græsk filosofi og skrev derudover en medicinsk encyklopædi.

Oprør, slaveri og udvandring

Uddyb gerne dette afsnit ved at fortælle om Jerusalems tempels betydning for jøder, både historisk med templets gentagne ødelæggelser og i dag, hvor det gamle tempel har en essentiel mytologisk betydning. Mange jøder opfatter stadig ødelæggelsen af templet i år 70 og jødernes efterfølgende eksil som helt centralt i jødisk historie og selvforståelse, og mange ser denne begivenhed som begyndelsen til den jødiske diaspora. Vestmuren i Jerusalem er det eneste, der er tilbage af templet, og den er derfor det mest hellige sted i jødedommen. Jøder fra hele verden valfarter hertil. Samtidig er området, hvor Vestmuren ligger, også helligt ifølge islamisk mytologi, der er nært beslægtet med de to øvrige monotheistiske religioner, jødedommen og kristendommen. Islam bygger videre på disse religioners myter og hellige personer. På pladsen over Vestmuren ligger al-Aqsa-moskeen, der efter byerne Mekka og Medina er blandt de vigtigste og helligste steder i islam. Ifølge en central passage i Koranen (sura 17, vers 2) rejste profeten Muhammed i en vision til himmels fra "Den Hellige Moske" (i Mekka) til "Den Fjerneste Moske". Dette sted blev i det 8. århundrede tolket som Jerusalem, og islamiske ledere byggede derfor al-Aqsa-moskeen på det sted, der altså fra ca. 1000 f.Kr.-70 e.Kr. var Tempelpladsen. Al-Aqsa betyder "den fjerneste" på arabisk, og ved at markere dette i forvejen hellige sted som rammen for Muhammeds himmelfærd blev Jerusalems betydning i islamisk mytologi understreget.

Hvad er diaspora?

Diaspora er den græske betegnelse for spredning og henviser til befolkningsgrupper, der lever spredt – altså uden for deres hjemland. Ordet stammer fra det gamle testaments fortællinger om det jødiske folks eksiltilværelse, og det betegner også i dag de jøder, der er bosat uden for Israel. Efter templets ødelæggelse i år

70 levede de fleste jøder uden for Israel – i diasporaen. Med Israels oprettelse i 1948 fik jøderne en stat i netop det område, der havde været centrum for jødisk historie og religion i årtusinder. Selvom mange jøder har bosat sig i Israel, lever størstedelen af verdens jøder uden for Israel.

For at forklare begrebet diaspora kan du også henvise til den afrikanske diaspora, som var resultat af den transatlantiske slavehandel.

Hvad er en ghetto?

De fleste elever vil forbinde ordet ghetto med fattige områder eller slumkvarterer i USA eller boligkvarterer herhjemme, hvor der bor mange indvandrere, fx Vollsmose på Fyn, Gellerupparken ved Århus eller Mjølnerparken i København. Det kan derfor være en god ide at oplyse eleverne om begrebets oprindelse og udvikling gennem tiderne.

En ghetto er i ordets oprindelige betydning et afsondret og evt. aflukket jødekvart. Ghettoerne har eksisteret i århundreder. Den sidste ghetto – i ovennævnte betydning – blev revet ned i 1870 i Rom. Da nazisterne kom til magten i Tyskland i 1930'erne, blev jøderne igen tvunget til at bo i ghettoer flere steder i Østeuropa. Titusinder af jøder døde af sult og sygdomme i ghettoerne i bl.a. Warszawa og Krakow.

Danmark har aldrig haft en ghetto i ovennævnte forstand. De fattige byområder i Københavns indre by, som tiltrak jødiske emigranter fra Østeuropa i starten af det 20. århundrede, var i 1930'erne under afvikling som følge af bysanering, integration og øget levestandard.

Spanien – og Cordoba

I Middelalderen bestod Spanien af mange fyrstedømmer og kalifater (islamisk statsform), som hver især havde deres egne love og regler. Et forholdsvis stort antal jøder bosatte sig i Spanien på denne tid. Forholdet mellem jøder, kristne, muslimer og andre grupper varierede meget fra sted til sted. Generelt betragtes den islamiske æra i Spanien som et positivt eksempel på sameksistens, men det kan med fordel uddybes, hvordan Spanien udviklede sig under muslimernes styre. De muslimske ledere blev gradvist mindre tolerante, parallelt med at presset på dem blev øget af de kristnes militære erobringer i landet. Men den overordnede konklusion er, at tolerance over for andre religioner var reglen snarere end undtagelsen under det muslimske styre. Med de kristnes indtog blev muslimerne drevet ud af Spanien. I den periode, hvor muslimerne blev fordrevet, overtog jøderne ofte muslimernes ejendomme og privilegier.

I gennemgangen af de skiftende perioder kan I diskutere, hvordan storhedstid og tolerance ofte følges ad (dvs. når en magthaver kommer under pres, falder tolerancen over for dem, der er 'anderledes') – og hvordan sociale eller økonomiske nedgangstider i historien ofte resulterer i perioder med intolerance og fremmedfjendtlighed. Det vil være oplagt at perspektivere denne problematik til vores egen tid og diskutere, hvor og hvornår forbehold,

og måske endda fjendtlighed, over for fremmede præger vores samfund.

Opgave 1: Diaspora

I kan lave opgave 1A, B og C som en del af en klassesamtale. Det kan være en god ide at dvæle ved den jødiske diaspora og dens betydning for skabelsen af jødisk identitet. Diskuter i klassen, hvorfor jødernes bosættelse verden over ser ud, som den gør. Hvad gør fx USA attraktivt som levested? Og hvorfor er der 'kun' 1 mio. jøder i hele Europa?

Danmarks Statistik laver ikke statistik over befolkningens religiøse tilhørsforhold. Det er dog muligt at finde nogle oplysninger om danskernes religiøse tilhørsforhold. Her er et par tip:

www.kirkeministeriet.dk

Hos Kirkeministeriet findes den nyeste information om den danske folkekirke: antal medlemmer, døbte, konfirmerede, vielser og begravelser. Desuden kan man se en liste over godkendte trossamfund.

www.gudstro.dk

Forskningsprojektet Gudstro i Danmark har i perioden 2004-2005 haft til formål at kortlægge og analysere gudstroens udtryk og betydning i Danmark. I rapporten "Gudstro i Danmark i 50 år" kan man bl.a. læse, hvor mange procent af den danske befolkning, der tror på Gud:

www.staff.hum.ku.dk/hojs/gudstro/pdf/Luchau.nov.2004.pdf

www.dst.dk/pukora/epub/upload/12429/headword/dk/459.pdf

I Statistisk Årbog finder man tabellen "Tilhængere af udvalgte religioner", der angiver de udvalgte religioners tilhængere på verdensplan.

www.statistikbanken.dk/krbef3

Folketal i Danmark efter oprindelsesland findes i denne tabel i statistikbanken.

På vej... (s. 6-7)

I dette opslag følger vi det jødiske folk op gennem Middelalderen i de forskellige samfund, de vælger at slå sig ned i. Opslaget skal illustrere for eleverne, at den jødiske historie i høj grad er præget af en vekselvirkning mellem inklusion og eksklusion. I visse dele af Europa byder man jøderne velkommen, andre steder forvises de. Jødernes leveforhold og rettigheder er derfor også meget forskellige, afhængigt af hvor i Europa man taler om. Der var dog en generel europæisk tendens til at gøre jøderne til syndebukke.

Hebraisk og jiddisch

Sproget hebraisk er helt centralt i jødedommen. Fx er Torahan, jødernes hellige bog, skrevet på hebraisk. Hebraisk er en del af den semitiske sprogstamme og er blevet talt siden ca. 1000 f.Kr. Dog uddøde hebraisk som talesprog allerede omkring Kristi fødsel og

tjente herefter udelukkende som skriftsprog. I stedet talte jøder mange steder de lokale sprog, mens et særligt jødisk blandings-sprog udviklede sig i andre områder. Dette sprog kaldes jiddisch, det opstod i Middelalderen og blev frem til 2. Verdenskrig talt af askenasiske jøder i Vest-, Central- og Østeuropa. Jiddisch er et sprog med elementer af tysk (70 %), hebraisk (15 %), slaviske sprog (10 %) og andre påvirkninger (5 %). Jiddisch skrives med hebraiske bogstaver fra højre mod venstre.

Med 1800-tallets blomstrende zionisme og den stigende jødiske immigration til Palæstina følte flere behov for et fælles, mundtligt jødisk sprog, og nyhebraisk blev udviklet omkring 1880. Eliezer Ben-Yehuda (1858-1922) indførte hebraisk som talesprog i Palæstina, og sproget blev i 1922 anerkendt som officielt sprog i landet (sammen med engelsk og arabisk). Det hebraiske sprog har haft stor betydning for det moderne Israel og for jødisk identitet.

Modsat hebraisk blev jiddisch efter 2. Verdenskrig anset for nærmest uddødt. I dag ses der dog en tendens til, at jiddisch vinder frem igen. Især i Israel, USA og Frankrig udkommer der bøger og tidsskrifter på jiddisch. På flere europæiske og amerikanske universiteter tilbydes der desuden kurser i sproget.

Opgave 1: Kendetegn

I Middelalderen blev jøder til tider tvunget til at bære særlige kendetegn, fx en hat eller et stykke stof. Med disse kendetegn kunne man identificere, hvem der var jøde. Du kan knytte denne information om tvungne kendetegn til nazisternes indførelse af "jødestjernen" i Tyskland og de fleste tyskbesatte lande under krigen (se hæfte 1, s. 12).

Opgave 2: Mange sprog

Du kan vælge at udvide opgaven. Undersøg i klassen fx immigran- ters indflydelse på et samfund generelt, og spørg, hvad det betyder for et land, når nye befolkningsgrupper kommer til. Alternativt kan klassen undersøge, hvilke ord, traditioner og spisevaner, der er blevet optaget i den danske kultur, og hvilken rolle indvandring har spillet heri.

Livet i nord (s. 8-9)

På dette opslag sættes der fokus på Nordeuropa, hvortil mange jøder immigrerede i løbet af 1600- og 1700 tallet. Eleverne lærer bl.a. om jødernes erhvervs muligheder og de fordomme, som disse medførte. Formålet med opslaget er, at eleverne bliver bevidste om, at der har boet jøder i Norden, inklusive Danmark, i århundreder, samt at nogle af de mest vedholdende fordomme og stereotyper om jøder er knyttet til de beskæftigelsesområder, som jøderne havde på denne tid – eftersom de i en lang periode var udelukket fra lavene.

Danmark – og København

Der har levet jøder i Danmark siden 1600-tallet, hvor Christian IV inviterede jødiske handelsmænd fra Portugal til landet for at sætte

gang i økonomien. Jøder har været bosat i det meste af landet, men i dag bor størstedelen af den jødiske befolkning i København. Den jødiske indvandring til Danmark inden 2. Verdenskrig falder i tre perioder: I 1600-tallet kom de første sefardiske jøder fra Portugal, og kort tid efter blev de fulgt af askenasiske jøder fra Tyskland. Fra 1900-1917 voksede den jødiske menighed igen, da omkring 3000 østeuropæiske jøder indvandrede pga. omfattende pogromer. Med tiden assimilerede jøderne sig (dvs. de tilpassede sig den øvrige befolknings levevis), og de blev i det store hele accepteret af resten af befolkningen. Man hører ofte tale om 'den lille antisemitisme' i Danmark. Med det antydes der, at anti-semitisme ikke var et egentligt problem i Danmark, men kun har eksisteret i mindre omfang. Flere forskere har stillet spørgsmåls-tegn ved denne antagelse (konsultér litteraturhenvisningerne til dette opslag for yderligere information).

For at illustrere, at jøderne i Danmark er en broget skare, kan du uddybe de store forskelle mellem de forskellige grupper af jødiske indvandrere. Da østeuropæiske jøder kom til Danmark i starten af 1900-tallet, bragte de en helt anden kultur med sig, end den de jøder, der havde levet i landet i flere generationer, praktiserede: De var fattige, talte jiddisch, havde andre traditioner og en anden levevis. De herboende jøder var ikke begejstrede for de nytillkomne; mange frygtede, at de 'nye' jøder ville tiltrække sig opmærksomhed, fordi de var så anderledes, og at det kunne få antisemitismen til at blusse op. Mødet mellem de to kulturer inden for samme religiøse gruppering skabte spændinger, og den dag i dag eksisterer kulturforskellen stadig i det jødiske samfund i Danmark.

I opslaget berettes der kort om "Jødefejden" i 1819. Overvej at diskutere med eleverne, hvad opgangs- og nedgangstider betyder for et samfunds forhold til og behandling af minoriteter. Du kan relatere dette til eksemplerne om Cordoba og til nazismens fremgang i 1930'ernes Tyskland, men det er også oplagt at relatere det til i dag. Det er en vanskelig, men aktuel debat: Hvad præger og ændrer et samfunds tolerance over for minoritetsgrupper?

Kamptegnet

Karikaturtegningen nederst på s. 9 er fra 1942 og blev trykt i det danske, antisemitiske blad Kamptegnet, der eksisterede 1939-1943. Vi foreslår, at du taler med eleverne om, hvad karikaturen forestiller og kommer ind på, at tegningen er fra et dansk blad. Eleverne bliver materialet igennem præsenteret for mange, særligt tyske, karikaturer og anti-jødiske illustrationer, men det sætter den nationalsocialistiske propaganda i perspektiv, at der også blev distribueret den slags materiale i Danmark.

Tag fat i ordet "åger" og procenttegnene på illustrationen. Det hen- tyder til begrebet ågerrenter, som er, når en person tager meget høje renter for at låne penge ud til mennesker, der er tvunget til at acceptere den høje rente, hvis de skal overleve. Eleverne har netop læst om jødernes erhvervs muligheder og de myter og fordomme, som er vokset ud af disse. Denne karikatur benytter disse gamle antisemitiske myter.

Opgave 1: Fordomme

Denne illustration er taget fra "Der Giftpilz", en antisemitisk børne- bog fra Nazityskland, der udkom i 1938. Teksten til billedet lyder: "Jødens gud er penge. For at tjene penge begår han de største forbrydelser. Han hviler ikke, før han ligger på en stor sæk penge – før han er blevet pengenes konge."

Snak gerne med eleverne om, hvad det betyder, at den slags illustrationer blev bragt i børnebøger. Dette kan også være ind- gangen til en større diskussion om den nazistiske propaganda.

Opgave 2: Jødisk liv i Danmark

Tanken med denne opgave er, at eleverne bliver klar over, at jøder har været en del af det danske samfund i århundreder, og at deres liv i Danmark har sat sine spor i samfundet. Mange elever kender måske ikke nogen jøder og er ikke klar over evt. jødisk liv i deres by eller lokalsamfund. Det kan være godt for eleverne at få en indsigt i den rolle, som jøder gennem tiden har spillet i byer rundt om i Danmark, og det kan være en god måde at koble det europæiske til det danske. Opgaven kræver dog en del research og er relativt tidskrævende og kan derfor med nytte bruges som en hjemme- opgave eller som del af et projektforbøb.

Det anbefales at arrangere en tur til Dansk Jødisk Museum i København, hvor den jødiske befolknings liv og udvikling i Danmark gennem 400 år er beskrevet i tekst, billeder, genstande og gennem arkitektur. Museet er overskueligt og illustrerende, og det vil give eleverne et godt indblik i den særlige dansk-jødiske historie. Læs om museet og muligheder for omvisning af skoleklasser her: www.jewmus.dk

For at finde ud af mere om jødisk liv og kultur i jeres by kan I kontakte det lokalhistoriske arkiv eller museum. Konsulter også henvisningerne på dette opslag for mere information om jødisk kultur, aktiviteter og menigheder.

Materiale til brug i undervisningen

PROPAGANDA

Litteratur

• "Propaganda i krig og fred"

Adam Simon, *Forlaget Flachs*, 2008.

Bogen forklarer, hvad propaganda er, og hvordan propaganda virker. Den giver også redskaber til at genkende og analysere propaganda.

Links

• www.folkedrab.dk/UNG (forside → "Medier")

• www.folkedrab.dk/UNG (forside → "Medier" → "Fakta")

Artikler om medier, propaganda og folkedrab.

• www.folkedrab.dk/UNG (forside → "Medier" → "Tekster")

Om Hitlers propaganda.

• www.folkedrab.dk/UNG (forside → "Medier" → "Øjenvidner")

Læserbreve fra Der Stürmer.

• www.folkedrab.dk/sw51429.asp

Om propagandaens fjendebilleder i Holocaust.

• www.holocaustuddannelse.dk/baggrund/antisemitisme.asp

Om nazisterne og antisemitisme.

Film

• "Jøden og arieren"

Siri Aronsen & Morten Brask, Danmark, 1997, 44 min.

Filmen dokumenterer, hvordan nazisterne brugte propaganda til at over- bevise den tyske befolkning om, at arierne var et overlegent herrefolk, og at jøderne var deres fjender.

Information og inspiration – til læreren

ANTISEMITISME

Litteratur

• "Dansk antisemitisme 1930-1945"

Sofie Lene Bak, *Aschehoug*, 2004.

Giver en detaljeret gennemgang og et nuanceret billede af dansk antisemitisme.

KAMPTEGNET

Litteratur

• "Dansk antisemitisme 1930-1945"

Sofie Lene Bak, *Aschehoug*, 2004, s. 83-104.

• "Et antisemitisk sladderblad. Ugebladet Kamptegnet 1939-43"

Sofie Lene Bak i Ulrik Langen & Jakob Sørensen (red.): "Rygternes magt", *Høst og Søn*, 2004.

JØDISK LIV OG KULTUR – I DANMARK

Links

• www.mosaiske.dk

Mosaik Troessamfund er det største jødiske fællesskab for Danmarks ca. 7000 jøder og er danske jøders traditionelle samlingspunkt for jødiske ritualer som ægteskab og begravelser. Under emnet "Dagligliv" finder du en oversigt over forskellige foreninger for jøder over hele landet. Mosaik Troessamfund har ca. 2200 medlemmer.

• <http://pjf.5u.com/>

Shir Hatzafon er en mindre jødisk menighed for 'progressive jøder' i Nor- den. Menigheden arbejder for at udvikle en liberal jødedom, og den tillader fx kvindelige rabbinere og har liberale regler for muligheden for at konver- tere til jødedommen. Menigheden har ca. 400 medlemmer i Danmark.

• www.rambam.dk

Selskabet for Dansk Jødisk Historie arbejder for at støtte og udbrede viden om jødisk kultur og historie i Danmark. De udgiver årsskriftet Rambam, som kan bestilles på deres hjemmeside.

• www.carolineskolen.dk/jpc.htm

Det Pædagogiske Center ved Carolineskolen (Bomhusvej 18, 2100 Kbh. Ø).

Tlf. 39 29 95 00) er bl.a. behjælpelig med oplysninger og besøg i synagogen i Krystalgade i København. Skolen har en meget vidende bibliotekar og en stor samling af bøger, man kan låne.

PROPAGANDA

Litteratur

- **”Jøden og arieren i den nazistiske filmpropaganda”**

Morten Brask, Borgen, 1995.

Bogen skildrer nazismens overtagelse af filmindustrien og indførelsen af censur samt fremstillingen af jøder og ariere i gamle film og i nyere film og tv-serier.

Links

- www.historie-nu.dk/goebbels2.pdf

”Hitler, Göring og propaganda”

Artikel af Karl Christian Lammers på undervisningswebsiden

www.historie-nu.dk. Har nazismens propaganda som omdrejningspunkt.

Kampen for lighed (s. 10-11)

Dette opslag fokuserer på jødernes kamp for at blive accepteret på lige vilkår med resten af befolkningen i de samfund, de levede i. Der gives eksempler på, hvordan jøder er blevet mødt med fordomme og er blevet diskrimineret, men også på, hvordan jøderne har kæmpet imod denne forskelsbehandling. Formålet med dette opslag er, at eleverne får en forståelse for den eskalering af antisemitismen, som fandt sted i Europa op igennem 1800- og 1900-tallet, samt hvilke strategier jøderne selv benyttede for at modstå fjendtligheden.

Portrætter

Dette opslag indeholder bl.a. portrætter af to (overvejende) sekulariserede jøder: Albert Einstein og Theodor Herzl. Teksterne om dem ridser kort deres historier op. Eleverne kan eventuelt søge efter yderligere information om en af de to personer eller om den danske kvindesagsforkæmper Meta Melchior. Portrætterne kan også bruges til at diskutere, hvordan disse eller andre fremtrædende personer fremstilles. Du kan eksempelvis spørge, hvornår der lægges vægt på deres religiøse eller etniske baggrund – og hvilken relevans dette har. Inddrag fx citatet fra Albert Einstein i hæfte 1, s. 3.

Antisemitisme

Begrebet antisemitisme har sit udspring i raceteorier, som blev udbredte og populære i løbet af det 19. århundrede. Egentlig er semitisk et udtryk fra sprogvidenskaben, som dækker sprog som hebraisk, arabisk, etiopisk m.fl. I teorien omfattede det semitiske folk således flere folk end jøderne. I løbet af det 19. århundrede blev begrebet antisemitisme introduceret af grupper, der havde fordomme over for og ofte et stærkt had til jøder. Antisemitisme i denne optik handlede om at være imod jøder – ikke semitter som sådan. Antisemitisme bliver forklaret yderligere i hæfte 3, hvor også racisme diskuteres.

Demonstration mod forfølgelsen af jøder i Sovjetunionen, København, 1986.

Opgave 1: Højforræderi?

1A. Spørg ind til, hvordan man kan ’afkode’, at det er en jøde, der er tale om på illustrationen. Dette er med til at ruste eleverne til at genkende traditionelle antisemitiske stereotyper som stor næse, mange penge osv.

1B. For at komme omkring de mulige hensigter, der kan være med plakaten, kan du bede eleverne arbejde kildekritisk med plakaten. På den måde kan eleverne komme rundt om forhold som afsender, modtager, holdning, hensigt osv.

Opgave 2: Protokollerne

Denne opgave kan munde ud i en diskussion af påstanden om jødisk magtdominans i verden. Ofte nævnes jøder og USA i samme åndedrag, når denne forestilling fremføres. Nogle elever vil måske have stødt på konspirationsteorier om, at det ikke var al-Qaeda, men USA's egen efterretningstjeneste eller Israel, der stod bag angrebene den 11. september 2001 – for derefter at skyde skylden på muslimerne og vende den vestlige verden imod dem. I stedet for at diskutere teorierne med eleverne (hvilket kan være med til at give dem legitimitet), kan du spørge, hvorfor de tror, at den ene eller anden teori er i omløb. Når diskussionen tages i en kontekst, hvor eleverne er blevet opmærksomme på myten om jødernes stræben efter verdensherredømmet, kan det styrke elevernes kritiske sans og evne til at adskille fordomme og stereotyper fra brugbar information om jøder og andre grupper.

Materiale til brug i undervisningen

BORGERRETTIGHEDER

Litteratur

- **”I Have a Dream. Martin Luther King Jr. From Montgomery to Memphis – a Civil Rights Project”**

Poul Otto Mogensen & Mogens Høirup, Alinea, 2006.

Om de sorte amerikaneres kamp for borgerrettigheder.

ZIONISME

Litteratur

- **”Spredt blandt folkeslagene”**

Werner Keller & Poul Borchsenius, Fremad.

Bind: 1. ”Jødernes vej fra Judæa til Europa”, Fremad, 1968

Bind: 2. ”Jødisk historie fra korstog til ghetto”, Fremad, 1968

Bind: 3. ”Jødisk kamp for frigørelse”, Fremad, 1968

Bind: 4. ”Historien om de danske jøder”, Fremad, 1969

Bind 3 har uddybende information om zionismen.

Information og inspiration – til læreren

ANTISEMITISME

Litteratur

- **”Den historiske jøde”**

Morten Thing, Forum, 2001.

Indeholder en lille, jødisk ordbog (s. 187-259) med en god definition på antisemitisme.

- **”Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-1945”**

Gad, 2002.

Opslag om jødeaktionen, antisemitisme, illegale ruter m.m.

Links

- www.diis.dk/sw14016.asp

Arbejdsrapporten ”Antisemitisme i Danmark?” fra det daværende Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier, Michael Mogensen (red.), 2001.

ZIONISMEN

Litteratur

- **”Der Judenstaat” (Theodor Herzl, 1896)**

Engelsk udgave: ”The Jewish State”, Theodor Herzl, Easton Press, 1996.

Norsk udgave: ”Jødestaten”, Theodor Herzl, L.S.P., 2005.

I bogen skriver Herzl bl.a., at løsningen på antisemitismen er oprettelsen af en jødisk stat.

- **”Mellem drøm og dilemma: dansk zionisme i 100 år”**

Tine Bach, Dansk Zionistforbund, 2003.

Jubilæumsskrift om zionismens historie i Danmark i anledning af dansk zionismes 100-års jubilæum.

- **”Zionismen”**

Martin Krasnik, Det Mosaiske Troessamfund, 1999.

Bog på dansk om zionismen, skrevet af journalisten Martin Krasnik.

- **”Herzl”**

Amos Elon, Samleren, 1978.

Bog om Theodor Herzls liv, tanker og arbejde for oprettelsen af en jødisk stat.

Links

- www.dzf.dk

Dansk Zionistforbunds (DZF) hjemmeside. På siden kan man læse om forskellige aktiviteter med relation til Israel. DZF er en uafhængig organisation, der har til formål at udbrede kendskabet til Israel.

- www.israel-info.dk

Hjemmeside med information om Israels historie, herunder zionismen, samt om det israelske samfund i dag.

Holocaust (s. 12-13)

Dette opslag omhandler kulminationen på årtusinders jødehad: nazisternes forsøg på at udrydde alle jøder i Europa. Opslaget er ikke en indføring i Holocaust – til dette er et enkelt opslag ikke nok – men det giver et kortfattet overblik over nogle af de centrale elementer i nazisternes ”endelige løsning på det jødiske problem”. Formålet med opslaget er, at eleverne får genopfrisket – eller bliver introduceret til – hovedlinjerne i folkedrabene på Europas jøder, og at de forstår, at antisemitisme var en afgørende del af baggrunden for dette.

Holocaust – i undervisningen

Hvis eleverne allerede har arbejdet med jødefølgelserne op til og under 2. Verdenskrig, kan opslaget fungere som en kort repetition. For andre elever kan det være starten på et forløb om Holocaust. Vi anbefaler, at opslaget ikke står alene, medmindre eleverne tidligere har beskæftiget sig med Holocaust.

Den gule stjerne

I dette opslag fortælles det, at nazisterne påbød jøder – først i Tyskland og senere i de tyskebesatte lande (på nær Danmark) – at bære en gul stjerne synligt på tøjet. Tag gerne en snak med eleverne om denne form for stigmatisering, og diskuter stjernen som symbol. Nogle elever vil måske kende den sekstakkede stjerne som et almindelig jødisk symbol – fx fra Israels flag. Du kan uddybe ved at fortælle, at denne normalt betegnes Davidsstjernen, og at den indeholder en jødisk religiøs symbolik. Nazisterne genbrugte dette symbol i den såkaldte ”jødesterne” (en gul, sortindrammet stjerne af stof med påskriften ”Jude”) til synligt at vise, hvem der var jøde.

Anne Frank

Anne Frank er for mange – særligt unge – blevet personificeringen af de forfulgte jøder under 2. Verdenskrig. Med historien om hendes liv og tanker, mens hun levede i skjul med sin familie i Amsterdam, sættes der ansigt på én af Holocausts omkring 6 mio. jødiske ofre. Samtidig sættes der ord på at være både en helt almindelig ung pige og forfulgt. Mange unge kan identificere sig med Anne Frank og sætte sig i hendes sted, hvilket giver mulighed for at koble den lille, personlige historie til den store.

De sætninger, som citeres fra Anne Franks dagbog, viser, at selv jøder langt fra kz- og udryddelseslejrene hørte om det, der foregik i lejrene. Anne og hendes familie gik under jorden i juli 1942. I oktober samme år skrev hun i sin dagbog, at den engelske radio nævnte gasningen af jøder. Om folk troede på disse oplysninger, eller om de klyngede sig til håbet om, at det var falske rygter – måske fordi alternativet var for ubegribeligt og uhyrligt – er en anden sag.

Redningsmand: Preben Munch Hansen

At beskæftige sig med redningsmænd – eller helte, som mange vil associere det med – er noget, der ofte interesserer eleverne. Går du mere i dybden med dette emne, kan det være en god idé at angribe det på en måde, så elevernes forestillinger om, hvem en redningsmand er, og hvad han/hun gør, bliver sat på prøve. Det er vigtigt, at eleverne forstår, at ingen er født hverken som gerningsmand eller redningsmand, men at det handler om, hvilke valg den enkelte person tager i nogle afgørende situationer. Nogle redningsmænd har først været gerningsmænd, men bliver så redningsmænd. Andre bliver redningsmænd ved et tilfælde.

Motiverne for at redde andre varierer også fra person til person. For nogle kan der være et berigelsesmotiv involveret, for andre handler det om basal moral: Hvad er rigtigt, og hvad er forkert? I kan fx se nærmere på nogle af de mere ikoniserede redningsmænd som Oskar Schindler eller den rwandiske hoteldirektør Paul Rusesabagina, der reddede over 1000 tutsier under folkedrabet i Rwanda ved at give dem husly på Hôtel des Mille Collines. De har begge nærmest fået kultstatus, og mange ser dem som uselviske helte midt i al onskaben. Denne forestilling modsvares af stadig flere kritiske indlæg i både forskning og offentlighed, der fremhæver de mindre heroiske aspekter af de to mænds handlinger og bevæggrunde. Det skal ikke handle om at pille redningsmændene ned, men om at nuancere elevernes betragtninger og viden om folkedrabets forskellige aktører. Se evt. materialehenvisningerne til emnet "Redningen af de danske jøder" i denne vejledning s. 23.

Personlig beretning fra redningsaktionen

Arbejder klassen i et længere forløb med redningsmandstemaet, kan du overveje at invitere en af redningsmændene fra redningen af de danske jøder i oktober 1943 til at fortælle hans eller hendes historie. Der findes forskellige foreninger med tidligere modstandsfolk, hvoraf nogle har været involveret i redningen af de danske jøder. Kontakt Afd. for Holocaust- og Folkedrabsstudier for forslag til foreninger og kontaktpersoner.
E-mail: folkedrab@diis.dk.

Opgave 2: Til Auschwitz?

A. Vær altid opmærksom på, hvilke internetsider eleverne benytter, når de søger efter information om Holocaust. Der findes en række foreninger og grupper med websider, hvor Holocaust helt eller delvist benægtes. Læs mere om benægterproblematikken og internettet i hæfte 2 og i denne lærervejledning på s. 5 og s. 28.

Ekstraopgave

Hvis du vil arbejde mere med Holocaust og de forskellige europæiske landes erfaringer, kan du benytte denne ekstraopgave, der sætter fokus på en mindre kendt side af historien om Danmark under besættelsen. De anvendte bøger er omfattende og på højt niveau, og vi anbefaler derfor kun bøgerne til dit eget brug, eller at du udvælger kortere afsnit fra bøgerne, som eleverne kan fordybe sig i.

Holocaust og Danmark

Op til og under 2. Verdenskrig førte Danmark en restriktiv flygtningepolitik. Denne politik betød bl.a., at jødiske flygtninge i flere omgange blev afvist ved den danske grænse, og fra 1933 til krigsudbruddet blev ca. 150 jødiske flygtninge udvist af Danmark og sendt til en uvis skæbne. Under besættelsen blev 20 jødiske flygtninge, der havde opholdt sig i Danmark, udvist og sendt tilbage til Nazityskland. De blev overgivet til Gestapo, enten på tysk forlangende eller på dansk initiativ. Flere af dem blev henrettet eller endte i nazisternes kz- og udryddelseslejre.

Undersøg, hvordan Danmark forholdt sig til jødiske flygtninge. Du kan finde information i disse bøger:

"Medaljens bagside: Jødiske flygtningeskæbner i Danmark 1933-1945"
Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson, Vandkunsten, 2005.

"Danmark og de jødiske flygtninge 1933-1940. En bog om flygtninge og menneskerettigheder"
Lone Rünitz, Museum Tusulanums Forlag, 2000.

"Af hensyn til konsekvenserne. Danmark og flygtningespørgsmålet 1933-1940"
Lone Rünitz, Syddansk Universitetsforlag, 2005.

"Udsendt til Tyskland. Dansk flygtningepolitik under besættelsen"
Lone Rünitz & Hans Kirchhoff, Syddansk Universitetsforlag, 2007.

Materiale til brug i undervisningen

HOLOCAUST

Litteratur

- **"... I skal fortælle det ... En bog om Holocaust i Europa 1933-1945"**
Paul A. Levine & Stéphane Bruchfeld, DIIS, 2005.
Bogen handler om nazisternes forfølgelser af jøderne i Europa før og under 2. Verdenskrig. Den fortæller om udviklingen fra de anti-jødiske love, der blev indført i Tyskland, til befrielsen af kz-lejrene, da krigen var slut.
- **"Vejen til Auschwitz. Det nazistiske Tysklands mord på Europas jøder"**
Karl Christian Lammers, Gyldendal Uddannelse, 2000.
Behandler Nazitysklands forsøg på at udrydde Europas jøder under 2. Verdenskrig. Med fokus på den udvikling og den politik, der resulterede i folkedrabet, kombinerer bogen den historiske fortælling med kilde-materiale.
- **"Holocaust"**
Sean Sheehan & Pat Levi, Flachs Forlag, 2000-2003.
Bogserie med fem bøger, der behandler forskellige sider af nazisternes

Den tidligere kz- og udryddelseslejr
Auschwitz-Birkenau.

folkedrab på Europas jøder: "Årsagerne" (2000), "Dødslejrene" (2000), "Følgerne" (2000), "Overlevelse og modstand" (2001), "Spørgsmål til historien. Holocaust" (2003).

- **"Historien om Holocaust"**
Clive A. Lawton, Flachs Forlag, 1999.
Undervisningsbog, der fortæller bredt om bl.a. optakten til Holocaust, forløbet, samt hvad vi kan lære af Holocaust. Vær opmærksom på, at bogens billedmateriale er meget stærkt og bl.a. inkluderer billeder af massegrave.
- **"Auschwitz. Historien om en nazistisk udryddelseslejr"**
Clive A. Lawton, Flachs Forlag, 2002.
Bogen beskriver udryddelseslejren Auschwitz, hvor mindst 1,5 mio. mennesker fra 1942-1945 blev myrdet. Bogen fokuserer på begivenheder i lejren, på eftertiden og på, hvordan vi bruger Auschwitz i dag.
- **"Holocaust. Nazismens folkedrab"**
Niels Aage Jensen, Gyldendals Uddannelse, 1999.
Bogen beskriver folkedrabet på Europas jøder og sigøjnere og forfølgelsen af andre grupper. Bogen stiller spørgsmål til, hvordan forbrydelsen kunne ske, og hvorfor ingen greb ind.

Links

- www.folkedrab.dk/UNG (Forside → "Intro" → "Folkedrab")
Artikler om Holocaust.
- www.folkedrab.dk/sw50057.asp
En række artikler om baggrunden for, gennemførelsen og efterspillet af Holocaust.

Film

- **"De skæbneløse"**
Lajos Koltai, 2005, 144 min.
Filmen er baseret på en erindringsroman af den ungarske Nobelpriser vinder Imre Kertész, der selv blev sendt til kz-lejren Buchenwald som 14-årig. Filmen kan lånes hos Det Danske Filminstitut, der også har undervisningsmateriale til filmen.
- **"Amatørfotografen"**
Dariusz Jablonski, Polen/Tyskland, 1998, 56 min.
I en venetiansk antikvitetsforretning blev der i 1987 fundet et par hundrede lysbilleder fra 2. Verdenskrig. Det viste sig, at de var taget i den jødiske ghetto i Lodz af den nazistiske bogholder Walter Genewein. Billederne fortæller historien om ghettoen fra 1940 til 1943, hvor de sidste jøder blev deporteret. Kan lånes hos Det Danske Filminstitut.
- **"Nat og tåge"**
Alain Resnais, Frankrig, 1956, 31 min.
Nutid og fortid. Der gror igen græs i kz-lejrene fra 2. Verdenskrig. Men hvordan var det at opholde sig der under krigen? På nutidsplanet ses lejrens ruiner i farver, mens sort-hvide, dokumentariske optagelser skildrer livet i lejrene. Nazisternes egne filmoptagelser flettes sammen med Alain Resnais' billeder og digteren Jean Cayrols speakertekst. Kan lånes hos Det Danske Filminstitut.

ANNE FRANK

Litteratur

- **"Anne Franks Dagbog"**
Aschehoug, 1999.
Anne Franks dagbogsnotater om tiden i skjul i Amsterdam.

Skoleelever besøjer den tidligere lejr Auschwitz-Birkenau.

• "Anne Franks verden"

Steen Larsen & Mia Bülow-Olsen, Maaholms Forlag, 2005.

Handler om Anne Franks liv – set i en historisk kontekst. Indeholder også et afsnit om racisme og intolerance.

Links

- www.folkedrab.dk/UNG (Forside → "Flygtninge" → "Øjenvidner")
Artikel om Anne Frank.

OPRØRET I WARSZAWA-GHETTOEN

Links

- www.folkedrab.dk/sw51628.asp
Artikel om modstand under Holocaust, herunder oprøret i Warszawa-ghettoen.

- www.holocaust-uddannelse.dk/holocaust/ghettoer.asp

Artikel om ghettoerne i Polen, inddelt i afsnit om delingen af Polen, oprettelsen af ghettoerne, det daglige liv, tømningen af ghettoerne og oprør.

Film

• "Øen i Fuglegaden"

Søren Kragh-Jacobsen, 1997, 107 min.

Den 12-årige Alex bor i Warszawas ghetto i 1943. Filmen følger Alex, efter ghettoen er rømmet, i forsøget på at overleve i den næsten tomme ghetto. Kan lånes hos Det Danske Filminstitut, der også har undervisningsmateriale til filmen.

• "Pianisten"

Roman Polanski, 2002, 149 min.

Roman Polanskis film om den polske pianist Wladyslaw Szpilman, der efter nazisternes besættelse af Polen mister hele sin familie. Han lever flere år i skjul i det hærgede Warszawa.

REDNINGSMÆND

Links

- www.folkedrab.dk/sw53514.asp
- www.folkedrab.dk/sw53499.asp

Artikler om redning og de forskellige dilemmaer knyttet hertil.

- www.befrielsen1945.dk/temaer/modstandskamp/index.html

Undervisningsportal med artikler om bl.a. modstandsbevægelsen.

NORGE OG HOLOCAUST

Links

- <http://app.fleximap.com/hlsenteret/mapform.aspx>

Generel information om aktionen mod de norske jøder. Man kan klikke på kortet og få historier om de aktører, der var involveret.

- www.dmt.oslo.no/joeder-i-norge/hefte/krigen.html

Informationer og tidslinje over de norske jøders skæbne under 2. Verdenskrig.

- www.holocaust-uddannelse.dk/holocaust/deportationer.asp

- www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10005460

- www.norway.org.il/history/Jewish+History+in+Norway/Holocaust.htm

Artikler om de norske jøders skæbne.

Information og inspiration – til læreren

HOLOCAUST

Litteratur

- "Det Tredje Rige – fællesskab og forbrydelse. Tysklands historie 1914-1945"

Peter Frederiksen, Systime, 1999.

Bogen belyser Tysklands historie fra slutningen af 1800-tallet til nazisternes magtovertagelse, nazificeringen af det tyske samfund i 1930'erne, det nazistiske styres fald – og tiden efter krigen i Tyskland.

- "Nazismens epoke: førerstat, Volksgemeinschaft og racekrig"

Karl Christian Lammers, Schönberg, 2003.

Bogen behandler nazismens betydning for Tyskland samt det skyldsspørgsmål, der blev et politisk og moralsk hovedtema i efterkrigstidens Tyskland og frem til den tyske genforening i 1990.

- "Auschwitz: en beskrivelse"

Peter Langwithz Smith, Gyldendal, 2004.

Bogen er en detaljeret gennemgang af lejrens historie, opbygning, udvikling og funktion.

- "Stiftelsen: Bødlerne fra Aktion Reinhardt"

Torben Jørgensen, Lindhardt og Ringhof, 2005.

Omhandler den særlige enhed "Stiftelsen", der 1939 til 1941 gjorde tjeneste under nazi-regimet. Enheden var med til at udføre "Aktion Reinhardt", der krævede omkring 1,8 mio. jødiske ofre.

- "Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland"

Christopher R. Browning, Penguin, 2001.

Handler om politibataljon 101, der udførte drab på østeuropæiske jøder under 2. Verdenskrig. Bogens fokus er, hvordan almindelige tyskere kunne begå så grove forbrydelser.

- "Holocaust. Den tyske jødepolitik 1933-1945"

Palle Andersen, Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945, 2001.

Den nazistiske jødepolitik fra 1933 til 1945 fremlægges gennem analyser og tolkninger af skriftligt og billedmæssigt kildemateriale. Fra boykotten af jødiske forretninger i Tyskland i 1933 til udryddelsen i de polske dødslejre helt frem til 1945.

Links

- www.ushmm.org

Hjemmeside for det amerikanske United States Holocaust Memorial Museum. Siden indeholder store mængder saglig information og veldokumenteret materiale om Holocaust og andre folkedrab.

- www.yadvashem.org

Yad Vashem er Israels nationale institution for ihukommelse af Holocaust. Yad Vashem er et museum, men udfører også forskning og laver omfattende undervisningsarbejde. Hjemmesiden indeholder bl.a. online udstillinger samt skriftligt såvel som visuelt materiale om Holocaust.

- www.holocaust-history.org/intro-einsatz/

An Introduction to the Einsatzgruppen, Yale F. Frederiksen, 2000.

Længere essay på engelsk om Einsatzgruppernes virke. Essayet går i detaljer med gruppernes organisation, deres mål og metoder, ofrene og beviserne for Einsatzgruppernes gerninger.

ANNE FRANK

Links

- www.annefrank.org

Anne Frank Huset i Holland bevarer Anne Franks gemmest i form af et museum. På hjemmesiden kan du bl.a. finde information om Anne Frank og undervisningsidéer.

OPRØRET I WARSZAWA-GHETTOEN

Links

- www.ushmm.org/wlc/article.php?lang=en&ModuleId=10005069

Baggrundsartikel om Warszawa under 2. Verdenskrig, der fortæller om oprettelsen af ghettoen, det daglige liv og oprøret i 1943.

- www.ushmm.org/wlc/article.php?ModuleId=10005188

Artikel om oprøret i ghettoen.

- www1.yadvashem.org/exhibitions/warsaw_ghetto/home_warsaw.html

Virtuel udstilling om Warszawas ghetto. Siden fungerer således, at man kan klikke på forskellige begivenheder i ghettoen, se billeder af begivenheden og læse om dens baggrund.

Ekstra opgaver (s. 14-15)

Formålet med opgaverne på det sidste opslag er at runde hæftet af. Opgaverne giver yderligere perspektiv, men kan springes over, hvis tiden er knap. De ekstra opgaver kan også bruges, hvis nogle elever er blevet færdige med hæftets øvrige opgaver.

Opgave: Den jødiske diaspora

Denne opgave opsummerer jødernes historie og kan bruges som en afsluttende opgave. Svarene kan alle findes i hæftet og stiller derfor ikke krav til elevernes diskussionsevner, men kan fungere som afrunding og til at give et overblik.

Opgave: Andre alfabeter

Denne opgave er især god i de lavere klasser og for lidt svagere elever. For disse elever, der måske oplever de resterende opgaver som meget krævende, kan den give et pusterum og være en sjov øvelse. For de stærke elever kan opgaven opleves som barnlig og kan springes over.

Fra Danmark til Theresienstadt (s. 16)

Bagsiden af hæftet sætter fokus på en del af den danske historie om Holocaust – deportationen af omkring 500 jøder fra Danmark til kz-lejren Theresienstadt. Ofte får redningen af størstedelen af de danske jøder i oktober 1943 en fremtrædende – hvis ikke eksklusiv – plads i undervisningen om Danmark og 2. Verdenskrig. Formålet med dette opslag er at klargøre for eleverne, at nazisternes plan om et 'jødefrit' Europa rakte helt ind i Danmark. Opholdet i lejren kostede danske menneskeliv og satte sig spor for livet hos dem, der overlevede. Bagsiden bygger samtidig bro til hæfte 2, der indledes med en beretning fra en af de jøder, der som barn blev sendt fra Danmark til Theresienstadt.

Danmark og Holocaust

Hvis du vælger at gå mere i dybden med den danske erfaring, kan du tage fat i nazisternes planlægning af en 'jødeaktion' i Danmark efter samarbejdspolitikens kollaps i august 1943 og de konsekvenser, planen fik: Organiseringen af en redningsaktion på den ene side og på den anden side deportationen af de omkring 500 jøder til Theresienstadt og andre lejre.

Hvor mange?

Der findes ikke et præcist tal for, hvor mange jøder der befandt sig i Danmark i 1943, da den tyske besættelsesmagt iværksatte sin 'jødeaktion' i landet. Det skyldes først og fremmest, at der er forskellige definitioner på, hvem der er jøde. Antallet af medlemmer af Mosaik Troessamfund var på dette tidspunkt omkring 6500. Men ikke alle jøder i Danmark var nødvendigvis medlem af trossamfundet. Tilsammen kan man regne med, at der var omkring 7500 personer, som kom fra jødiske familier eller var af jødisk afstamning. Disse var både medlemmer af Mosaik Troessamfund, men også personer, som enten opfattede sig som kulturelle jøder uden

De hvide busser efter ankomsten til Danmark.

religiøst tilhørsforhold (og som dermed ikke var medlem af Mosaik Troessamfund), eller som ifølge jødisk lov var jøder (hvis moren var jødisk), men som ikke automatisk var medlem af trosamfundet. Hertil kommer personer, som havde forladt Mosaik Troessamfund, eller som havde konverteret til kristendommen. Det samme gælder for de ca. 1200 jødiske flygtninge fra Tyskland og Østrig, der opholdt sig i Danmark på dette tidspunkt. I nazisternes optik (jf. de racistiske Nürnberg-love) blev de alle defineret som jøder og 'halvjøder'. Fælles for dem var derfor frygten for at blive arresteret af den tyske besættelsesmagt, fordi de var jøder.

Mosaik Troessamfunds bibliotekar Julius Margolinsky foretog en undersøgelse i Sverige af flugten over Øresund. Ifølge denne undersøgelse flygtede 7056 jøder og 686 ikke-jødiske slægtninge til Sverige. Tallene omfatter ca. 1300 personer, som i den nazistiske definition var 'halvjøder', dvs. de var født i såkaldte blandede ægteskaber. 26 personer omkom i forbindelse med aktionen og flugten. Mellem 50 og 100 jøder forblev i Danmark resten af krigen.

Ekstra opgave

Hvis du vil arbejde yderligere med perspektivet Danmark og Holocaust, kan du benytte følgende opgave. Opgaven kræver dog, at eleverne har et vist kendskab til redningen af de danske jøder i oktober 1943. Vær også opmærksom på, at opgaven berører et for nogle mennesker følsomt emne – især hvis nogle elever har familiemedlemmer, der var i modstandsbevægelsen. Ikke desto mindre kan opgaven være med til at vise eleverne en anden side af historien om redningen af de danske jøder.

En tur til Sverige

En fægebillet fra Danmark til Sverige kostede i 1943 25 øre. Men mange jødiske familier måtte betale op til 30.000 kr. for deres transport til sikkerheden i det neutrale Sverige. De fleste betalte mellem 500 og 1000 kr. pr. person. I alt kostede hele redningsaktionen et sted mellem 12 og 20 mio. kr. For at komme frem til, hvad dette beløb svarer til i dag, skal man gange beløbet med 20.

Hvorfor tror du, at fiskerne, der sejlede jøderne til Sverige, tog så mange penge for sejladsen?

Pointen med denne opgave er at illustrere, at redningen også havde omkostninger og sider, man sjældent hører om. Det handler ikke om at fremstille fiskerne som pengegriske, men snarere om at nuancere elevernes opfattelse af, hvordan redningsaktioner i omstændigheder som dem under 2. Verdenskrig egentlig organiseres – og til hvilken pris. Nogle elever vil måske konkludere, at fiskerne tjente penge på jødernes ulykke. Her er det vigtigt at brede diskussionen ud og bede eleverne tænke over, hvorfor turen til Sverige var så dyr. Altså at fiskerne satte meget på spil ved at hjælpe jøderne til Sverige – endda troede de måske, at de risikerede deres liv. Vi ved i dag, at de ikke risikerede livet ved indsatsen, men ikke om de selv var klar over dette. Rygter om de begrænsede straffe (tre måneders fængsel), som blev afsagt ved danske domstole, har formentlig spredt sig i løbet af den måned, oversejlerne fandt sted. Du kan diskutere med dine elever, om baggrunde og motiver gør handlingen – selve redningen – mindre god.

Materiale til brug i undervisningen

THERESIENSTADT

Litteratur

- **"I ghettoen er der ingen sommerfugle. Digte af børn og unge fra Theresienstadt"**

Paul Aron Sandfort (red.), Attika, 1998.

Samling af digte skrevet af børn, der var i kz-lejren Theresienstadt.

- **"Min rejse tilbage"**

Jytte Bornstein, Munksgaard Rosinante, 1994.

Forfatteren ser tilbage på sine oplevelser som lille pige i kz-lejren Theresienstadt. Bogen er baseret på tegninger, der følges af en udførlig tekst.

Links

- www.folkedrab.dk/UNG (Forside → "Børn og Unge" → "Tekster")
Beretning om pigens Birgits oplevelser i Theresienstadt.
- www.folkedrab.dk/sw52170.asp
Om de danske jøders deportation til og ophold i Theresienstadt.

Film

- **"Århundredets Vidner: Lysmanden fra Theresienstadt"**

Mads Baastrup, 1998, 45 min.

Dokumentarfilm med Salle Fischermann, fange fra Danmark i Theresienstadt, der under indspilningen af propagandafilmen skulle hjælpe med at holde lyskabler. Vist på DR den 18. oktober 1998.

REDNINGEN AF DE DANSKE JØDER

Links

- www.folkedrab.dk/UNG (Forside → "Tilskuere/Beskytter" → "Tekster")
- www.folkedrab.dk/sw52770.asp
- www.befrielsen1945.dk/temaer/modstandskamp/joedeflugt/index.html
Artikler om redningen af de danske jøder.

- www.folkedrab.dk/UNG

(Forside → "Tilskuere/Beskytter" → "Øjenvidner")

Beretning fra en af de danske jøder, der blev reddet til Sverige.

- www.emu.dk/gym/fag/hi/inspiration/tema/okt43/index.html

Informativ undervisningsside om redningen af de danske jøder i oktober 1943. Siden indeholder bl.a. kilde tekster, tidslinje, billeder og litteraturhenvisninger.

Film

- **"The Danish Solution: The Rescue of the Jews in Denmark"**

Camilla Kjærulff & Karen Cantor, Singing Wolf Documentaries, 2003, 58 min.

Lettilgængelig dokumentarfilm om redningen af de danske jøder. Fines i en udgave med danske undertekster. Læs mere på filmens hjemmeside: www.thedanishsolution.org

- **"Tavshed"**

Orly Yadin & og Sylvie Bringas, Storbritannien, 1998, 10 min.

Kortfilm, der blander fotografier, arkivbilleder og animation. Handler om

en pige, der under krigen blev sendt til Theresienstadt. Hun overlevende, og efter krigen kom hun til slægtninge i Sverige, hvor hun blev mødt af tavshed. Kan lånes hos Det Danske Filminstitut.

Information og inspiration – til læreren

THERESIENSTADT

Litteratur

- **"Dengang i Theresienstadt"**

Hans Sode-Madsen (red.), Det Mosaik Troessamfund, 1995.

Forskellige vidnesbyrd om Theresienstadt og deportationen dertil.

- **"Fakta og fortællinger om fangerne i Theresienstadt"**

Silvia G. T. Fracapane, kommentar, Information, 29. marts 2007.

Artikel, der diskuterer den gængse opfattelse af historien om de danske fanger i Theresienstadt i Danmark. Forfatterens argument er, at historien bør revideres.

Links

- www.pamatnik-terezin.cz/showdoc.do?docid=164
Pamatnik Terezin: Museum og mindsted for den tidligere kz-lejr Theresienstadt i det nuværende Tjekkiet.
- www.redcross.dk/sw34349.asp
Tema om de hvide busser, udarbejdet af Dansk Røde Kors.

REDNINGEN AF DE DANSKE JØDER

Litteratur

- **"I Hitler-Tysklands skygge – Dramaet om de danske jøder 1933-1945"**

Hans Sode-Madsen (red.), Aschehoug Forlag, 2003.

Bogen rummer ny forskning på området og er udgivet i anledning af 60-året for redningen af de danske jøder.

- **"Jødeaktionen oktober 1943. Forestillinger i offentlighed og forskning"**

Sofie Lene Bak, Museum Tusulanums Forlag, 2001.

Om hvorledes aktionen mod de danske jøder har været skildret i de 60 år, der er gået.

- **"Nyt lys over oktober 1943"**

Hans Kirchhoff (red.), Syddansk Universitetsforlag, 2002.

Samling af forelæsninger, der blev holdt i 2001, om den nyeste forskning om redningen af jøderne i 1943.

- **"Flugten til Sverige. Aktionen mod de danske jøder oktober 1943"**

Rasmus Kreth & Michael Mogensen, Gyldendal, 1995.

Introduktion til oktoberdagens baggrund, deportationsplanerne, organisationen og omfanget af redningsaktionen samt tyskernes rolle i flugten.

- **"Et demokrati på prøve. Jøderne i Danmark under besættelsen"**

Leni Yahil, Gyldendal, 1967.

Hovedværk om aktionen. Det er dog forældet sammenlignet med nyere forsknings resultater.

Hæfte 2: Antisemitisme – også i dag

Undervisningsmaterialets andet hæfte handler om antisemitisme i dag. Hæftet indledes med en beretning fra en dansk Holocaust-overlevende og handler om det at leve videre efter krigen. Herfra undersøges den indvirkning, som Holocaust mere generelt har haft på vores samfund, bl.a. i forhold til udviklingen af et internationalt retssystem, oprettelsen af FN og vedtagelsen af Verdenserklæringen om Menneskerettighederne. Hæftet tager fat i nutidige problematikker som nynazisme og Holocaust-benægtelse og behandler desuden konflikten i Israel samt dennes indvirkning på antisemitisme i dag. Hæftet har til formål at oplyse om nutidige udtryk for antisemitisme samt at give eleverne større indblik i de konsekvenser, antisemitisme og Holocaust har haft for Europa og de jødiske samfund. Endelig sigter hæftet mod at ruste eleverne til bedre at kunne vurdere, hvornår et udsagn, en illustration eller fx en karikaturtegning er antisemitisk.

Målsætninger for arbejdet med hæfte 2

1. Eleverne forstår, at antisemitisme ikke er et nyt fænomen
2. Eleverne kan identificere forskelle og ligheder mellem nutidige og historiske udtryk for antisemitisme
3. Ved at benytte den personlige beretning fra Holocaust kan eleverne fremhæve en række aspekter, der karakteriserer det at være overlevende fra folkedrab
4. Eleverne kan forklare og diskutere forbindelsen mellem Holocaust og vedtagelsen af Verdenserklæringen om Menneskerettighederne
5. Eleverne kan genkende og analysere nynazistiske symboler samt vurdere, hvorfor nogle grupper benytter dem
6. Eleverne er i stand til at analysere og argumentere imod antisemitiske påstande, fx at Holocaust ikke har fundet sted
7. Eleverne kan i grove træk beskrive, hvad zionisme er
8. Eleverne kan forklare, hvorfor året 1948 er vigtigt i Mellemøstens historie
9. Eleverne kan diskutere og vurdere forskelle mellem kritik underbygget af fakta, og kritik der bygger på fordomme

Nøglebegreber

Antisemitisme
Benægtelse
De Forenede Nationer (FN)
Folkedrab
Holocaust
Israel-Palæstina-konflikten
Menneskerettigheder
Nürnberg-retssagerne
Nynazisme
Retsopgør
Zionisme

Hvis du ikke har benyttet hæfte 1, og du gerne vil fokusere på nutidig antisemitisme, råder vi dig til at inddrage følgende opslag fra hæfte 1 eller på anden vis komme ind på disse emner:

- "Jødisk?" (s. 2-3)
- "Jøder lever i hele verden" (s. 4-5)
- "Fra Danmark til Theresienstadt" (s. 16)

Disse opslag giver et indblik i, hvad det vil sige at være jøde, og de giver en introduktion til de danske jøders skæbne under Holocaust. Derudover er det en forudsætning, at eleverne kender til jødeforfølgelserne under 2. Verdenskrig. Du kan vælge at benytte hæfte 1, "Holocaust" (s. 10-11), som udgangspunkt eller finde information om øvrigt materiale på s. 18-21.

Tilbage til livet (s. 2-3)

Forste opslag i hæfte 2 er en beretning fra en dansk Holocaust-overlevende. Den personlige historie skal konkretisere nazisternes forbrydelser og sætte ansigt på et af ofre.

Pauls historie

For at eleverne kan få et udbytte af Pauls historie, er det vigtigt, at de har en vis baggrundsviden om Holocaust og de danske jøders skæbne. Opslaget giver ikke en udførlig beskrivelse af fx forholdene i Theresienstadt. Derfor kan det være en god idé at uddybe nogle af de omstændigheder, som kort nævnes i teksten. Fx anbefaler vi, at du forklarer boligforholdene i lejren; familier fik kun sjældent lov til at bo sammen, hvilket betød, at Paul boede på værelse med et antal drenge fra mange steder i Europa. Det kan også være vigtigt at uddybe Theresienstadts funktion som mønsterlejr, og at nazisterne brugte den til propagandaformål, dvs. til at give en illusion af, at der ikke foregik noget uhyrligt i lejrene. Vær opmærksom på, at mange elever muligvis ikke vil kende ordet propaganda eller forstå hensigten med at have en propagandalejr.

Opgave 2: Unge i Tyskland

I diskussionen af 2B opfordrer vi til, at du taler med eleverne om forskellene mellem de to generationer. Kan man forestille sig, at det er nemmere at tale med sine bedsteforældre (1. generation) end sine forældre (2. generation) om det, der skete under krigen? Eller

Paul Aron Sandfort.

er det sværere? Og hvad kan det skyldes? Tag emner som skyld, skam og tabu op i denne forbindelse for at perspektivere elevernes forståelse. Ved at inddrage elevernes egne oplevelser af begivenheder, de har følt, har været tabuiserede i deres egen familie, kan Pauls fortælling gøres mere relevant og nutidig for dem.

Det kan være en spændende perspektivering at diskutere, hvordan krigen fremstilles i tyske skolebøger i efterkrigstiden. Dette kan give eleverne en forståelse af, at den viden om krigen, unge fik dengang, var meget anderledes end det, der formidles i skolerne i dag. Også dette har præget de seneste generationers skiftende syn på krigen og folkedrab.

Materiale til brug i undervisningen

DANSKERNE I THERESIENSTADT

Links

• www.folkedrab.dk/UNG (Forside → "Børn og Unge" → "Tekster")
Om at være barn i en kz-lejr.

• www.folkedrab.dk/sw52170.asp

Om de danske jøder, der blev transporteret til Theresienstadt.

• www.folkedrab.dk/sw52395.asp

Om gerningssteder i Danmark i forbindelse med tilfangetagelsen og deportationen af jøder fra Danmark.

Film

• "Holocaust – ofrenes børn"

Sverige, 2001, 30 min.

Svensk dokumentarprogram, som handler om børn af Holocaust-overlevende, der voksede op uden at kunne tale med deres forældre om Holocausts grusomheder. Filmen kan købes hos Centrene for Undervisningsmidler (CFU). Vist på DR2 i 2001.

Aldrig mere? (s. 4-5)

Dette opslag behandler en række af 2. Verdenskrigs konsekvenser på den internationale scene. I krigens efterdønninger blev bl.a. FN oprettet, og Verdenserklæringen om Menneskerettighederne formuleret – tiltag der skulle være med til at sikre en mere fredelig

verden. Samtidig behandles retsopgøret efter Holocaust. Formålet med opslaget er at give eleverne indblik i den udvikling, der skete i Europa som konsekvens af krigen og nazisternes folkedrab.

Menneskerettigheder

Dette opslag tager fat i emnet menneskerettigheder og diskuterer, hvornår og hvorfor Verdenserklæringen om Menneskerettighederne blev vedtaget. Verdenserklæringen om Menneskerettighederne er en erklæring, ikke en lov, og er derfor ikke juridisk bindende for de stater, der har tilsluttet sig den. I praksis arbejder man med de forskellige konventioner og traktater, der blev vedtaget i kølvandet på erklæringen, fx den Europæiske Menneskerettighedskonvention fra 1959 eller Konvention om borgerlige og politiske rettigheder, og Konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, begge fra 1966. Der er også sidenhen lavet yderligere konventioner eller særlige tillæg til konventionerne om specifikke menneskerettigheder. Det drejer sig fx om forbud mod tortur, dødsstraf og racediskrimination.

Når du diskuterer menneskerettighederne med eleverne, så kom gerne ind på, at menneskerettighederne bliver brudt rundt om i verden, og spørg evt.: Hvorfor har vi erklæringer og konventioner om menneskerettigheder, hvis de alligevel bliver brudt?

For at kæde emnerne antisemitisme og menneskerettigheder sammen kan du tage en diskussion med eleverne om forholdet mellem grupperettigheder og individrettigheder. Menneskerettighederne er rettigheder for det enkelte menneske. Men kunne det være en idé at lave særlige grupperettigheder for fx jøder for at beskytte imod antisemitisme? En anden mulighed er at sætte eleverne til at arbejde med konventionen om diskrimination og på den måde sætte menneskerettigheder ind i undervisningsmaterialets kontekst. Det kan ligeledes være en god idé at perspektivere til Børnekonventionen. Du kan læse mere om Børnekonventionen på www.unicef.dk under "UNICEF i arbejde".

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol

I 1950 blev den Europæiske Menneskerettighedskonvention vedtaget af de daværende 13 medlemsstater af Europarådet. For at gøre konventionen til mere end blot et internationalt dokument blev der i 1959 oprettet en domstol, der kan dømme stater for overtrædelse af de menneskerettigheder, der er foreskrevet i konventionen. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol ligger i Strasbourg, har 47 dommere (én fra hvert medlemsland) og afsiger mere end 1000 domme om året. Ethvert individ kan – efter at have prøvet sin sag i det respektive lands klage- og ankemyndigheder – indgive en klage til domstolen. Sagerne omhandler oftest retten til personlig frihed og en retfærdig rettergang samt ejendomsret og ytringsfrihed.

Adolf Eichmann

Efter 2. Verdenskrig flygtede en del nazister ud af Europa – eller levede et anonymt liv i skjul. Selvom såkaldte 'nazi-jægere' har

fundet mange nazister (som senere er blevet retsfulgt), er en del aldrig blevet fanget. Retssagen mod Adolf Eichmann er en af de mest kendte retssager mod en flygtet nazist. Samtidig er sagen interessant, da den for alvor bragte nazisternes forbrydelser under 2. Verdenskrig frem i lyset. Der blev tv-transmitteret fra retssalen til hele verden, og opmærksomheden omkring jødeudryddelserne blev skærpet. Mange overlevende vidnede under retssagen, og deres historier gjorde stort indtryk på tilhørerne – både i retssalen og ude i stuerne. For mange overlevende blev det anledningen til at fortælle om krigens oplevelser – noget de fleste havde været tavse omkring indtil da.

Under krigen stod Adolf Eichmann for organiseringen af deportationer af jøder fra hele Europa til kz- og udryddelseslejrene. I 1946 flygtede han fra Østrig og levede fra 1950'erne i Argentina. Den israelske efterretningstjeneste Mossad sporede sig i 1960 frem til hans tilholdssted og arresterede ham. Eichmann blev bragt til Israel, hvor han i 1961 blev stillet for retten. I 1962 blev han dømt og henrettet for bl.a. forbrydelser mod det jødiske folk.

Opgave 1: Menneskerettigheder – for alle?

Til disse opgaver kan det være givtigt at have nogle opfølgende spørgsmål klar. Man kan fx sætte spørgsmålstegn ved, om menneskerettighederne virkelig er universelle (altså gælder for alle og overalt i verden) – og om man kan tvinge lande til at vedkende sig menneskerettighederne. Her kan det være et mål, at eleverne forstår forskellen mellem det normative og det reelle.

Diskuter med eleverne, hvad man kan gøre over for lande, der ikke respekterer menneskerettighederne. Brug evt. De Olympiske Lege i Kina i 2008 som case. I den forbindelse findes der utallige eksempler på, at enkeltindivider, grupper, organisationer og statsledere på forskellige måder satte Kinas manglende overholdelse af menneskerettighederne på dagsordenen.

Opgave 3: Adolf Eichmann

Denne opgave inddrager eleverne i tematikkerne om Holocaust, ansvar og retsopgør på en anderledes og motiverende måde. Opgaven er relativt tidskrævende og kan eventuelt uddybes i et større formidlingsprojekt. Vælger du at gøre dette, kan du med fordel gå ind i tematikken om Eichmanns forsvar: Kan man hævde, at man er uskyldig, når man "bare har fulgt ordrer"? Og kan dette argument overhovedet bruges i Eichmanns tilfælde? En del af forskningen på området lægger netop vægt på, at Eichmann gjorde mere end blot at følge ordrer – han tog selv initiativer og satte sit personlige præg på arbejdet.

Når eleverne skal fremlægge tv-reportagen fra retssagen, kan du evt. bede dem rotere i grupperne, så reporterens tv-seere er fra en af de øvrige grupper. På den måde vil eleverne se forskellige måder at fremlægge sagen på. Denne fremgangsmåde kan følges op af en diskussion af, at også nyhedsudsendelser har forskellige vinkler. Eksempelvis kan I diskutere, hvilke forskelle der kunne være, afhængigt af hvilket land nyhedsudsendelsen blev sendt i.

For uddybning eller gode ideer til denne opgaveform se: "Cooperative learning: a Standard for High Achievement" R. Bruce Williams, Corwin Press, 2007.

Til at løse opgaven vil eleverne have brug for hjælp til at finde informationer om Adolf Eichmann. Du kan på forhånd have printet artikler eller anden information ud. Hvis du lader eleverne søge på internettet på egen hånd, er det vigtigt at give anvisninger til, hvordan de kan finde lødige oplysninger. Se afsnittet "Elever på internettet", s. 5, om informationssøgning om Holocaust på internettet.

Materiale til brug i undervisningen

FN

Litteratur

- **"Folkedrab og international ansvarlighed"**

Gyldendal, 2003.

Undervisningsavis udgivet den 27. januar 2003 – den første markering af Auschwitz-dagen i Danmark. Avisen ser tilbage på Holocaust og fokuserer på opråbet "aldrig mere", ligesom den undersøger, hvordan det internationale samfund sidenhen har reageret på folkedrab.

MENNESKERETTIGHEDER

Litteratur

- **"Verdens Børns Grundlov"**

Marie Hansen, Højers Forlag, 2003.

Bogen fortæller om arbejdet for menneskerettigheder og om Verdenserklæringen om Menneskerettighederne samt om de forskellige organisationer, der arbejder med disse rettigheder.

ADOLF EICHMANN

Links

- www.holocaust-uddannelse.dk/ordforklaringer/adolf_Eichmann.html

Kort beskrivelse af, hvem Adolf Eichmann var.

- www.folkedrab.dk/sw51973.asp

- www.folkedrab.dk/sw53501.asp

Forskellige artikler om gerningsmænd.

Film

- **"Dommen i Nürnberg"**

Stanley Kramer, 1961, 178 min.

Spillefilm om Nürnberg-processen – De Allieredes retsopgør mod ledende nazister efter 2. Verdenskrig. Filmen tager udgangspunkt i to personer: Dommeren, der har det sidste ord i sagen, og medløberen, der indser, hvad han er skyldig i.

Information og inspiration – til læreren

MENNESKERETTIGHEDER

Links

- www.menneskeret.dk

Institut for Menneskerettigheders hjemmeside med artikler og oplysninger om menneskerettigheder – i Danmark, Europa og resten af verden.

- www.echr.coe.int/ECHR/

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols hjemmeside.

- www.unric.org/index.php?option=com_content&task=view&id=235&Itemid=193&lang=da

Dansk hjemmeside med information om FN, oprettet i anledningen af 60-året for menneskerettighedserklæringen.

- www.knowyourrights2008.org/

Engelsksproget hjemmeside med information og initiativer i forbindelse med 60-året for menneskerettighedserklæringen.

NÜRNBERG – OG RETSOPGØR

Litteratur

- **"Efter folkedrab"**

Lene Aggernæs & Martin Mennecke i Brudholm & Mennecke (red.), DIIS, 2007.

Kapitlet til samfundsfag i denne undervisningsbog behandler forholdet mellem straf, sandhed og forsoning efter folkedrab.

- **"Krigsforbrydelser: Fra Nürnberg til Haag"**

Niels Aage Jensen, Gyldendal Uddannelse, 2002.

Bogen fortæller om Nürnberg-processen og om den udvikling, der sidenhen førte til oprettelsen af en permanent krigsforbryderdomstol.

- **"Nürnberg-interviewene: En amerikansk psykiaters samtaler med anklagede og vidner"**

Leon Goldensohn, Aschehoug, 2004.

Under Nürnberg-processerne i 1946 blev psykiateren Leon Goldensohn pålagt at interviewe de 24 tyske ledere, der var under anklage for krigsforbrydelser. Historikeren Robert Gellately har redigeret en række af interviewene.

- **"Retfærdighed – ikke hævn: Erindringer"**

Simon Wiesenthal, Munksgaard, 1990.

Wiesenthal beretter om sin livslange kamp for at opspore krigsforbrydere fra 2. Verdenskrig og få dem retsfulgt.

Links

- www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/imt.htm

Information om Nürnberg-tribunalet og retssagerne.

- www.icc-cpi.int

Den Permanente Internationale Straffedomstol (ICC) blev oprettet i 2002 med den opgave at retsforfølge personer tiltalt for folkedrab, krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden.

Antisemitisme i dag (s. 6-7)

Dette opslag fokuserer på nutidige udtryk og former for antisemitisme. Ved at undersøge, hvordan gamle og nye myter bruges og genbruges i både historisk og nutidig antisemitisme, tydeliggøres det, at antisemitisme ikke er et nyt fænomen. Emner som benægtelse af Holocaust og nynazisme tages op, ligesom indsatsen for at genoprette jødisk liv og kultur efter 2. Verdenskrig beskrives. Formålet er, at eleverne opnår en forståelse af nutidig antisemitisme som et fænomen, der både trækker på gamle myter og traditionel anti-jødisk retorik, men som også relaterer til – og udnytter – samtidige forhold.

Myter

Begrebet myter står centralt i opslaget. Det er sandsynligt, at eleverne har forskellige opfattelser af, hvad myter er. Det er også meget muligt, at de ikke har gjort sig tanker om, hvordan gamle myter kan være genstand for aktiv politisk brug og misbrug. Derfor kan det til en begyndelse være en god idé at tage en fælles snak om, hvad klassen forstår ved en myte.

Der er mange forskellige definitioner af, hvad myter er. Inden for religionsvidenskaben er den oprindelige betydning af myte en religiøs fortælling, der forklarer og skaber sammenhæng i et samfund og opretholder en særlig orden. I brugen af begrebet i dag findes der stadig et forklarende aspekt, men ofte uden et decideret religiøst element.

Nogle historikere beskriver myter som enkle måder at forklare komplicerede og uforståelige hændelser på. De bruges til at skabe mening i og overblik over tilværelsen. Myter skal i denne optik ikke forstås negativt (som en forkert brug af fortiden), men snarere som fortællinger, der skaber sammenhæng. Myter er sjældent en refleksion af fortiden, men de kan virke sande og umiddelbare, fordi samfundet har givet dem denne status. Med andre ord: Mytens fortælling ligger ofte langt fra den fortid, den beretter om – myten koger begivenhedens klare suppe ind til en kraftfuld fond.

Det er dog vigtigt at skelne mellem myter med en 'kerne af sandhed', dvs. en forestilling, som faktisk refererer til en virkelighed, og myter, som er ren og skær fantasi eller opspind. Sidstnævnte kan godt have et formål – fx at forklare umiddelbart uforklarlige hændelser – men er skabt uden referencer til faktiske forhold eller begivenheder. Dette gælder fx for myten om de jødiske ritualmord, som var udbredt i Europa i Middelalderen. Når det hændte, at spædbørn døde (og forsvandt – måske fordi forældrene selv havde skaffet sig af med dem), krævede det en forklaring. Fordomme og uvidenhed om de jødiske ritualer kombineret med antisemitisme skabte myten om, at jøder indbagte blod fra kristne børn i det usyrede matze-brød til den jødiske påske.

Heroverfor står myter, der tager sit afsæt i faktiske – historiske eller nutidige – forhold. Dette kan illustreres af myten om en jødisk verdenskonspiration. Graden af 'sandhed' eller referencen til noget virkeligt er her jødernes voksende indflydelse som konsekvens af emancipationen, assimilationen og en tradition for pengevirksomhed. Denne observation forvrænges og instrumentaliseres og bliver til en forestilling om, at jøder forsøger at overtage verdensherredømmet. En anden myte fortæller, at

Christian X (og i én variant alle danskere) bar den såkaldte ”jøddestjerne” under aktionen mod de danske jøder i efteråret 1943. Dette skete reelt ikke, men myten fungerer som et symbol eller billede på danskernes og kongens indsats for at redde de danske jøder – som er reel nok.

Holocaust-benægtelse

Benægtelse af folkedrabet på Europas jøder under 2. Verdenskrig er en problematik, der har eksisteret siden selve krigen, og som er mere eller mindre udbredt i hele verden. Der eksisterer forskellige former for og grader af benægtelse – lige fra tvivl om antallet af døde over ’alternative’ historier om, hvad der foregik i nazisternes lejre, til konspirationsteoretiske forestillinger om, at Holocaust er en konstruktion skabt af jøderne selv for at få sympati og støtte. Holocaust-benægtere er en broget skare, der tæller individer og grupper, der på mere eller mindre organiseret vis forsøger at udbrede budskabet om, at Holocaust ikke fandt sted. Der er også eksempler på, at statsledere giver udtryk for benægter-synspunkter. Den iranske præsident Mahmoud Ahmadinejad har sået tvivl om Holocaust og sat spørgsmålstejn ved Israels eksistensberettigelse. I december 2006 blev der på Ahmadinejads initiativ afholdt en international konference i Teheran, hvor adskillige kendte Holocaust-benægtere var inviteret til at diskutere ”myten om Holocaust”, som det blev fremlagt.

I diskussioner om benægtelse kan man blandt unge ofte møde en relativistisk holdning: At det kan ses som to sider af en sag, og at man da må mene, hvad man vil. Kun sjældent forstår eleverne den politiske dagsorden, der karakteriserer benægter-problematikken. Her kan det være en god idé at snakke med eleverne om, hvorfor nogle benægter Holocaust, og hvad deres motiver og mål kan være. Samtidig er det nødvendigt at skelne klart mellem holdningsbaserede spørgsmål og fakta og dermed understrege, at kendsgerninger om visse begivenheder, fx mordet på 6 mio. jøder, er underbygget af fakta og derfor ikke er til debat. I problematikken om Holocaust-benægtelse er det afgørende at guide eleverne til lodige kilder om Holocaust på internettet, se denne vejledning, s. 5.

Sammenligninger

Sammenligningen mellem Holocaust og andre fortidige eller nutidige begivenheder, som fx De Allieredes bombning af tyske byer som Dresden, er en klassiker inden for Holocaust-revisionisme (benægtelse). Sådanne sammenligninger er ikke det samme som at benægte, at jødeudryddelserne har fundet sted, men sammenligningerne er en kompliceret sag, som vi opfordrer til, at man bruger noget tid på at forklare og diskutere med eleverne. Dette skyldes, at sammenligningerne ofte bruges instrumentelt til at ’opgradere’ andre begivenheder med det formål, at nazisternes forbrydelser nedtones. Sammenlignes Holocaust fx med krigshandlinger, kan det fremstille Holocaust som en kamp mellem ligeværdige modstandere. Det er vigtigt, at eleverne tydeligt forstår forskellen mellem Holocaust og de begivenheder, som benægtere typisk sammenligner folkedrabet med. Derfor bør det

understreges, at nazisterne systematisk forsøgte at myrde alle jøder i Europa. Hvad angår eksemplet med Dresden, så kan De Allierede på ingen måde siges at have haft til hensigt at udrydde indbyggerne. Bombningen af Dresden var først og fremmest en krigshandling (skønt høje civile dødstal var en del af strategien). Holocaust var et folkedrab, der blev udført i ly af 2. Verdenskrig, og som havde sit eget ikke-militærstrategiske mål: udryddelsen af alle europæiske jøder. Dette blev i særdeleshed tydeliggjort mod slutningen af krigen, hvor nazisterne, på trods af at deres krigslykke definitivt var vendt, fortsatte og endda intensiverede forfølgelsen og udslættelsen af jøderne. Desuden er der stor forskel i antal af dødsopfre. Der er tale om minimum 40.000 dræbte civile i Dresden (Holocaust-revisionisterne overdriber ofte dette antal) mod 6 mio. jøder.

Opgave 1: Antisemitismens rødder

Had mod jøder har eksisteret længe. Fx fik jøderne skylden for pesten i Middelalderen og for den økonomiske krise i USA i 1929. Op gennem tiden er jøderne også blev mistænkt for at planlægge at overtage verdensherredømmet.

Hvis eleverne har svært ved at finde information om gamle myter, kan de benytte hæfte 1, ”På vej...” (s. 6-7) og ”Livet i nord” (s. 8-9).

Opgave 2: Benægtelse forbudt!

Besvarelsen af denne opgave kan struktureres således: Diskuter først med eleverne, hvad ytringsfrihed er. Du kan benytte ordforklaringen som udgangspunkt. Giv derefter eleverne mulighed for at tænke over spørgsmålet, og diskuter det i klassen. Bed dem efterfølgende overveje, hvorfor det er forbudt at benægte Holocaust i nogle lande, men ikke i andre. I Danmark er det fx ikke forbudt at benægte Holocaust, hvorimod andre lande – fx Storbritannien, Tyskland, Østrig, Frankrig, Polen, Tjekkiet og Belgien – har særlig lovgivning på området. Lav en samlet liste over argumenter, der taler henholdsvis for og imod at straffe benægtere, og slut af med en fælles konklusion. Konklusionen kan godt være, at klassen ikke er enig. Formålet med opgaven er at gøre eleverne opmærksomme på, at der er argumenter for begge siders sag, og at forskellige lande i verden faktisk har valgt at have forskellige politikker på området. For en uddybning af tematikken om ytringsfrihed, se hæfte 3.

Opgave 3: Nynazist

I forlængelse af opgaven om Ingo Hasselbach kan klassen i fællesskab undersøge, om der findes lignende grupper i Danmark, eller om andre danske grupper har træk, der er lig nynazisternes. Diskuter med eleverne, hvad de tænker om disse grupper? Kan man sige, at de er farlige? Skal de have lov at udøve deres virke, eller bør der blive grebet ind over for dem?

Ingo Hasselbach forlod Tyskland og lever under dæknavn i Sverige. Han har beskrevet sine oplevelser i: ”Afregning – en nynazist står af” *Ingo Hasselbach, Haase, 1994.*

Materiale til brug i undervisningen

BENÆGTELSE

Litteratur

- **”Løgnens veje: Om Benægtelse af Holocaust”**

Jacques Blum og Eva Bøggild, Lindhardt og Ringhof, 2002.

I denne bog sættes der fokus på den voksende gruppe af personer, der stiller spørgsmålstejn ved, at Holocaust har fundet sted. Bogen handler om Holocaust-benægtere og deres hensigter, metoder og argumentation. Bogen er udsolgt fra forlaget, men kan lånes på biblioteket.

- **”Auschwitz og benægtelse. Undervisningsmateriale”**

Eva Bøggild & Jacques Blum, Forlagskompagniet/Jepsen & Co., 2006.

Forfatterne opstiller en række fakta om forholdene i Auschwitz og tager til genmæle mod benægternes påstande om, at Holocaust ikke har fundet sted.

Links

- www.folkedrab.dk/sw51935.asp
 - www.holocaust-uddannelse.dk/eftertid/holocaustbenaegtelse.asp
- Artikler og arbejdsspørgsmål om benægtelse af Holocaust.

Film

- **”Never Forget”**

Joseph Sargent, 1991, 120 min.

Spillefilm baseret på en sand historie om Auschwitz-overleveren Mel Mermenstein, der i 1980 sagsøgte Selskab for Historisk Revisionisme. Selskabet påstod, at Holocaust var en opdigtet historie. Kan købes på www.ifilm.com

NYNAZISME

Litteratur

- **”Nynazismen. Magt eller afmagt”**

Ole Lindboe, Frydenlund, 2006.

Omhandler den højrepolitiske drejning, der det seneste årti er skyllet hen over Europa. Bogen undersøger, hvorfor nogle mennesker bliver nynazister, og hvordan demokratiet må forholde sig til nynazistiske grupper.

Film

- **”American History X”**

Tony Kaye, 1998, 119 min.

Oscarnomineret film, der afdækker nynazisme og racehad i Amerika igennem historien om en tidligere nynazist, der forsøger at forhindre, at hans bror går samme vej, som han selv gjorde.

Information og inspiration – til læreren

BENÆGTELSE OG STRAF

Litteratur

- **”Efter folkedrab”**

Stine Thuge i Brudholm & Mennecke (red.), DIIS, 2007.

Historie-kapitlet i denne undervisningsbog behandler bl.a. benægtelse af

Holocaust og andre folkedrab samt diskussionen om, hvorvidt benægtelse skal være strafbart.

- **”Denying History: Who Says Holocaust Never Happened and Why Do They Say It”**

Michael Shermer & Alex Grobman, University of California Press, 2002.

Bogen beskæftiger sig bl.a. med Holocaust-benægternes litteratur og internetkultur samt benægternes påstande og metoder til at udbrede dem.

- **”Holocaust: Historiens dom over Irving”**

Jonathan Freedland, Politiken 15. april 2000, side 6.

Retssagen og specielt dommen over Holocaust-benægteren David Irving gennemgås.

- **”EU og Holocaust”**

Cecilie Banke, Weekendavisen, 2. februar 2007.

Omhandler det tyske forslag om et fælles EU-forbud mod nazisymboler og benægtelse af Holocaust.

Links

- www.information.dk/143930
- ”Flere versioner af Anne Franks Dagbog”
Cecilie Banke & Sine Molbæk-Steensig, Information, 8. august 2007.

Antisemitisme og zionisme (s. 8-9)

Konflikten i Mellemøsten er ofte i medierne, og i diskussionerne heraf støder man indimellem på udtalelser af antisemitisk karakter. På samme tid kan det være yderst svært – især for elever – at skelne mellem kritik af staten Israel og kritik, der bunder i antisemitiske forestillinger og holdninger. Derfor retter dette opslag opmærksomheden mod oprettelsen af Israel og den stadige konflikt mellem områdets jødiske og arabiske befolkning. Samtidig behandles nogle af de konsekvenser, denne konflikt har haft – både inden for og uden for Israels grænser. Formålet er, at eleverne stifter bekendtskab med den historiske baggrund for oprettelsen af en jødisk stat i Palæstina, samt at de får en forståelse for årsagerne til den konflikt, som præger livet for både den jødiske og arabiske befolkning.

Konflikten i Israel

Israels historie og konflikten i området kan ikke forklares på blot et par sider. Dette undervisningshæfte begrænser sig til en introducerende beskrivelse af områdets betydning for jøder og arabere, med fokus på den zionistiske bevægelse, begivenhederne i 1948 samt nogle af de følger, som staten Israels oprettelse har haft både inden for og uden for landet. Opslagets tekst er således relativt komprimeret, og den vil vinde ved at blive uddybet og placeret i en bredere historisk kontekst.

Israel – før og nu

Israel er en ny stat, og indbyggerne er overvejende børn af jødiske immigranter. I gennemgangen kan man med fordel uddybe for-

skellen mellem nation og stat: At det jødiske folks nationale fællesskab går flere tusinde år tilbage i historien, mens staten Israel blev oprettet for kun 60 år siden. Denne skellen kan hjælpe eleverne til at forstå forholdet mellem en stat og en nation, hvor sidstnævnte ofte vil bygge på en mere eller mindre abstrakt forestilling om et nationalt fællesskab. Det er en god idé at understrege, at befolkningssammensætningen i Israel er præget af stor diversitet, og at de forskellige immigranter gennem tiden har haft meget forskellige årsager til at bosætte sig netop her. Faktorer som antisemitisme (man håbede at slippe for diskrimination og forfølgelse) og religion (jødedommen har sin oprindelse her) har spillet en rolle for mange, men ikke nødvendigvis for alle. Eksempelvis er en betydelig andel af de jøder, der er immigreret til Israel, sekulære (altså ikke-religiøse) jøder, der har følt en stærk tilknytning til staten – udelukkende af nationalromantiske eller kulturelle årsager.

Det er værd at understrege, at de fleste af verdens jøder faktisk bor uden for Israel. Denne oplysning er vigtig som forberedelse til det næste kapitel, som bl.a. undersøger, hvorfor jøder uden for Israel til tider stilles til ansvar for det, der foregår i Israel.

1948 – staten Israel

Palæstina var en del af Det Osmanniske Rige frem til 1918. Efter afslutningen på 1. Verdenskrig tildelte Folkeforbundet – forløberen til FN – området som mandatområde til Storbritannien. Storbritannien ønskede at støtte den zionistiske stræben efter en jødisk stat i Palæstina, men modstanden i Mellemøsten var stor, og projektet blev stoppet, da der var opræk til krig i Europa. Efter 2. Verdenskrigs afslutning havde Folkeforbundet – og dermed mandatorningen – udspillet sin rolle, og spørgsmålet om Palæstina og oprettelsen af en jødisk stat blev i 1947 overgivet til FN. På det tidspunkt menes det, at der levede to arabere for hver jøde i området. Der blev nedsat en særlig FN-komite, der skulle arbejde med Palæstina-spørgsmålet. Efter fem ugers undersøgelser, der blev boykottet af palæstinensiske ledere, gav komiteen sine anbefalinger videre. På baggrund af disse vedtog FN's Generalforsamling den 29. november 1947 en plan om at dele det palæstinensiske mandatområde i to stater: en jødisk og en arabisk. Jerusalem skulle ifølge planen ikke tilhøre nogen af staterne, men i stedet oprettes som en særlig enhed under FN's kontrol. Alle de

arabiske lande, der var medlem af FN, stemte imod planen. Den 14. maj 1948 udråbte David Ben-Gurion – der siden blev landets første premierminister – den nye, jødiske stat Israel på baggrund af FN-planen.

Går I dybere ind i Israels oprettelse, kan det anbefales, at I fokuserer på, at forhandlinger om at oprette en jødisk stat i Palæstina fandt sted allerede tidligt i det 20. århundrede – længe inden Holocaust. Her kan I fx fokusere på Balfour-erklæringen, der i 1917 tilkendegav den britiske velvilje over for at oprette en jødisk stat i området og dermed bekræftede zionistbevægelsen i dens anstrengelser. Balfour-erklæringen findes som kildetekst (på engelsk) her: www.emu.dk/gym/fag/hi/inspiration/israel.html

Efter en periode med kampe mellem jøder og arabere i området kom det første angreb på staten Israel den 15. maj 1948 – dagen efter landets oprettelse. Tropper fra Egypten, Syrien, Jordan og Irak angreb den nye stat. Krigen varede halvandet år, og ved afslutningen kontrollerede Israel et område, der var væsentligt større end det, der ifølge FN-planen skulle tilhøre Israel.

Et stort antal palæstinensere (FN estimerer omkring 725.000) flygtede eller blev fordrevet fra de områder, der nu var en del af Israel (efter krigens ændrede grænsedragninger). De fleste endte i flygtningelejre i de omkringliggende arabiske stater. Der er aldrig fundet en permanent løsning for disse mennesker. Med undtagelse af Jordan, som har nationaliseret en stor del af flygtningene, er de palæstinensiske flygtninge ikke accepteret af de lande, som de er bosat i og har ikke mulighed for at vende tilbage til Israel. I stedet bor de og deres efterkommere den dag i dag i flygtningelejre i Libanon, Jordan og Syrien og i de palæstinensiske områder Vestbredden og Gazastriben. UNRWA (United Nations Relief and Work Agency), en særlig afdeling af FN, har siden 1949 været ansvarlig for at tilbyde de palæstinensiske flygtninge husly, mad og uddannelse.

Mange fremhæver problematikken omkring de palæstinensiske flygtninge som en af hovedårsagerne til den vedvarende konflikt i Mellemøsten. 4,5 millioner mennesker lever stadig – 60 år efter Israels oprettelse og den efterfølgende krig – spredt i de omkring-

lige grupper: Ca. 1 mio. er sunni-muslimer og betegnes som palæstinensiske arabere, mens der også findes andre muslimske grupper samt arabiske kristne. Det anslås, at ca. 7.500.000 jøder lever uden for Israel, primært i USA og Europa.

For opgave om den jødiske diaspora, se også hæfte 1, s. 5, opgave 1B.

Kilder: *The Economist*, *The Economist Intelligence Unit*, www.eiu.com og *den israelske stats Central Bureau of Statistics*, www.cbs.gov.il
Se også *The World Factbook*, hvor en årligt opdateret landefaktabog kan downloades på www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html

Hovedstaden i Israel – Jerusalem.

liggende lande, uden deres egen stat og mange steder uden basale rettigheder, fx retten til at arbejde og retten til sundhedsydelse. Dertil kommer de palæstinensiske flygtninge, som er spredt over resten af verden. Situationen har medvirket til, at de palæstinensiske flygtningelejre gennem årene har været arnested for politisk og religiøs radikaliserings. Har du en stærk klasse, kan denne problematik uddybes, og I kan diskutere, hvorfor den slags radikaliserings sker på steder som i de palæstinensiske flygtningelejre.

Folkevandring

Jødisk indvandring har præget både Palæstina og siden Israel. Indvandringsbølgerne er ofte fulgt efter perioder med forfølgelser og pogromer i Europa. Med nazismens fremvækst i 1930'erne fulgte en indvandringsbølge med omkring 250.000 jøder til området. Men det lykkedes ikke for alle, der ønskede det, at bosætte sig i Palæstina. Frem til oprettelsen af Israel i 1948 rejste titusinder af jødiske flygtninge forgæves mod landet. Opretholdelsen af restriktive immigrationsregler fra før 2. Verdenskrigs udbrud betød, at over 50.000 jøder blev afvist ved Palæstinas kyst. Nogle blev sendt tilbage til Tyskland, andre blev transporteret til lejre, bl.a. i det britisk-kontrollerede Cypern. De blev først frigivet i maj 1948, da det britiske mandatstyre i Palæstina ophørte.

Efter oprettelsen af staten Israel og krigen i 1948-1949 begyndte jødiske indvandrere fra den arabiske verden at strømme til landet. Mange udvandrede, fordi de blev forfulgt eller ikke længere følte sig velkomne i deres hjemlande. De største indvandrergrupper kom fra Marokko (200.000) og Irak (130.000). I alt strømmede 580.000 jøder i perioden 1948-1958 til Israel fra de omkringliggende arabiske lande – hvilket næsten fordoblede den nye stats indbyggerantal.

Også jøder fra Europa rejste til den nye stat Israel efter oprettelsen i 1948. Omkring 685.000 jøder emigrerede fra Europa til Israel de første par år. Af de europæiske immigranter fra Europa var mange overlevende fra Holocaust. Det menes, at omkring 120.000 Holocaust-overlevende slog sig ned i Israel inden for det første årti af statens eksistens.

Opgave 2: Israel

Denne opgave behandler den stadige konflikt i Israel og tilstræber, at eleverne forstår den generelle problematik i konflikten. Samtidig sætter opgaven fokus på, at konflikter ofte ikke er begrænset til ét sted, men har konsekvenser alle steder i verden. Den berører også problemet i, at alle i en gruppe stilles til ansvar for noget, som kun angår nogle i gruppen. I diskussionen af sikkerhedsproblemet kan det være en god idé at spørge ind til, hvad der skal til, for at Israel kan blive et mere sikkert sted at bo. Der findes dog ingen simple eller nemme svar på denne problematik, og en vis baggrundsviden er derfor påkrævet for at gå yderligere ind i problematikken.

Materiale til brug i undervisningen

ISRAEL

Litteratur

- **"Israel"**
Alex Woolf, Flachs Forlag, 2008.
Om Israels historie, kultur og natur.

Links

- www.folkedrab.dk/sw51908.asp
Om Israels oprettelse.

Film

- **DR temauge om 60-året for Israels oprettelse.**
Sendt den 16. maj 2008.
Se: www.dr.dk/DR2/Temaaften/Udsendelser/tirsdag/2008/05/16121201.htm

ISRAEL-PALÆSTINA-KONFLIKTEN

Litteratur

- **"Palæstina-spørgsmålet 1914-1921: Imperialisme og nationalisme i Det Mellemste Østen"**
Aage Fasmer Blomberg & Ellen Pedersen, Gyldendal, 1975.
Med omfattende kildemateriale.
- **"Palæstina-problemet: krig, krise, fredsproces"**
Johan Bender, Gyldendal Uddannelse, 2006.
Om de jødiske og arabiske folkeslag, der har beboet Palæstina, samt om de forskellige statsdannelse og krige i området. Indeholder også kilder.

"Mellemøsten: tro, mennesker, magt"

- Johan Bender, Gyldendal Undervisning, 1994.*
Om regionens historiske baggrund for nutidens konflikter, de tre verdensreligioners udspring, Israels oprettelse og områdets nyere historie.

Links

- www.emu.dk/gym/fag/hi/inspiration/israel.html
Kort oversigt over Israel-Palæstina-konflikten på Danmarks Undervisningsportal. Siden indeholder også links til kildetekster og videre læsning. Dele af siden kræver UNI-log-in.

- www.dr.dk/gymnasium/emner/israel_palaestina/forside.asp

Informativ undervisningsside fra DR med adskillige tv-klip fra konflikten forskellige faser. Siden kræver UNI-log-in.

Spil

- **“Global conflicts: Palestine”**

Serious Games Interactive.

Simulationsspil, der giver eleverne mulighed for at udforske Israel-Palæstina-konflikten på egen hånd. De agerer journalist og skal dække konflikten. Gennem spillet bliver eleverne præsenteret for spørgsmål vedrørende menneskerettigheder, terrorisme og mediernes rolle og ansvar i konflikter.

Information og inspiration – til læreren

ISRAEL

Litteratur

- **“The Story of Israel. From Theodor Herzl to the Roadmap for Peace”**
Martin Gilbert, Andre Deutsch, 2008.

Inspirerende og kronologisk opbygget bog over Israels historie udgivet i forbindelse med 60-året for statens oprettelse. Bogen indeholder kopier af over 30 historiske dokumenter m.m. relateret til landets historie.

Links

- www.un.org/unrwa

United Nations Relief and Work Agency's officielle hjemmeside, der bl.a. fortæller om organisationens forskellige programmer, giver et historisk overblik og fortæller nogle af flygtningenes historier.

Kritik eller antisemitisme? (s. 10-11)

Dette opslag undersøger, hvordan kritik af Israels politik ofte sammenblandes med antisemitiske forestillinger og ytringer. Det viser bl.a., hvordan klassiske antisemitiske tematikker genoptages i en nutidig kontekst. Formålet er at give eleverne en baggrund for at forstå, hvorfor antisemitiske ytringer er en del af debatten om konflikten i Mellemøsten, og hvori den ofte svært identificerbare forskel ligger mellem antisemitisme og almindelig kritik og debat.

Kritik

Det kan ske, at en diskussion om antisemitisme fører til en diskussion om konflikten mellem jøder og palæstinenserne – eller omvendt. I den slags diskussioner er det vigtigt dels at være bevidst om, at kritik af en aktuel politisk situation ikke må eller kan retfærdiggøre antisemitisme, dels at kritik af den israelske regerings politik ikke nødvendigvis – eller i udgangspunktet – er antisemitisk. Her kan det pointeres, at også mange jøder – inklusive jøder bosat i Israel – er kritiske over for Israels politik. Omvendt er det vigtigt, at beskyldninger om antisemitisme ikke blokerer for konstruktiv kritik og saglig diskussion af situationen i landet. Denne balancegang kan være svær. Vi anbefaler, at du som lærer er bevidst om problematikken og aktivt søger at få eleverne til

at forstå så mange sider af konflikten som muligt. Det kan derfor være givtigt at bruge tid på nuancerne i problematikken og evt. bede eleverne komme med forslag til konkrete måder, man kan angribe problemet på.

Sammenligninger

Man kan ikke sammenligne nazisternes forbrydelser under 2. Verdenskrig med situationen i Israel i dag. Det fordrejer virkeligheden og blokerer samtidig for en reel debat om konflikten centrale spørgsmål: Hvem har ret til hvilken jord? Derudover kan sammenligningen bevirke, at der opstår en slags berøringsangst for at kritisere Israels politik, fordi man ikke vil fremstå antisemitisk. Hvorvidt sammenligningerne mellem Nazityskland og Israel er udtryk for antisemitisme, er dog et spørgsmål helt for sig. Hensigten med at sammenligne kan være antisemitisk, men det er uhyre vanskeligt at afgøre i de konkrete tilfælde, om et udsagn i sig selv er antisemitisk, dvs. er udtryk for fordomme eller had og er rettet mod alle jøder. Man kan fx diskutere, om Davidsstjernen – når den indgår i illustrationer eller karikaturer – bruges som et generelt jødisk symbol eller som et israelsk symbol. Og man kan diskutere, om sammenligningen mellem Hitler og Sharon er udtryk for en generel sammenligning mellem jøder og nazister, eller om den udelukkende sammenholder to statsledere.

Opgave 1: Bare en tegning?

Denne tegning benytter traditionel antisemitisk symbolik i en nutidig kontekst med Ariel Sharon, Israels forhenværende statsleder, i centrum. Her blandes et antisemitisk budskab med kritik af Israel. Også denne sammenblanding er problematisk: Al antisemitisme bør fordømmes, men det bør stadig være legitimt at kritisere et lands politik. Men billeder som disse blokerer for dialog og konstruktiv kritik. Selvom det er vanskeligt at afgøre, kan det være givtigt at få eleverne til at diskutere, hvorvidt – og i så fald hvorfor – denne tegning er udtryk for antisemitisme. Dette er med til at give dem et skarper blik for, hvad der er henholdsvis antisemitisme og almindelig kritik.

Tag gerne fat i det faktum, at tegningen stammer fra Saudi-Arabien. Mens den historiske antisemitisme har været stærkest i Europa, er antisemitismen i dag udbredt i visse dele af Mellemøsten.

Hvad angår opgave 1B, kan du bede eleverne lave denne opgave alene eller i grupper. Understreg gerne, at der ikke findes ét rigtigt svar på opgaven. Du kan som lærer evt. spille Djævelens advokat og forsøge at promovere forskellige holdninger, hvis eleverne er meget enige. Du kan også referere til afsnittet om benægtelse på opslaget “Antisemitisme i dag” (s. 6-7). Dette kan hjælpe eleverne til at overveje, hvorvidt der er eller bør være grænser for ytringsfriheden. Se evt. også hæfte 3, “Sig, hvad du vill!” (s. 10-11), der behandler ytringsfrihed og sagen om Muhammed-tegningerne.

Muhammed-tegningerne in mente

Det er sandsynligt, at debatten om karikaturtegningerne af Muhammed, der blev bragt i Jyllandsposten i efteråret 2006, vil være elevernes primære referenceramme i arbejdet med opslagens opgaver. Det vil være fint at inddrage denne sag i diskussionen, men det er vigtigt, at den ikke bliver dominerende. Du må gøre det klart, at karikaturer og lignende netop bruges med forskellige hensigter, og at det på mange måder er disse hensigter, der er afgørende i diskussionen. Ifølge Jyllands-Posten var hensigten med de 12 tegninger at lægge op til debat ved at stille spørgsmålet: Tør danskere ikke kritisere islam?

Dog er det vigtigt, at eleverne udvikler en forståelse for, at der i en sag som den om Muhammed-tegningerne kan være forskellige hensigter

Opgave 3: Antisemitisk?

Heller ikke til opgave 3 findes der ét entydigt svar. Begge billeder refererer til statsledere, og det er derfor oplagt at udlede, at Israels politik står for skud. Men både brugen af Hitler og tegningens antisemitiske tema med en orm, der æder jorden indefra, viser, at mere end saglig kritik kan være på spil. Fx antyder billedet fra demonstrationen en parallel mellem Hitlers folkedrab på Europas jøder og Sharons politik, der dermed – kan man argumentere for – fremstilles som et forsøg på at udrydde det palæstinensiske folk. Snarere end at nå til enighed handler opgaven om at lade eleverne overveje, hvilke formål billeder som disse tjener, og hvilken effekt de kan have.

Opgave 4: Karikaturer

Denne opgave kredser om de samme tematikker som de øvrige på opslaget, og én af opgaverne kan eventuelt udelades. Hvad angår spørgsmålet om eventuelle ‘fordele’ ved at bruge karikaturtegninger, kan du som lærer opsummere pointer som, at tegninger ofte har et hårdtslående og letforståeligt budskab – de sætter tingene på spidsen – og at de derfor kan nå mange mennesker, også grupper i samfundet, der ikke kan læse, fx børn og analfabeter.

Amal og Odelia (s. 12-13)

Dette opslag handler om venskabet mellem to piger, der begge bor i Jerusalem, men som på mange måder kommer fra hver sin verden. Amal er palæstinenser, Odelia er jøde. På trods af forskelligheden er de blevet venner. Formålet med Amal og Odelias historie er at sætte tanker i gang hos eleverne om det at have venner på tværs af baggrund, kultur, religion, politisk overbevisning m.m.

Ikke kun Jerusalem

Fortællingen om Amal og Odelia foregår i Jerusalem, men den er ikke kun relevant i israelsk kontekst. Temaet går igen i de fleste, særligt multikulturelle, samfund. Ser man historien i et større perspektiv, handler den om et venskab mellem to unge med meget forskellig baggrund, som er venner, men som har haft – og måske

hos de forskellige aktører, og at tegninger, karikaturer m.m. derfor kan bruges og misbruges på forskellig vis.

I en diskussion kan du tydeliggøre for eleverne, at der er forskel på tegninger, hvor individers personlige karaktertræk overdrives (karikaturer), og tegninger, som gør brug af stereotyper om en hel befolkningsgruppe. Jøder fremstillet som slanger og drager (dyr, som symboliserer djævelen, snuhed og utilregnelighed) er eksempler på gamle antisemitiske symboler og tjener det formål at dæmonisere jøder og reproducere myter om, at jøder fx planlægger at overtage verdensherredømmet. Problemet er dog stadig, at det er meget svært at afgøre definitivt, hvilken hensigt en person har haft, da vedkommende lavede eller bragte en given tegning eller karikatur.

stadig har – fordomme om hinanden. Eleverne udfordres til at tænke over, om et sådant venskab overhovedet er muligt, eller om man kun kan være venner med dem, der ligner én selv. Vi anbefaler, at du supplerer afsnittet med den historiske baggrund for Israel og Jerusalem, da dette vil løfte afsnittet og give eleverne en bedre ballast for at forstå netop de udfordringer, der er i Amal og Odelias venskab.

Diskussionen om forskellene mellem de to unge kan bredes ud til en mere generel debat. Her kan du fx spørge ind til, om eleverne selv har oplevet at føle sig anderledes end andre, eller om de selv har tænkt, at nogen ikke har hørt til i ‘deres gruppe’. Sådanne spørgsmål kan blive meget personlige og følsomme, men de kan også danne grundlag for en spændende diskussion, hvor eleverne potentielt kan blive opmærksomme på, hvordan de selv håndterer lignende problematikker i deres dagligdag. Er der flere unge med indvandrerbaggrund i klassen, vil det være særligt oplagt at diskutere, hvordan forskellighed kan være en styrke. Dette tema er centralt i hæfte 3.

Opgaver 1: Venner fra hver sin verden

Besvarelsen af dette spørgsmål kræver, at eleverne kender historien bag Israels oprettelse i grove træk (som beskrevet på s. 30). For at få fuldt udbytte af opgaven er det vigtigt, at eleverne til en vis grad forstår, at de historiske og politiske begivenheder i området har stor indflydelse på de to pigers personlige historier. For at give diskussionen denne dimension, kan du stille nogle opfølgende spørgsmål: - Hvordan tror I, Amals og Odelias familier oplevede 1948? - Hvordan tror I, Amal og Odelias familier og deres øvrige omgivelser har præget de to pigers holdninger?

Materiale til brug i undervisningen

JERUSALEM, KONFLIKT OG UNGE

Litteratur

- **“We Just Want to Live Here: a Palestinian Teenager, an Israeli Teenager, an Unlikely Friendship”**

Amal Rifa'i, Odelia Ainbinder & Sylke Tempel, Kindle Book, 2003.

Bogen om Amal og Odelia findes ikke på dansk, men kan købes på fx tysk eller engelsk.

Gymnasieelever til temadag om folkedrab i forbindelse med Auschwitz-dagen.

Opgave 3: Crossing Borders – i Helsingør

Har eleverne svært ved denne opgave, kan du henvise til fortællingen om Amal og Odelia. Deres møde fandt ligeledes sted på et udvekslingsophold i Schweiz. Spørg evt. eleverne om, hvad det betyder, at både disse to unge og de unge i Crossing Borders mødtes et neutralt sted – uden for deres eget hjem eller miljø. Kan dette overføres til unge i Danmark med fordomme over for hinanden, eller er der andre ting, der kunne hjælpe til med at komme fordomme til livs?

Du kan også spørge ind til, hvad Saras kommentar om at "se verden i et helt nyt perspektiv" betyder – og hvad det ville kræve.

Materiale til brug i undervisningen

AUSCHWITZ-DAG

Links

- www.folkedrab.dk/sw58236.asp
- www.27-1.dk

Materiale og information om den 27. januar.

Giv racismen det røde kort (s. 16)

Bagsiden af hæfte 2 sætter fokus på et initiativ til bekæmpelse af racisme i fodbold. Formålet med at præsentere projektet "Giv racismen det røde kort" er dels at vise, at man kan sige fra og gøre noget for at bekæmpe intolerance i hverdagen, dels at bygge bro til hæfte 3, der mere bredt beskæftiger sig med fordomme, stereotyper, racisme og forskelsbehandling.

Ikke kun sport

Der er flere grunde til at inddrage fodbold i et undervisningsmateriale om antisemitisme, racisme og diskrimination. Fx er fodboldbaner verden over ikke kun scene for spændende fodboldkampe, men også for racisme. Dette gælder både på banen og på tilskuerpladserne. Fodboldkampe har også vist, at tilsyneladende overståede politiske eller etniske konflikter kan fortsætte på banen. Når adrenalin er i kog, kommer gammelt uvenskab nemmere op til overfladen. Dette kan bl.a. skyldes, at fodbold traditionelt er forbundet til patriotiske følelser, og derfor ses det også, at voldelig nationalisme kobles til fodboldkampe. Et eksempel på dette så

man efter krigen i Bosnien, hvor tidligere hærførere under krigen nu optrådte som anførere på fodboldhold.

Der er også eksempler på, at tilskuere har lavet abelyde, når afrikanske spillere har bolden. Dette finder også sted i Danmark.

Unge og fodbold

Racisme i fodboldverden er et alvorligt problem, ikke mindst fordi så mange unge ser op til fodboldstjerne. Udviser spillerne voldelig adfærd, eller kommer de med racistiske kommentarer, kan unge opfatte det som legitimt at gøre det samme. Det er dette ræsonnement, der har medvirket til etableringen af kampagner som "Giv racismen det røde kort". Læs mere om kampagnen her:

www.stopracismen.dk

Under EM i 2008 i Schweiz og Østrig kunne man se kæmpe bannere med påskriften "Unite Against Racism". Det var en del af en kampagne mod racisme og diskrimination gennemført af organisationen "Football Against Racism in Europe" (FARE) i samarbejde med UEFA. Kampagnens formål var at udbrede budskabet om at bekæmpe intolerance – på og uden for fodboldbanen. Gennem aktiviteter som gedefodboldturneringer, fanmøder og uddeling af foldere og information søgte man at inddrage lokalbefolkningen og de tilreisende fodboldfans. Der blev også oprettet en hotline, hvor man kunne rapportere racistiske hændelser. FARE er også aktiv uden for EM's projektører: Organisationen har projekter og partnere i mere end 37 lande og bekæmper alle former for diskrimination forbundet med fodbold; på banen og tribunerne – men også i fritidsklubber, på skoler og arbejdspladser.

Læs mere om kampagnen under EM 2008

og om FARE her: www.farenet.org

Se også UEFA's webside:

www.euro2008.uefa.com

Sport imod racisme – sport som konfliktløser

Der er også eksempler på, at fodbold og andre sportsgrene bruges aktivt i freds- og konfliktløsningsarbejde. Se fx disse projekter:

www.kickitout.org

Projektet "Lets Kick Racism Out of Football" blev lanceret i 1993. Foreningen opfordrede dengang til, at lokale klubber selv lancerede tiltag imod racisme.

www.sirc.org/publik/fvracism.html

Webside, der giver en kort beskrivelse af sammenhængen mellem fodbold og racisme, forskellige udtryk herpå gennem historien og vurderinger af, hvad der skal til for at bekæmpe fænomenet.

www.gam3.dk

Dansk ngo, der arbejder med unge med forskellige etniske og sociale baggrunde i Danmark, Libanon og Egypten. Organisationen arrangerer street basket-træning og -turneringer og har integration og konflikthåndtering som formål.

www.righttoplay.com

International humanitær organisation, der bruger sport og leg til at fremme sundhed og generelle færdigheder blandt børn og unge i lande, der tidligere har været ramt af krig eller fattigdom. Organisationen er aktiv i mere end 20 lande i Afrika, Asien og Mellemøsten.

www.ccpa.dk

Cross Cultures Project Association (CCPA) er en dansk ngo, der 1998-2003 oprettede enugers fodboldskoler for børn i det tidligere Jugoslavien. Tanken var at bringe børn af krigens stridende parter sammen gennem leg og sport. Mellem 1998 og 2001 gik ca. 22.000 børn ml. 8 og 14 år og fra alle etniske og sociale grupper i en uges fodboldskole.

Eksempler på racisme i fodboldens verden

Den tjekkiske angriber Milan Baros blev i april 2007 anklaget for racisme af Rennes forsvarsspiller Stephane M'Bia. Efter en nærkamp holdt Baros sig for næsen, mens han viftede M'Bia væk med sin arm. Baros fortrød handlingen, men benægtede, at det handlede om racisme. "Milan Baros ville signalere til M'Bia: Lad mig være i fred og giv mig noget luft. Det ved han endnu ikke, hvordan man siger på fransk," var meldingen fra Baros daværende klub Lyon.

I november 2005 fik en racistisk bemærkning den danske dommer Kim Milton Nielsen til at gribe efter det røde kort i Champions League-kampen mellem Liverpool og Anderlecht. Efter en nærkamp med en Liverpool-spiller udtalte Anderlechts serbiske angriber Jestrovic sig racistisk, og derfor viste Kim Milton Nielsen Jestrovic ud.

Opgave 2

Der er mange, der ser fodbold – og sport generelt – som et middel til konflikthåndtering eller forsoning. Til denne opgave anbefaler vi, at du til en start lader eleverne komme med bud på tiltag til at bekæmpe racisme i sportsverden. Husk at understrege over for eleverne, at det ikke kun behøver at handle om fodbold. Det kan være en hvilken som helst sportsgren. I kan finde inspiration og ideer til jeres projekter på de ovenstående hjemmesider.

Målmanden Karim Zaza er ambassadør for "Giv racismen det røde kort".

Information og inspiration – til læreren

JERUSALEM

Litteratur

- **"Kuplen, Muren, Graven. Jerusalem som helligsted for tre religioner"**
Hanne Følner, Svend Lindhardt & Bente Lund, Gyldendal Uddannelse, 2002.
Undervisningsbog på gymnasieniveau om Jerusalems historiske og mytologiske betydning for troende fra de tre religioner. Bogen indeholder et rigt billed-, kort- og kildemateriale.

- **"Jerusalem – spejlenes by"**

Amos Elon, Samleren, 1990.

Et historisk, politisk, kulturelt, religiøst og geografisk billede af byen Jerusalem.

Ekstra opgaver (s. 14-15)

Målet med dette opslags opgaver er dels at runde hæftet af, dels at perspektivere tematikkerne yderligere. Opgaverne har gennemgående et nutidigt fokus og beskæftiger sig bl.a. med, hvordan man mindes forbrydelser som Holocaust, og hvordan man kan sikre, at folkedrab ikke sker igen. Disse afsluttende opgaver giver eleverne mulighed for at kigge tilbage på de emner, som er blevet diskuteret undervejs i hæftet. Opgaverne kan evt. springes over, eller de kan benyttes til at beskæftige elever, der er blevet færdige med opgaverne på de andre sider.

Opgave 1: Holocaust og unge

Denne opgave refererer til en undersøgelse fra 2001 om danske unges viden om Holocaust. I diskussionen af opgaverne kan det være en god idé at få eleverne til at forholde sig til, hvorvidt de ser en sammenhæng mellem undersøgelsens overordnede tema om Holocaust og det at komme med racistiske bemærkninger, som spørgsmål 1B går ud på. Dette spørgsmål lægger ikke op til, at der kun kan gives ét rigtigt svar. I stedet kredser spørgsmålet om, hvorvidt en mere grundfæstet viden og bevidsthed om Holocaust, racisme m.m. kan påvirke unges holdninger til og brug af racistiske ord.

Hæfte 3: Forskellige – og hvad så?

Hæfte 3 handler om forskellighed – om at være sig selv og skille sig ud fra andre. Hæftet undersøger dels, hvordan vi alle skaber vores identiteter, dels historiske og nutidige aspekter af fx racisme og diskrimination. Gennem en række eksempler diskuteres det, hvordan menneskers forskellighed til tider bliver gjort til et problem, hvilket kan komme til udtryk i fjendebilleder, homofobi og diskrimination. Hæftets grundlæggende argument er, at forskellighed bør ses som noget positivt og som en styrke for den enkelte og for fællesskabet.

Målsætninger for arbejdet med hæfte 3

1. Eleverne får en grundlæggende forståelse af, at det at have forhåndsindtryk af andre mennesker er 'naturligt', men kan udvikle sig i en forkert retning
2. Eleverne kan identificere, forklare og argumentere imod fordomme i deres eget miljø såvel som i en historisk kontekst
3. Eleverne kender racetanken, der ligger til grund for racisme, og de kan at opstille ligheder og forskelle mellem racisme før og nu
4. Eleverne kan navigere analytisk mellem begreber som fordom, fjendebillede, racisme og diskrimination
5. Eleverne kender til centrale love og vedtægter, der skal sikre alle imod forskelsbehandling og racisme
6. Eleverne har styrket deres evne til at vurdere, hvornår uacceptabel forskelsbehandling finder sted
7. Eleverne kan analysere forskellige medieudtryk og vurdere formål og virkemidler hos mediets afsender
8. Eleverne kender historien bag Danmarks relation til Grønland og har et indblik i nogle af de problematikker, der knytter sig hertil, fx fordomme over for grønlandere i Danmark
9. Eleverne kan opstille handlingsmuligheder for aktivt at bekæmpe fordomme og intolerance

Hvis du ikke har benyttet hæfte 1 og 2, men ønsker at arbejde med hæfte 3 med udgangspunkt i antisemitismens historie, anbefaler vi, at du inddrager følgende opslag fra hæfte 1 og hæfte 2 eller på anden vis kommer ind på disse emner:

Hæfte 1:

• "Jødisk?" (s. 2-3)

• "Jøder lever i hele verden" (s. 4-5)

Disse opslag giver et indblik i, hvad det vil sige at være jøde, og hvor og hvorfor antisemitismen opstod.

Vi anbefaler også, at eleverne har forståelse for Holocaust, når de arbejder med undervisningsmaterialet. Du kan benytte følgende opslag:

Hæfte 1:

• "Holocaust" (s. 10-11)

• "Fra Danmark til Theresienstadt" (s. 16)

Hæfte 2:

• "Tilbage til livet" (s. 2-3)

• "Aldrig mere" (s. 4-5)

Du kan finde materialehenvisninger om Holocaust på s. 18-20.

Hvem er du? (s. 2-3)

Hæftets første opslag fokuserer på identitet. Hvad gør dig til den, du er? Og hvordan påvirkes opbygningen af identitet? Formålet med opslaget er, at eleverne forstår, at de hver især har noget særligt, som adskiller dem fra andre – og at de har ting til fælles selv med folk, de ellers ikke sammenligner sig med. På dette opslag introduceres også fem unge, der alle på godt og ondt har oplevet at skille sig ud. Vi følger disse unge gennem hæftet, hvor deres oplevelser og overvejelser omkring det at være anderledes bliver sat i relation til hæftets forskellige emner.

Identitet

Det kan være svært præcis at sætte ord på, hvad identitet betyder. Mens man tidligere så identitet som en fast forankret kerne af karakteristika, anerkender man i dag i langt højere grad, at identitet er noget, den enkelte skaber og vedvarende udvikler i en vekselvirkning med andre mennesker. Går I ind i en debat om identitet, kan du fx fokusere på, hvordan kompetencer, fællesskaber og forpligtelser til andre mennesker har betydning for en persons identitet. Det vil ofte være ud fra disse kategorier, en person udvikler og får bekræftet sin identitet. Disse kategorier illustreres i opslagens øvrige emner og kan danne udgangspunkt for en introducerende diskussion i

klassen: Hvad man er god til, hvilke grupper eller fællesskaber man tilhører – venner, familie og fx et religiøst eller nationalt fællesskab – og hvilke daglige forpligtelser, man har i forhold til job, skole og familie.

Diskussionerne om identitet ud fra opslagens tekst og opgaver skal over for eleverne illustrere, at et menneske ikke kan karakteriseres ved ét ord. Fordomme, som er næste opslags fokus, har den konsekvens, at mennesker reduceres til kun at have få dominerende og negative karaktertræk.

Grupper

Gruppetænkning er central for flere af hæfte 3's pointer. Fx er det ofte i grupper, at fordomme og modvilje mod mennesker eller andre grupper kan udvikle sig, fordi det er lettere at konstruere negative billeder af mennesker, der ikke indgår i samme gruppe som en selv. At konstruere billeder af andre er samtidig med til at definere selve gruppen. Som enkeltperson er man 'i sikkerhed' og kan føle sig tryk inden for en gruppe, og det kan derfor være svært at gå imod de andre i gruppen, fx i forbindelse med mobning og udelukkelse.

Opgave: Mit navn

I mange tilfælde betyder et navn noget særligt. Selv to, der hedder det samme, kan have fået navnet af forskellige årsager, og der kan være forskellige historier knyttet til det. Da nogle elever måske ikke er klar over eller kan huske deres navns betydning, eller hvorfor forældrene har valgt det, kan du forud for undervisningen bede eleverne spørge derhjemme, hvorfor forældrene valgte lige præcis det navn, og om det har en særlig betydning.

Opgave 1: Ligheder og forskelle

Det er vigtigt, at eleverne forstår, hvor nemt det er at finde ting at samles om, men at man stadig ikke er mere ens, end at man sagtens kan finde egenskaber eller kendetegn, der adskiller de enkelte i en gruppe fra hinanden. Derfor skal der heller ikke meget til at ændre ens status fra at være inden for til at være uden for en gruppe. Du kan overveje at indlede opgaven med at etablere klassen og dig selv som to grupper og derefter adskille dig fra klassen ved at udpege karakteristika hos dig selv, som er særegne og anderledes fra elevgruppen.

Opgave 2: Mig?

Formålet med denne opgave er at lade eleverne konkludere, at et menneske ikke kan reduceres til at bare at være én ting. Alle mennesker har sammensatte personligheder, der ofte vil komme forskelligt til udtryk.

Materiale til brug i undervisningen

IDENTITET

Litteratur

• "Billeder på tværs"

Jens Kostrup & Lisa Klöcker, *Mellemløst Samvirke*, 2005.

Fotosamling inklusive lærervejledning. Ud fra analyse af billederne lægges der op til diskussion om identitet og opdragelse.

• "Tjek samfundet"

Ove Outzen & Benny Jacobsen, *Columbus*, 2008.

Grundbog til samfundsfag, der bl.a. omhandler roller og identitet, levevilkår og livsformer, den menneskelige natur, kulturmøder og kulturkonflikter.

Film

• "Dansk identitet?"

Grethe Grønkjær, *GEG Forslag*, 2007.

Dvd med 20 film – alle på et minut – der omhandler det at være dansk. Indeholder også lærervejledning, kopimateriale m.m.

• "Vi er Danmark"

Jacob Jørgensen & João Penaguião, *JJ Film for Udenrigsministeriet*, 1996, 27 min.

Filmen præsenterer Danmark, dansk kultur, befolkning, traditioner og holdninger med en humoristisk tone. Hvordan ser vi os selv, og hvordan ser 'de andre' os? (DC-nr.: 46).

• "På livet løs"

Debatserie produceret af DR, der kan lånes gennem Centrene for Undervisningsmidler (CFU). Serien består bl.a. af:

• "De sorte danskere: mandetegnet"

DR, 2000, 30 min.

Hvornår er man dansker? Og vil man nogensinde blive respekteret i Danmark, hvis man er mørk i huden? Syv unge mænd med muslimsk baggrund diskuterer vold, racisme, fordomme og danskhed. Sendt på DR1, 13. februar 2000.

• "De sorte danskere: kvindetegnet"

DR1, 2000, 30 min.

Debatprogram, hvor syv unge piger med muslimsk baggrund diskuterer danskhed, tørklæder, ægteskab og kvindelighed.

Spil

• "Identiteter på spil. Et spil om kulturel identitet"

Mathilde Hjerrild Carlsen & Mette Høgh Mortensen, *Columbus*, 2008.

Spillet lægger op til en diskussion af, hvem vi er, og hvad vores identitet betyder for vores værdier, normer og måder at tænke og handle på.

Information og inspiration – til læreren

IDENTITET

Litteratur

• "Identitet, ungdom og kriser"

Erik H. Erikson, *Hans Reitzel*, 1997.

Bogen fortæller om unges identitetsdannelse og problemer forbundet hermed. Bogen inddrager også en behandling af identitet forbundet med køn og etnicitet.

Nøglebegreber

Censur
Diskrimination
Fordomme
Grønland
Homofobi
Identitet
Medier
Racisme
Ytringsfrihed

Dømt på forhånd (s. 4-5)

Alle mennesker danner førstehåndsindtryk af andre, når de mødes – dette kan nogle gange være negativt, men det er ikke det samme som at være fordomsfuld. Men dommer man på forhånd uden at revidere sit første indtryk, så er man fordomsfuld. Dette opslags formål er at gøre eleverne opmærksomme på, at alle – også dem selv – har fordomme, men at fordomme kan udfordres. Det handler om at kende sine fordomme og forsøge at konfrontere dem ved fx at søge information om en gruppe eller lære en person bedre at kende. Det er vigtigt, at eleverne forstår, at fordomme kan blive farlige og fx udvikle sig til fjendebilleder, der igen kan være medvirkende til forskelsbehandling.

Fordomme – hvorfor?

Medier er en vigtig faktor i udbredelsen af fordomme. Medier kan være både holdningsbærende og holdningsændrende i beskrivelser af virkeligheden. Du kan vælge at tage en diskussion af den rolle, som aviser, nyheder, film, tv-serier osv. spiller for konstruktionen og bekæmpelsen af fordomme. Hvordan ser fjenden fx ud i den amerikanske tv-serie "24 timer"? Hvem er skurkene i James Bond-filmene – både de tidlige og de seneste? Du kan også spørge eleverne, hvilket indtryk de får af en bestemt gruppe, en bydel eller et land ved at se nyheder på tv. Medieanalyser af film eller tv-udsendelser og tekstanalyse af aviser er oplagte muligheder for en udvidet opgave, der kan sætte gode diskussioner i gang om, hvordan medierne præsenterer forskellige begivenheder.

"Bekend en fordom"

En sommerdag i 2005 udsurgte Ungdommens Røde Kors forbi-passerende i København om deres fordomme og satte dermed danskernes fordomme til debat. Denne kampagne inddrages, fordi den – uden at kriminalisere – sætter fokus på, at alle mennesker har fordomme. En væsentlig pointe er dog, at fordomme kan komme til udtryk på meget forskellig vis: fra smådrillerier til udelukkelse og vold. Og skiftet kan ske meget hurtigt. I kan finde en udførlig liste over de fordomme, som blev bekendt under kampagnen her: <http://redcrosslokal.inforce.dk/sw34276.asp>

Opgave 1: Find en fordom

Ideen med opgave 1 og særligt 1B er at afdratisere begrebet fordomme og samtidig starte en refleksionsproces om, hvorfor vi hver især har fordomme. Ved at diskutere egne og gætte andres fordomme bliver det mere legitimt at tale om, at alle har fordomme. Når man skal gætte en andens fordom(me), tydeliggør man samtidig, hvilke tanker (og mulige fordomme) man har selv om personen. Opgaven kan dermed være en anderledes måde at komme omkring et svært emne og på samme tid sætte tanker i gang om den måde, vi opfatter hinanden på. En mulighed for at variere opgaven er at medbringe fotos af forældre eller andre familiemedlemmer og lade eleverne gætte deres job, baggrund m.m.

Ungdommens Røde Kors' kampagne "Bekend en fordom".

og dermed vise, at alle mennesker former en umiddelbar opfattelse af andre på baggrund af det, de kan se – ofte med en ringe chance for at gætte rigtigt.

Opgave 2: Farlige fordomme?

Fokuser evt. i opgave 2 på, hvordan man i grupper let kommer til at fastholde fordomme om andre. Dette er noget, eleverne vil kende fra deres hverdag.

Fjendebilleder kan vokse ud af fordomme og lede til udelukkelse og diskrimination, hvis ingen i en gruppe tør eller vil gribe ind. Du kan evt. tage afsæt i klassens diskussion og derefter perspektivere til en større historisk kontekst, fx den gradvise udelukkelse af jøder i det tyske samfund op til og under 2. Verdenskrig. Dette vil være særligt oplagt, hvis I har arbejdet med de to foregående hæfter.

Materiale til brug i undervisningen

FORDOMME OG FJENDEBILLEDER

Litteratur

• "Fjender og fjendebilleder"

Peter Bejder & Kim Boye Holt, *Mellemfolkeligt Samvirke*, 2005.

Bogen omhandler fordomme, stereotyper og fjendebilleder fra forskellige tider og sammenhænge. Fjendebilleders funktioner analyseres, og det diskuteres, hvordan disse kan bruges til at legitimere folkedrab.

• "Europas andre"

Mikkel Bogh m.fl., *Tiderne Skifter*, 2005.

Via nedslag i Europas 2500-årige kulturtradition gives eksempler på, hvordan angsten for det ukendte har resulteret i dæmonisering af 'de fremmede'. Afsnit om antisemitisme af Moritz Schramm.

• "Religion og identitet – er der en sammenhæng?"

Lars Nymark Heilesen & John Rydahl, *Aros Forlag*, 2006.

Fokuserer på forholdet mellem islam og kristendom. Undersøger bl.a., hvordan fordomme er med til at påvirke kulturmøder.

Film

• "Good Morning America – God Morgen Danmark"

USA's mest sete morgen-tv-program, ABC's "Good Morning America",

portrætterer Danmark og danskerne og viser et (amerikansk) billede af os selv – og vores fordomme. Sendt på DR1 den 12. maj 1997.

• "Mit Danmark"

Torben Brandt, Janus Billeskov Jansen & Signe Byrge Sørensen, *Final Cut Film Productions* (i samarbejde med bl.a. DR og Al-Arabiya), 2006, 57 min.

Ti danskere med arabiske rødder fortæller om deres Danmark (DC-nr.: 30.1645).

Information og inspiration – til lærere

FORDOMME

Litteratur

• "Fordomme og fjendebilleder – En temabog til psykologi"

Bente Sig, *Munksgaard*, 1998.

Bogen forsøger ud fra især psykologiske tilgange at forklare årsagerne til, at vi mennesker har fordomme og skaber fjendebilleder.

Selv uden racer er der racisme (s. 6-7)

Dette opslag giver en indføring i racisme som nutidigt fænomen og forklarer racetankens historiske baggrund. Det behandler den evolutionistiske tankegang, der var almindelig i ikke mindst Europa helt frem til begyndelsen af det 20. århundrede. Formålet med opslaget er at give eleverne et indblik i racismens opståen og samtidig vise, at selvom videnskaben ikke længere er fokuseret på at inddele mennesker i forskellige racer og tildele dem særlige egenskaber, så eksisterer der stadig racisme i vort samfund. Den nutidige racisme er oftere kulturelt frem for biologisk funderet.

Racisme

Racetanken hænger tæt sammen med oplysningstiden og kolonitidens øgede kendskab til fjerne lande og datidens videnskabsmænd, der studerede og beskrev de 'primitive' folk. Vestlige videnskabsfolk var optaget af at finde og beskrive de mest primitive former for kultur og religion for herigennem at kunne udlede en evolutionistisk linje. Den vestlige hvide mand blev set som et naturligt endepunkt på denne linje. Når grupper af mennesker blev beskrevet som laverestående, afspejlede det altså en udbredt opfattelse af, at jordens folk befandt sig på forskellige stadier af det, man så som den menneskelige udvikling. Vil du uddybe den historiske kontekst for racetanken, er det oplagt at komme ind på bl.a. periodens kristne missioner og ikke mindst koloniseringen.

Det er en vigtig pointe, at racetanken – det at inddele menneskeheden i racer med forskellige fysiske og psykiske egenskaber – ikke nødvendigvis var ensbetydende med racisme. Det var dog ofte tilfældet i forhold til sorte og asiater, som i den vestlige verden gennemgående blev set på som laverestående ift. hvide. Racetanken var accepteret børnelærdom – også efter 2. Verdenskrig. Rangordningen, dvs. racismen, som tildeler racerne ulig intelligens og evner, ramte i Danmark grønlandere, sorte og andre såkaldte 'primitive

stammefolk'. Derimod blev den racistiske antisemitisme – at jøder blev opfattet som en laverestående race – i mellemkrigstidens Danmark ofte forstået som ensbetydende med nazisme og blev af mange ringeagtet.

Erkendelsen af konsekvenserne af 2. Verdenskrig og Holocaust havde utvivlsomt stor betydning for ændringen af racetanken, men først med det generelle opgør med kolonialismen og i kraft af borgerrettighedsbevægelsen i USA blev kampen mod Vestens racetænkning og racisme for alvor taget op.

Sluttelig kan det bemærkes, at idéen om at inddele verdens befolkning i racer – og tillægge disse forskellige egenskaber, evner m.m. – ikke kun hører Vesten til. Også andre steder i verden har mennesker kategoriseret og rangordnet 'fremmede' folkeslag. 'Racehierarkier' kan derfor se forskellige ud, alt efter hvem der står bag rangordningen.

Elever og racisme

Mange elever er ikke bekendt med racismens historiske kontekst og kan derfor have en noget uklar forståelse af, hvad racisme oprindeligt var. Nogle elever mener måske selv, at de er 'lidt racistiske', hvis de eksempelvis synes, de har svært ved at tale med andre unge, der har en anden kulturel, national eller religiøs baggrund. Mange kobler generelt racisme meget tæt til det at have fordomme. Det er vigtigt at bruge tid på at definere racisme for eleverne. Hvis man slutter fra ydre forskelle, dvs. fysik/udseende (fx hudfarve), til mentale evner og formåenhed, så er der tale om det, man kan kalde biologisk racisme. Slutter man derimod fra fx langt skæg og tørklæde til mentale evner, tilbøjeligheder osv., så er der snarere tale om kulturel racisme. De ydre forskelle, der i dag oftest leder til racistiske slutninger, henviser til religiøse tilhørsforhold og kulturelle markører – ikke til biologiske (etniske) tilhørsforhold. I denne nye form for racisme fastlåses en gruppes kulturelle kendetegn og anses som determinerende karakteristika, der fortæller noget om alle i gruppen.

I det offentlige rum blandes etnisk oprindelse og religiøst tilhørsforhold dog ofte sammen. Dette kan illustreres med betegnelsen "bosniske muslimer" som en særlig etnisk gruppe, der skulle adskille denne gruppe fra deres ikke-muslimske naboer. Et andet eksempel er sammenblandingen af "araber" og "muslim". Hvis denne form for raceliggørelse kobles med negative fordomme, så er der ikke langt til den traditionelle biologiske racisme. På samme måde ses det, at normer, der først og fremmest er geografisk afgrænsede eller kulturelt betingede traditioner, tilskrives en særlig religion, der dermed fremstilles som barbarisk og tilbagesående. Dette kan eksemplificeres med debatten om omskæring af piger, der oftest fremstilles som noget særligt muslimsk. Traditionen har dog i sit udgangspunkt intet at gøre med islam, men praktiseres af både muslimer og kristne i bl.a. Egypten og Etiopien.

En måde at snakke med eleverne om disse komplekse forskelle og kategorier kan være at understrege, at baggrund, kultur eller

religion ikke på forhånd definerer, hvordan et menneske er – men at der findes utallige måder at være sort, jøde, muslim eller asiat på. Samtidig anbefaler vi, at klassen sammen arbejder med løsningsmodeller: Hvilke eventuelle negative forestillinger har eleverne fx om 'fremmede'? Og handler disse forestillinger om en særlig opførsel eller måske endda særlige racemæssige eller arvelige tilbøjeligheder, som eleverne mener, bør ændres? Tal med eleverne om, hvilke konsekvenser det kan have, hvis man mener, at et mindretals 'særlige' opførsel er forkert og ikke kan ændres. Du kan perspektivere dette til, hvordan regimer verden over i tidens løb har søgt at løse mindretalsproblemer gennem konvertering ved tvang, isolation, udvandring, internering eller udryddelse.

I diskussionen om racisme anbefaler vi, at eleverne også stifter bekendtskab med racerenhedstænkningen, der var central i nazisternes ideologi.

Opgave 2: Skolebøger

Opgave 2 fokuserer på de to skolebogscitater fra 1920 og 1936 og lader eleverne diskutere forskelle på racisme dengang og i dag. Det er i denne forbindelse vigtigt, at eleverne forstår, at racetanken frem til begyndelsen af det 20. århundrede var en almindelig måde at anskue forskelle mellem folk på – også i videnskaben. Derfor må diskussioner om, hvorvidt noget er racistisk, nuanceres i forhold til, hvordan man definerer begrebet, og hvilken tid man befinder sig i. Fx er det vigtigt at understrege forskellen mellem racetanken og racisme. Racetanken var ikke ensbetydende med racisme (forstået som en rangordning af racerne). Racetænkningen var ofte racistisk, når det handlede om fx sorte og asiater, hvorimod den udbredte opfattelse af, at jøder var en særskilt race, mere sjældent udtalte sig til egentlig racisme – dvs. at særligt negative, arvelige egenskaber blev tilskrevet jøderne som helhed.

De to uddrag fra skolebøgerne er åbenlyst racistiske, netop pga. det racehierarki, de etablerer. Om citatet fra historiebogen fra 1936 kan det tilføjes, at netop denne passage førte til heftig debat i Danmark. I Historisk Tidsskrift blev beskrivelsen af den nordiske race drøftet i hidsige vendinger. I sidste ende tvang debatten forlaget til at udsende en revideret 2. udgave af skolebogen uden henvisningen til en særlig førerregenskab hos den nordiske race samt med en tilføjelse om, at raceinddelingen måtte anses for meget usikker. Racetanken – at menneskeheden kunne inddeles i mangfoldige racer med forskellige træk – stillede historikerne derimod ikke spørgsmålstejn ved. Men de fandt omtalen af førerregenskaber lige vel inspireret af nazismen. Bruger I tid på en diskussion af skolebøger, kan du med fordel perspektivere til i dag. Dette kan du fx gøre med en debat om, hvordan skolebøger og teorier – såsom raceteorien – altid er et produkt af deres tid: Også i dag er skolebøger påvirket af særlige tidsbestemte, fremherskende strømninger. Det er en vigtig pointe, at disse strømninger ikke er de samme over alt i verden, og at de er præget af flere faktorer, fx et lands nationale historie og den viden, vi har fra den videnskabelige forskning. En sådan diskussion kan give eleverne et stærkere

blik for, at alt, også skolebøger, har en bestemt afsender med et bestemt verdens- og menneskesyn. At skolebøger fra en given periode synes misvisende, set i forhold til hvad man ved i dag, eller hvordan skolebøger udformes nu, er således ikke det samme som, at der er tale om propaganda.

Hvis I på skolen har gamle bøger liggende, kan I evt. studere, hvordan forskellige folkeslag og kulturer er blevet beskrevet gennem tiderne. Denne diskussion kan kontrasteres til karikaturen i hæfte 1, s. 9, der netop er fra en skolebog, og som utvivlsomt kan betegnes som propaganda. Den biologiske videnskab er i dag milevidt fra datidens og har reduceret racetænkningen og den videnskabelige racisme til – nærmest – en farce.

Uddragene fra de to skolebøger stammer fra:

“Geografi, nr. 1: Større lærebog i geografi”
P. Dahlberg, 14. udgave, Nordisk Forlag, 1920, s. 125-125.
Bogen er udlånt af Dansk Skolemuseum.

“Verdenshistorie – en oversigt til undervisningsbrug” (Bind 1)
Paul Holt, 1. udgave, 1936, s. 35ff. (2. reviderede udgave 1939).
Bogen kan lånes på Det Kongelige Bibliotek.

Materiale til brug i undervisningen

RACISME

Litteratur

- **“De hvides verden”**
Olaf Ries & Claus Buttenschøn, Alinea, 2006.
Bogen handler om mødet mellem Europa og resten af verden og berører emner som indvandring, 'fremmede', racisme, demokrati og menneskerettigheder. Den historiske kontekst med kolonisering, slavehandel og Darwins teorier diskuteres også.
- **“Europa og indvandringen”**
Malin Westerlund, Alinea, 2006.
Bogen kigger tilbage på fortidens folkevandringer og søger bl.a. at nuancere forestillingen om 'de fremmede'. Emner som nationalisme og racisme berøres.
- **“Racist eller omvendt?”**
Mellemfolkeligt Samvirke, 2008.
Elevmagasin om unges oplevelser med racisme i Danmark og med eksempler på, hvad man kan gøre for at bekæmpe racisme. Behandler også forskelsbehandling blandt unge jøder i Israel. Kan bestilles på: www.zapp.dk

Links

- www.ushmm.org/museum/exhibit/online/deadlymedicine/
Hjemmeside til udstillingen “Deadly Medicine – Creating the Master Race” på United States Holocaust Memorial Museum. Indeholder billeder af stamtafler, anden nazistisk propaganda samt øjnevidneberetninger.

Negre fra Øst-Sudan.
I Baggrunden ses deres kegleformede Hytter.

Illustration fra en geografibog fra 1937.

Film

- **“Dem fra 9.”**
Karin Slot Christiansen & Marlene Eyde, DR Dokumentar, 2005, 28 min.
I 9.a på Brændgårdskolen i Herning går der 21 teenagere fra ni nationer. De fleste af klassens tosprogede elever er født i Danmark, men de mærker tit racisme på egen krop. Sendt på DR 7. december 2005 (DC-nr.: 30.1664, CFU: 510100).
- **“Elevatoren”**
Alrick Riley, 2000, 4 min.
Engelsk kortfilm med danske undertekster. To mænd er alene i en elevator. Den ene er sort, den anden er hvid. De står meget tæt, og angsten breder sig. Vist på DR2, 27. august 2001.
- **“Sort-hvidt”**
Peder Norlund, 2000, 14 min.
Norsk kortfilm med danske undertekster. To ensomme mennesker mødes på nettet. Han ved ikke, at hun er tilhænger af “black power”-bevægelsen, og hun ved ikke, at han er nynazist. Vist på DR2, 27. august 2001. Begge kortfilm af del af “Racisme 2001”, som indeholder i alt fire dokumentarfilm (DC-nr.: 77.64, CFU: 510100).

Information og inspiration – til læreren

RACEHYGIEJNE

Litteratur

- **“Racehygiejne i Danmark 1920-56”**
Lene Koch, Gyldendal, 2000.
Om bl.a. forudsætningerne for racehygiejnens politiske gennemslag, eugenik som videnskab og forholdet til den tyske racehygiejne.
- **“Racehygiejnens fødsel”**
Birgit Kirkebæk i “Gén-vejen : biologien før og nu”, Det Etske Råd, 1992, s. 17-32.
Artiklen beskriver, hvad racehygiejne er, og hvordan de racehygiejniske teorier var udbredt i Europa og USA i starten af 1900-tallet.

Når forskelle er en ulempe (s. 8-9)

Dette opslag handler om nogle af de konsekvenser, fordomme kan have: homofobi, udelukkelse og forskelsbehandling. Det sætter fokus på konkrete eksempler på forskelsbehandling og på nogle af de bagvedliggende årsager til, at forskelsbehandling finder sted. Formålet med opslaget er dels at behandle forskellige former for diskrimination, dels at gøre opmærksom på de love og regler, der skal modvirke forskelsbehandling i Danmark.

Forskel på folk

En af målsætningerne med dette hæfte er at ruste eleverne til at skelne mellem situationer, hvor der er tale om enten legitim fravælgelse/fremhævelse eller diskrimination (fx i forbindelse med de nævnte eksempler som job, praktikpladser m.m.). Fravælges man på grund af en bestemt kulturel, religiøs eller seksuel orientering, er der tale om diskrimination. Har eleverne svært ved at se forskellen, kan du evt. anskueliggøre den ved at skelne mellem “hvad man er”, og “hvad man gør”.

Det er oplagt at perspektivere diskussionen til en debat om, hvad det betyder, når en person adskiller sig fra det ‘normale’. Hvem og hvad definerer fx, hvad der er normalt – i klassen, i byen, i Danmark? Her kan du pointere, at det ‘normale’ varierer fra sted til sted, fra land til land. En vigtig pointe er naturligvis, at det at være anderledes end flertallet ikke er negativt, men at det ofte kræver mod og styrke at stå ved, hvem man er.

Forskelsbehandling forbudt

Forskelsbehandling er forbudt i Danmark, men det er ikke altid let at sikre, at forbuddet bliver overholdt. I nogle lande, som fx USA, har man vedtaget særlige love, der giver fx kvinder fordele i uddannelsessystemet eller giver særlige rettigheder til bestemte etniske minoriteter. Sådanne love er indført for at give modvægt til den historiske magtfordeling, hvor hvide mænd har domineret både uddannelses- og erhvervsverdenen. Men også sådanne love kan give bagslag og kan mod hensigten være med til at antyde, at nogle personer med en særlig baggrund ikke kan klare sig på samme vilkår som andre, men har brug for ekstra hjælp. Dermed kan love som disse være med til at fastholde både de fordomme, der er om bestemte grupper, og de magtstrukturer, lovene er tænkt at skulle modarbejde. Der er af disse årsager stor modstand mod lovgivning, der giver positiv særbehandling, men samtidig er der ikke konsensus om, hvordan man bedst modvirker forskelsbehandling.

Den danske lov om forskelsbehandling blev ændret i 1971 til også at forbyde forskelsbehandling på grund af race, hudfarve, afstamning eller oprindelse. Udvidelsen skyldtes bl.a., at Danmark kun ved at introducere begrebet “race” i lovteksten kunne tilslutte sig FN’s racediskriminationskonvention fra 1963.

Tørklæde eller ej?

Hvis du vælger at gå i dybden med en diskussionen om hovedbeklædning – i samfundet generelt eller fx på din skole – anbefaler

vi, at du sætter fokus på de bagvedliggende årsager til, at nogle muslimske kvinder tager tørklædet på, mens andre så stærkt fordømmer det. Her kan I også diskutere, hvad det er, der gør, at så mange stærke følelser er involveret. Det kan være en svær diskussion at tage i klassen. Særligt hvis der er elever, der bærer tørklæde, eller som bekender sig til islam. Ikke desto mindre er diskussionen en oplagt måde at komme omkring flere perspektiver af forskelsbehandling på. Fx vil der ofte både være fortalere for, at tørklædet er undertrykkende for kvinder og dermed bør forbydes – og at det er kvindens ret at bestemme, hvad hun vil tage på. Man kan også finde argumenter om, at forbud mod tørklæder i bestemte erhverv udelukker muslimske kvinder fra nogle stillinger.

Benyt evt. en aktuel case. Fx om det skal være tilladt at bære tørklæde på folketingets talerstol (som der blev stillet spørgsmålstegn ved, da den muslimske Asmaa Abdol-Hamid i 2007 stillede op til valg for Enhedslisten). Et andet eksempel er forbuddet mod religiøse symboler ved de danske domstole, der vakte heftig debat i foråret 2008. Argumentet for forbuddet var, at dommere skulle være neutrale og ikke påvirket af andre autoriteter (som fx religiøse doktriner eller ledere) end den danske lov. Der var mange stemmer og holdninger i debatten, og nogle mente, at forbuddet med vilje ramte muslimer i Danmark og altså var en form for diskrimination.

Har eleverne svært ved at komme omkring problematikken, kan du fx stille spørgsmål som:

- Har jeres skole ret til at bestemme, hvad man må og ikke må have på? Og hvor går grænsen for, hvad hvem må bestemme?
- Skal der være fælles regler for alle former for hovedbeklædning – også kasketter og huer?
- Kan der være konsekvenser af enten at tillade eller forbyde hovedbeklædning i skoler eller på arbejdspladser – og i så fald hvilke?

Lad eleverne finde argumenter for og imod de svar, I kommer frem til. Pointen er ikke at blive enige eller finde endelige løsninger, men at eleverne forstår det komplekse ved at opstille regler, der på én gang skal sikre alles grundlæggende rettigheder og samtidig modvirke diskrimination.

Opgave 3: Bøsser & lesbiske

Opgave 3A opfordrer eleverne til at overveje, hvordan man kan/bør reagere, når man overværer eller oplever forskelsbehandling. Hvilke muligheder er der for at blive accepteret som anderledes – og blive behandlet på lige fod som andre? Og i sidste ende: Hvad kan man gøre for, at de, der skiller sig ud fra mængden, kan føle sig trygge i samfundet?

Opgave 3B tager udgangspunkt i en omdiskuteret og i manges øjne ret kontroversiel udtalelse fra en kriminalinspektør. I gennemgangen af spørgsmålet kan du evt. spørge eleverne, om det betyder noget, at det er en autoritet som en kriminalinspektør, der udtaler sig. Eleverne må gerne reflektere over, hvilke mulige konsekvenser, der kan være af sådanne ytringer og holdninger.

Materiale til brug i undervisningen

HOMOSEKSUALITET

Litteratur

- **”Den forbandede kærlighed. 14 fortællinger om homoseksualitet og kulturel mangfoldighed”**

Malene Fenger-Grøndahl & Marianne Nøhr Larsen, CDR-Forlag, 2006.

Bogen handler om unge homoseksuelle og deres kampe for kærligheden – og for at blive accepteret som dem, de er.

Film

- **”100 pct. homo: På livet løs”**

Claus Hage, Ulla Hasselbalch m.fl., 2000, 30 min.

Debatprogram, hvor seks unge homoseksuelle diskuterer, hvad det vil sige at være tiltrukket af samme køn, og hvordan det er at ’springe ud’ over for familie og venner. Sendt på DR1, 9. april 2000 (CFU: 510100, DC-nr.: 30.1776).

FORSKELLIGHED

Film

- **”Andre venner”**

Jannik Splidsboel & Cathrine Marchen Asmussen, Radiator Film, 2004, 47 min.

Rasmus og Nino er 15 år. De har forskellig etnisk baggrund og er gode venner. Når det kommer til kærester, mærker de kulturkløfterne. Rasmus’ kæreste er arabisk, og Ninos er dansk, og det giver problemer.

- **”Zeizils verden”**

Jannik Splidsboel & Cathrine Marchen Asmussen, Cosmo Doc, 34 min.

Cecilie går i 9. klasse på en skole i København, hvor hun som dansker er i mindretal, så her er hun ’den fremmede’. Men hun er bedste venner med klassens to populære, arabiske piger, Tanja og Mia.

Information og inspiration – til læreren

FORSKELLIGHED

Links

- www.kvinfo.dk/side/266/tema/32/

På kvinfos hjemmeside findes temasider om tørklædedebatten m.m. fra december 2007.

Sig, hvad du vil! (s. 10-11)

Ytringsfrihed er grundlæggende i et demokratisk samfund, også i Danmark. Dette opslag handler om ytringsfrihed – på godt og ondt. Det omhandler det, man kalder ”ytringsfrihed under ansvar”: At man i Danmark har retten til at ytre sig, men at denne frihed ikke må misbruges til fx at såre, håne eller true andre. Opslaget diskuterer balancen mellem friheden til at ytre sig og retten til ikke at blive udsat for fx racisme. Formålet med opslaget er således at introducere eleverne for den grundlovsbestemte ytringsfrihed og dens begrænsninger ifølge dansk straffelov. Eleverne skal samtidig forstå, at misbrug af ytringsfriheden kan fortolkes forskelligt, og at nogle ytringer kan

Demonstration i forbindelse med de 12 tegninger af profeten Muhammed i Jyllands-Posten.

blive opfattet som krænkende, uden at de, der fremsætter dem, kan dømmes ved dansk lovgivning.

Ytringsfrihed

Ytringsfrihed betyder, at alle må mene, sige og skrive, hvad de vil – så længe det ikke skader andre. Indebærer ens ytringer, at man håner, truer eller nedværdiger andre mennesker, fx pga. deres religion eller seksuelle orientering, kolliderer ytringsfriheden dog med andre af Danmarks vedtagne love, fx de såkaldte racisme- og blasfemiparagraffer. Dette kan straffes med bøde eller fængsel i op til to år (se racismeparagraffen, § 266 b, eller blasfemiparagraffen, § 140).

Når I diskuterer ytringsfrihed, anbefaler vi, at du understreger, at retten til at ytre sig indebærer en forpligtelse til at overveje konsekvenserne af sine ytringer. I kan evt. hæve denne diskussion til en generel diskussion om, at rettigheder altid medfører forpligtelser og ansvar, og du kan bede eleverne give andre eksempler på dette.

Grænser for ytringsfrihed?

Det er oplagt at diskutere pressefrihed: Du kan her understrege, at censur er forbudt i Danmark, og at det er nedskrevet i Grundlovens § 77, at censur aldrig igen kan indføres. Du kan perspektivere dette til en diskussion om propaganda eller om benægtelse af Holocaust

(se hæfte 2, s. 6). Diskussionen om Holocaust-benægtelse sætter fokus på nogle af de konsekvenser, som ytringsfrihed også kan have. Nogle lande, fx England og Tyskland, har indført love, der forbyder benægtelse af Holocaust. I Danmark har man ikke en særlig lovgivning, der gør Holocaust-benægtelse strafbart. Diskussionen må gerne lede frem til en udveksling af forslag til, hvilke andre metoder (end censur og forbud) man kan benytte for at sikre sig imod racistiske eller sårende udsagn – og hvordan man skal reagere på sådanne ytringer.

12 tegninger

Offentliggørelsen (og genoptrykkningen) af de 12 Muhammed-tegninger i Jyllands-Posten og udviklingen herefter beskrives kun i korte, introducerende træk. Dette hæftes opslag kan bruges som en indgang til at beskæftige sig med tegningerne og deres konsekvenser, eller opgaverne kan bruges som en afslutning på et kortere eller længere forløb om sagen.

Opgave 1: For sjov

Hvor går grænsen mellem sjovt og sårende? Eleverne forventes ikke at komme frem til ét rigtigt og endeligt svar i denne opgave. Formålet er, at de bliver mere opmærksomme på deres sprogbrug og bevidste om, at det, de til tider siger i sjov, kan være meget sårende for andre. Blandt elever kan der være en tendens til at forsvare eller undskylde sårende kommentarer med, at det var sagt i sjov. Derfor vil diskussionen om, hvorvidt det er acceptabelt at komme med nedsættende kommentarer, hvis hensigten ikke er ondsindet, være relevant for de fleste skoleklasser. Eleverne må meget gerne komme frem til, alene eller gennem din styring af diskussionen, at man skal vælge sine ord med omtanke – både over for dem, man kender, og dem, man ikke kender.

Opgave 2: Muhammed-krisen

I denne diskussion kan du inddrage udviklingen af globale medier. Hvilken indflydelse fik det fx, at sagen om de danske tegninger gik verden rundt? Du kan også spørge ind til, hvordan eleverne selv oplevede det faktum, at sagen var i verdens medier. En sådan diskussion kan samtidig gøre elever opmærksomme på, at nyheds-historier dækkes ud fra særlige vinkler. Vil I gå i dybden med sagen, kan du bede eleverne analysere dækningen af sagen på flere forskellige tv-stationer. Du kan fx finde dækning af sagen fra DR/TV2, den arabiske tv-kanal Al-Jazeera og CNN.

Opgave 4: Internettet

Internettet har haft en betydelig indflydelse på de af verdens lande, som ikke tidligere har haft adgang til et differentieret udvalg af informations- og nyhedskanaler. Men der er også lande, hvor selv internettet censureres af staten.

En af bagsiderne ved internettets demokratiske funktion som et overvejende frit informationsmedium er, at det et særdeles effektivt instrument til at sprede antisemitisk, racistisk propaganda. Alle kan lægge tekst, karikaturer, billeder osv. på nettet, og der er ringe mulighed for stoppe *hate speech* på internettet.

Materiale til brug i undervisningen

MEDIER OG YTRINGSFRIHED

Litteratur

- **“Censur og ytringsfrihed. Temahæfte 8.-9. klasse”**

Stine Grynberg, Alinea, 2007.

Fortæller ytringsfrihedens – og censurens – historie. Hæftet berører også Muhammed-tegningerne og de begrænsninger, der i dag er for ytringsfriheden.

- **“Medier”**

Lise Penter Madsen, Gyldendal Uddannelse, 2006.

Undervisningsavisen tager fat i emner som unges medieforbrug, censur, Muhammed-tegningerne og ytringsfrihed. På avisens hjemmeside ligger der gratis opgaver, fotos m.m.: www.medier.undervisningsavisen.dk

Film

- **“Bomben i turbanen”**

DR2-tema og debat, vært: Kurt Strand, 150 min.

Tema om de 12 Muhammed-tegninger og de reaktioner, der kom rundt om i verden. Sendt på DR2, 30. september 2006 (CFU: 125200; DC-nr.: 30.12).

Information og inspiration – til læreren

RACISMEPARAGRAFFEN

Links

- www.rigsadvokat.dk/page62.aspx?recordid62=933

På rigsadvokatens hjemmeside findes en liste over domme i sager, hvor der er rejst tiltale efter racismeparagraffen (§ 266b). Listen opdateres løbende.

Grønland: fællesskab og fordomme (s. 12-13)

Dette opslag sætter fokus på Grønlands historie som dansk koloni og på magtforholdet mellem Grønland og Danmark. Det behandler både historiske og nutidige sider af udviklingen i Grønland. Et fokuspunkt er de fordomme om Grønland og grønlandere, som eksisterer i Danmark. Formålet med opslaget er dels at sætte fokus på den dansk-grønlandske historie med et perspektiv, der sjældent skildres (Danmarks kolonisering og modernisering af Grønland), dels at åbne for en diskussion om, hvorfor der stadig findes fordomme om grønlandere i Danmark i dag.

Kolonisering

Når du gennemgår Grønlands status som dansk koloni, er det oplagt at brede diskussionen ud til mere generel kolonihistorie, bl.a. koloniseringen af Afrika. Du kan her gå ind i nogle af de bevæggrunde, der lå til grund for koloniseringstanken: At vestlige stormagter søgte at udbrede deres imperier i fjerne egne, udvinde råstoffer eller profitere på anden vis. Derudover var en gennemgående tanke, at befolkningen i disse lande var laverestående, og

at koloniseringen derfor var til deres eget bedste. Et eksempel på dette er arbejdet med at oplyse og uddanne grønlanderne. Arbejdet var samtidig tæt forbundet med en missionsindsats for at kristne den grønlandske befolkning. Et andet eksempel er indsatsen for at tvangsflytte beboere i afsidesliggende bygder ind til de større byer, hvor der var sygehuse og skoler. Der er mange problematikker knyttet til både kolonisering og missionering. Oftest kendte kolonimagter og missionærer ikke meget til de lande og kulturer, de kom til, og til den levevis lokalbefolkningen førte. Historien viser, at de voldsomme ændringer, koloniseringen af et land medfører, ofte har vidtrækkende konsekvenser for samfundenes struktur, befolkningens levemåde og traditioner m.m.

Den store plan

Danmarks syn på og planer for Grønland har ændret sig igennem tiden. Fra begyndelsen af koloniseringen i 1700-tallet og frem til 2. Verdenskrig var Grønland i høj grad isoleret fra resten af Danmark, og den danske stat så helst, at grønlanderne ikke blev påvirket af dansk sprog, kultur osv. Man skulle ligefrem have en særlig tilladelse til at komme ind i Grønland. De danskere, der opholdt sig i Grønland (meget få sammenlignet med i dag), lærte som regel grønlandsk på et niveau, så de kunne begå sig i dagligdagen, når de skulle missionere, handle osv.

Et væsentligt skift skete i forbindelse med Grundlovsændringen i 1959, hvor Grønland overgik fra koloni til dansk amt. Forholdet mellem Grønland og Danmark i 1950'erne og 1960'erne var således karakteriseret af en 'daniseringspolitik'. En del af denne politik gik ud på, at grønlandere skulle tale både grønlandsk og dansk. De danske myndigheder mente, at grønlandernes uddannelsesmuligheder ville blive bedre, hvis skoleeleverne kunne dansk. Fra 1960'erne og frem havde man derfor et skolesystem med klasseopdelt undervisning, således at de elever, der kun talte grønlandsk, gik i én klasse, og de dansksprogede gik i en anden. Det bevirkede dog, at der med tiden blev stor forskel på niveauet i klasserne, bl.a. fordi de fleste lærere var dansksprogede. I 1994 gik man derfor bort fra ordningen. I stedet oprettede man nu integrerede klasser, hvor eleverne blev blandet, og hvor der både blev talt grønlandsk og dansk. Siden 2002 har man fokuseret mere på sprog i de grønlandske skoler, og eleverne lærer nu både grønlandsk og dansk allerede fra 1. klasse.

Grønland mod øget selvstændighed

Grønland står i dag – efter en lang historie som først dansk koloni og siden dansk amt – ved en skillevej. I 1979 fik Grønland hjemmestyre og overtog i den forbindelse ansvaret for en hel del områder, bl.a. skolevæsen, sundhedsvæsen, kultur, kirke m.m. I foråret og sommeren 2008 arbejdes der på en ny selvstyrelov, der også i udenrigsforhold skal gøre Grønland mere uafhængig af Danmark. Den grønlandske befolkning skal i november 2008 tage stilling til selvstyreloven, som af det danske Folketing forventes at træde i kraft på Grønlands nationaldag den 21. juni 2009. Vedtages loven, får det grønlandske landsstyre for første gang mulighed for selv at lovgive i grønlandsk udenrigspolitik, dog ikke i forsvarsforhold.

En grønlandsk fanger.

Forskellige opfattelser af Danmark som kolonimagt

Mens mange i dag ser særdeles kritisk på international kolonihistorie, synes der at være en tendens til at se med mere positive øjne på Danmarks egen historie som kolonimagt. Som den dansk-grønlandske dreng Salik siger på s. 12: "Folk har en idé om, at Danmark ikke var et koloniland på den dårlige måde". Du kan med fordel diskutere med klassen, om eleverne er enige med Salik, og hvad dette i så fald skyldes. Måske er der nogle, der slet ikke ved, at Grønland engang var en dansk koloni. I så fald kan I diskutere, hvorfor de ikke gør det. Du kan i denne diskussion inddrage den følgende tematisering af, at mange grønlandere i Danmark oplever at blive udsat for fordomme og racisme. Som også opslaget, der omhandler racisme, kommer ind på, tyder noget på, at der ikke reageres så stærk, når folk taler nedsættende om grønlandere sammenlignet med andre minoritetsgrupper.

Salik fortæller på s. 12 om mange grønlanderes syn på danskere, og han fortæller om en plakat, der viser et koloniseret Danmark med indlandsis og grønlandske navne. Plakaten er bl.a. lavet af den unge grønlandske kunstner Inuk Silis Høegh og kan ses her: www.rethinking-nordic-colonialism.org/files/images/act1/act1exhib/HOEGH.2.jpg

Diskuter evt. i klassen, hvilket budskab plakaten udtrykker, og om det betyder noget for jer – fx i forhold til nationalfølelse – at se Danmark dækket af indlandsis og med grønlandske navne.

Fakta og fordomme om grønlandere i Danmark

Der hersker mange fordomme om de ca. 18.500 grønlandere, der er bosat i Danmark. De fleste af dem kredser om sociale forhold, fx at grønlandere drikker for meget og ikke uddanner sig. For at vise et andet og mere korrekt billede af grønlandere i Danmark udformede den Nordatlantiske Gruppe i Folketinget i 2007 et faktahæfte, der undersøgte job- og uddannelsesniveauer for de grønlandere, der er bosat i Danmark. Faktahæftet "Grønlandere bosiddende i Danmark" kan downloades gratis her:

www.dnag.dk/index.php?id=752

Selvom grønlandere i Danmark i dag generelt har et højt uddannelsesniveau, og at den grønlandske minoritet i Danmark er præget af stor diversitet, er der også et antal grønlandere i Danmark, der kæmper med sociale problemer. Det er muligt, at nogle elever i diskussionen om fordomme om grønlandere vil argumentere for netop dette: At det kun er de udsatte grønlandere, de ser. I så fald anbefaler vi, at I diskuterer årsagerne til de problemer, den grønlandske minoritet i Danmark oplever, og at I kommer ind på de årsager, der kan være til, at mennesker generelt har sociale problemer.

På websiden www.udsattegroenlaendere.dk kan du læse mere om de ca. 1000-1500 grønlandere i Danmark, der kan betegnes som socialt udsatte. Denne betegnelse inkluderer personer, der

har problemer forbundet med misbrug, hjemløshed, arbejdsløshed og psykiske lidelser. På websiden kan du derudover læse om disse grønlanderes livsvilkår og om projekter og tiltag for at gøre deres tilværelse bedre og integrere dem i det danske samfund. Endelig indeholder siden en omfattende litteratur- og artikelsamling, og du kan læse personlige beretninger fra udsatte grønlandere og finde film om grønlandsk liv i Danmark.

Opgave 1: Grønland i Danmarks øjne

Har eleverne svært ved denne opgave, kan du hjælpe dem på vej ved at fortælle om den overordnede idé med at have kolonier og med at missionere. Du kan også spørge eleverne om de problemer, der kan være ved, at personer udefra får så stor indflydelse på et land.

Materiale til brug i undervisningen

GRØNLAND

Litteratur

• "Grønlands børn og unge"

Red Barnet, 2008.

Undervisningsmateriale, der sætter fokus på Grønlands børn og unge og viser et moderne Grønland i rivende udvikling. Men det viser også et samfund med store sociale problemer. Materialet kan bestilles eller downloades på Red Barnets hjemmeside, www.redbarnet.dk, hvor der også findes meget andet interessant materiale om Grønland.

• "Bibi er grønlander"

Kim Boye Holt & Peter Bejder, Mañanam 2003.

Handler om den 14-årige Bibi, der er grønlander. Der fortælles bl.a. om Bibis opvækst i Grønland, flytningen til og hverdagen i Danmark – og det at stå mellem grønlandsk og dansk kultur.

Film

• "Eskimoweekend"

Inuk Silis Høegh & Otto Rosing, Atlantic Music, 2002/2003.

Novellefilm om unge i Nuuk. Kan rekvireres hos Atlantic Music A/S: www.atlanticmusicshop.gl/dvd_vhs/groenlandske_dvd_55_da/

• "Inuk Woman City Blues"

Laila Hansen, Nils Vest Film, 2002.

Dokumentarfilm om grønlandske kvinder på Vesterbro. Kan rekvireres på hjemmesiden for Nils West Film: www.vestfilm.dk/filmsalg.html

• "Andala og Sofiannguaq – nybyggerliv i Grønland"

Ivars Silis, Danmark, 2002, 41 min.

Dokumentarfilm om en ung grønlandsk fåreavlerfamilie, der har bosat sig midt ude i naturen i det sydligste Grønland. Filmen fortæller om årets gang hos familien. Kan lånes på biblioteket eller gennem Det Danske Filminstitut.

• "Hjemmestyrets børn – temalørdag"

Et portræt af fire unge grønlandere, der er født samme år som det

grønlandske hjemmestyre trådte i kraft. Viser et Grønland i balancegang mellem moderne velfærd og traditionel fangerkultur. Sendt på DR2, 19. juni, 2004. 180 min. (CFU: 510100; DC-nr.: 46.79).

• "Grønland – temalørdag"

Indeholder bl.a. et portræt af en generation af unge grønlandere, som præger det moderne Grønland gennem bl.a. musik, teater, malerkunst, litteratur og politik. Og som bevidst har integreret grønlandsk kultur, tradition og natur i udviklingen af det moderne Grønland. Sendt på DR2, 30. oktober, 1999. 180 min. (CFU: 510100; DC-nr.: 46.7).

Information og inspiration – til læreren

GRØNLAND

Litteratur

• "Grønlands historie – kort fortalt"

Jørgen Fleischer, Aschehoug, 2003.

Bogen behandler Grønlands historie fra de første indvandrere, nordbo-tiden, koloniseringen, kolonitiden og perioden frem til hjemmestyret.

• "Grønlandere i Danmark. En oversat minoritet"

Lise Togeby, Århus Universitetsforlag 2002.

Grønlandere i Danmark er på mange måder en usynlig minoritet. Bogen stiller spørgsmål til, hvorfor det er sådan og giver et overblik over vilkårene for grønlandere i Danmark.

• "I den bedste mening"

Tine Bryld, Atuakkiorfik, 1998.

Historien om, hvorfor 22 grønlandske børn i 1951 blev udpeget til at komme til Danmark i familiepleje og senere blev sendt tilbage til et børnehjem i Nuuk med kun dansk som sprog.

Gør noget! (s. 14-15)

Hæftets sidste oplag beskriver nogle af de projekter, der skal medvirke til at bekæmpe diskrimination og forbedre integration i Danmark. Det lægger op til en diskussion af, hvad man som enkeltperson, som forening eller myndighed kan gøre for at modvirke fordomme og fremme tolerance. Formålet med opslaget er dels at præsentere eleverne for forskellige tiltag på (anti)diskriminationsområdet, dels at gøre eleverne opmærksomme på deres eget ansvar for at skabe et samfund, hvor der er plads til alle.

Rap som opråb

Rapperen Zaki er opvokset i Danmark, men hans sangtekst er et eksempel på, at unge med anden etnisk baggrund end dansk ikke altid føler sig som en del af det danske samfund. Zaki skriver: "For min diin er islam, og jeg er muslim". Diin er arabisk, og betyder "religion".

Teksten til Zakis sang og opgaverne hertil kan anvendes til en tekstanalyse eller en skriftlig hjemmeopgave. Du kan hjælpe eleverne i gang ved at stille spørgsmål som fx:

- Hvilket billede af Danmark og danskerne tegner Zaki? Passer det med det billede, klassen har?
- Hvordan fremstiller Zaki danskernes syn på ham og andre 'fremmede'?
- Beskriv de ord, Zaki bruger, og forklar, hvorfor I tror, han har valgt at bruge dem.
- Hvad er vreden i teksten udtryk for?
- Hvad vil det sige at stå uden for en gruppe eller et samfund?

Zakis tekst kan også sammenlignes med andre musikteks ter med lignende temaer. Her er bl.a. rapperen Ali Kazims sang "Spørgsmål" oplagt, da dens tematik er lig Zakis. En analyse af sprog, ligheder og forskelle i "Spørgsmål" og "Tragisk" giver eleverne mulighed for at se, hvordan unge med indvandrerbaggrund kan føle sig udelukket fra det danske samfund. I kan også sammenligne disse to sange med sange, der har en anden vinkel. Sangeren Isam Bachiri fortolkede og indspillede i 2007 H.C. Andersens klassiker fra 1850 "I Danmark er jeg født". Samme år udgav den dansk-sudanske reggae-kunstner Natasja Saad et album med samme navn. Hendes udgave af "I Danmark er jeg født" er en personlig omskrivning af H.C. Andersens klassiker, men med elementer af den gamle tekst. Natasja, der døde kun 32 år gammel i en bilulykke på Jamaica i 2007, kommer i teksten ind på følelsen af at have hjemme mange steder i verden – men at have svært ved at blive accepteret som 'rigtig' dansker. Sangen er på en gang en kærlighedserklæring til Danmark og en kommentar til det at blive set som udlænding – på trods af at man er født og opvokset i Danmark. Det kan være en god øvelse at sammenholde de forskellige tekster og diskutere ligheder og forskelle.

Du kan finde mere information om Zaki og tekster til flere af hans sange her: www.zaki.tk. Du kan her også finde en lydfil med sangen "Tragisk". Teksten til Ali Kazims "Spørgsmål" kan læses her: www.allthelyrics.com/lyrics/ali_kazim/spshrgsmel-lyrics-1261661.html

På H.C. Andersen Centerets hjemmeside kan du finde den originale tekst til "I Danmark er jeg født":

www.andersen.sdu.dk/rundtom/borge/danmark.html.

I kan lytte til Kazims, Isams eller Natasjas sange på www.youtube.com.

Kampagner (s. 16)

Hæftets bagside viser en samling danske og internationale kampagner, der skal modvirke racisme, fordomme og diskrimination. Bagsiden illustrerer dermed, at flere af de problemer, der er blevet diskuteret de tre hæfter igennem, stadig er aktuelle – men den viser også, at der bliver gjort noget for at komme dem til livs. Formålet med bagsiden er at vise nogle af de meget forskellige måder, hvorpå man kan arbejde for at skabe et mere tolerant samfund.

Plakater

Spørg i gennemgangen af plakaterne ind til de enkelte plakaters budskab, og diskuter, hvilke virkemidler de forskellige plakater bruger. Det er oplagt at koble diskussionen til en traditionel reklameanalyse og arbejde med plakaternes modtager, afsender, tekst- og billedudtryk m.m. Du kan også lade eleverne finde mere information om de enkelte kampagner på internettet.

Det er sandsynligt, at nogle elever vil have svært ved at analysere plakaten med teksten "Anti-semitism is anti-me". Kort sagt er plakaten budskab, at antisemitisme ikke kun er et problem for jøder, men at det – ligesom racisme – er et problem for alle mennesker. Se i denne forbindelse også kampagnens hjemmeside: www.adl.org/PresRele/DiRaB_41/4532_41.htm Du kan bl.a. klikke på plakaten, så den kan ses i stor størrelse og evt. printes ud.

Yderligere information om nogle af de andre kampagner kan findes her:

Ungdommens Røde Kors, "Fordomme på flugt – døm selv": <http://urk.drk.dk/sw27817.asp>

Amnesty International, "STOP vold mod kvinder": www.stopvoldmodkvinder.dk/dansk

Amnesty International, "Make some noise": www.amnesty.dk/default.asp?page=2784&lang=da

Materiale til brug i undervisningen

BILLED- OG REKLAMEANALYSE

Litteratur

• "Reklametid"

Jane Kristensen & Jørgen Riber Kristensen, Dansk lærerforeningens Forlag, 2003.

Treleddet undervisningsmateriale med bog, cd-rom og hjemmeside.

Lærervejledningen

Denne lærervejledning er knyttet til en undervisningspakke, der dækker tre temaer:

1. De historiske årsager til antisemitisme & antisemitisme frem til 1945
2. Nutidig antisemitisme
3. Fordomme, intolerance, racisme og diskrimination

Lærervejledningen er udarbejdet af Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS), Afdeling for Holocaust- og Folkedrabsstudie, i samarbejde med faglige og pædagogiske konsulenter. Lærervejledningen understøtter undervisningspakkens tre hæfter, der er udarbejdet på initiativ af Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa (OSCE), af DIIS og Anne Frank Huset i samarbejde med en række europæiske eksperter. For hvert land er undervisningspakken blevet tilpasset den nationale kontekst.

DIIS beskæftiger sig med forskning, oplysning og undervisning om internationale spørgsmål, herunder Holocaust og andre folkedrab. Afdeling for Holocaust- og Folkedrabsstudier ved DIIS forsker, formidler og underviser om Holocaust, andre folkedrab og relaterede emner som antisemitisme. Afdelingen forestår bl.a. en række undervisningsaktiviteter tilknyttet den årlige Auschwitz-dag den 27. januar. Afdelingen producerer undervisningsmateriale og afholder lærerkurser samt seminarer for elever fra ungdomsuddannelserne. Afdelingen har desuden to undervisningswebsites om folkedrab: www.folkedrab.dk til ungdomsuddannelserne og www.folkedrab.dk/UNG til grundskolen. Læs mere om Afdeling for Holocaust- og Folkedrabsstudier her: www.diis.dk/folkedrab.

Denne lærervejledning samt ordlisten, der er knyttet til undervisningsmaterialet, kan downloades eller printes fra www.folkedrab.dk/sw64804.asp

Redaktion: Stine Thuge (ansv.), Tine Brøndum, Christian Klauber; Dansk Institut for Internationale Studier **Oversættelse:** Lise Nielsen **Faglig konsulent:** Sofie Lene Bak **Pædagogisk konsulent:** Sara Paludan **Layout:** Tine Nielsen **Illustrationer:** Bent Melchior/Magda Goldschmidt, Dansk Jødisk Museum, Eric Miller/Panos Pictures, Gitte Johansen, Lizette Kabré, Mellempfolkeligt Samvirke, Per Kjærbye, Rie Neuchs, Røde Kors, Stiftelsen Hvite Busser til Auschwitz. **Tak til:** Early Humle, Karoline Henriques, Lisbeth Valgreen/Det Grønlandske Hus, Marie Louise Grandorf, Otto Rühl, Rune Friberg Lyme.